

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

Halil HADİMLİ

109256

HINIS KASABASI'NIN COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C. YÖKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr. Kenan ARINÇ**

T 109256

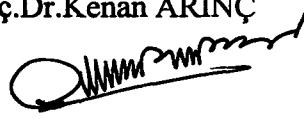
ERZURUM-2001

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Coğrafya Anabilim Dalının Türkiye Coğrafyası Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri

Doç.Dr.Kenan ARINÇ

Jüri

Doç.Dr.İhsan BULUT

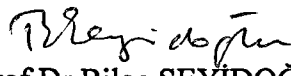

Jüri

Doç.Dr.Halil KOCA

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir.-/.....-/2001

Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
TABLolar LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ.....	XII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1
AMAÇ ve METOD	3
1.BÖLÜM	
1.DOĞAL ÇEVRE	
1.1.JEOMORFOLOJİ	5
1.1.1. Plato Yüzeyleri ve Düzlük Alanlar	10
1.1.2. Vadiler.....	14
1.2.İKLİM	17
1.2.1. Genel Hava Sirkülasyonu ve Planeter Faktörler.....	17
1.2.2. İklim Elemanları	19
1.2.2.1. Sıcaklık	19
1.2.2.2.Basınç ve Rüzgarlar	23
1.2.2.3. Nem ve Bulutluluk	27
1.2.2.4. Yağışlar	28
1.2.3. İklim Tipi ve Kuraklık Sorunu	33
1.3.HİDROĞRAFYA	37
1.3.1.Yeraltı Suyu	37
1.3.2. Kaynaklar.....	38
1.3.3. Akarsular.....	38
1.4. BİTKİ ÖRTÜSÜ.....	42
1.5. TOPRAK ÖRTÜSÜ.....	45

2.BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

2.1.NÜFUS	47
2.1.1.Tarihi Gelişimi	47
2.1.2.Nüfus Artışı	49
2.1.3.Nüfus Hareketleri	53
2.1.3.1.Doğumlar ve Ölümler	53
2.1.3.2.Göçler	55
2.1.3.2.1.Dış Göçler	55
2.1.3.2.2.İç Göçler	58
2.1.4.Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri	63
2.1.4.1.Cinsiyet ve Yaş Yapısı	63
2.1.4.2.Nüfusta Bağımlılık Oranları	68
2.1.4.3.Nüfusun Eğitim ve Kültür Durumu	69
2.1.4.4.Aile Büyüklükleri	70
2.2.5.Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı	70
2.2.YERLEŞME	73
2.2.1.TARİHİ GELİŞİM	73
2.2.2.YATAY ve DİKEY GELİŞİM	83
2.2.3.ARAZİDEN YARARLANMA	88
2.2.3.1.Genel Arazi Kullanılışı	88
2.2.3.1.a.Çayır-Mera Alanları	89
2.2.3.1.b.Tarım Alanları	89
2.2.3.1.c.Yerleşim Alanları	90
2.2.3.1.d.Kullanım Dışı Alanlar	90
2.2.4.FONKSİYON ALANLARI	90
2.2.4.1.Oturma Alanları	91
2.2.4.2.İş ve Ticaret Alanları	92
2.2.4.3.Yönetim Alanları	94
2.2.4.4.Sanayi Alanları	94
2.2.4.5.Eğitim ve Kültür Alanları	95
2.2.4.6.Diğer Kullanılış Alanları	96

2.BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

2.1.NÜFUS	47
2.1.1.Tarihi Gelişimi	47
2.1.2.Nüfus Artışı	49
2.1.3.Nüfus Hareketleri	53
2.1.3.1.Doğumlar ve Ölümler	53
2.1.3.2.Göçler	55
2.1.3.2.1.Dış Göçler	55
2.1.3.2.2.İç Göçler	58
2.1.4.Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri	63
2.1.4.1.Cinsiyet ve Yaş Yapısı	63
2.1.4.2.Nüfusta Bağımlılık Oranları	68
2.1.4.3.Nüfusun Eğitim ve Kültür Durumu	69
2.1.4.4.Aile Büyüklükleri	70
2.2.5.Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı	70
2.2.YERLEŞME	73
2.2.1.TARİHİ GELİŞİM	73
2.2.2.YATAY ve DİKEY GELİŞİM	83
2.2.3.ARAZİDEN YARARLANMA	88
2.2.3.1.Genel Arazi Kullanılışı	88
2.2.3.1.a.Çayır-Mera Alanları	89
2.2.3.1.b.Tarım Alanları	89
2.2.3.1.c.Yerleşim Alanları	90
2.2.3.1.d.Kullanım Dışı Alanlar	90
2.2.4.FONKSİYON ALANLARI	90
2.2.4.1.Oturma Alanları	91
2.2.4.2.İş ve Ticaret Alanları	92
2.2.4.3.Yönetim Alanları	94
2.2.4.4.Sanayi Alanları	94
2.2.4.5.Eğitim ve Kültür Alanları	95
2.2.4.6.Diğer Kullanılış Alanları	96

2.2.5.BELEDİYE SINIRLARI İÇERİSİNDE KALAN KIRSAL

YERLEŞMELER.....	97
2.2.6.KONUTLAR	101
2.2.6.1.Doğal Çevre Şartları ve Konutlar	102
2.2.6.2.Sosyal Yapı ve Konutlar	103
2.2.6.3.Ekonomik Yapı ve Konutlar	104
2.2.6.4.Yapı Malzemesine Göre Konutlar	105
2.2.6.5.Çatı Şekillerine Göre Konutlar	106
2.2.6.6. Kat Sayılarına Göre Konutlar.....	107
2.2.6.7.Konutların Düzenleniş Tarzları ve Fonksiyonları	107
2.2.7.HİNİS'İN FONKSİYONLARI	110
2.2.7.1.Tarım Fonksiyonu	110
2.2.7.2.Hizmetler Fonksiyonu	112
2.2.7.2.a.Yönetim Fonksiyonu	112
2.2.7.2.b.Ticaret Fonksiyonu	113
2.2.7.2.c.Sağlık Fonksiyonu	115
2.2.7.2.d.Eğitim Fonksiyonu	116
2.2.7.3.Sanayi Fonksiyonu	117
2.2.8.HİNİS'İN FONKSİYONAL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ	118

3.BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

3.1.TARIM.....	122
3.1.1.Ekili Alanlar	123
3.1.2.Dikili Alanlar	125
3.1.3.Hayvancılık	126
3.1.3.1.Büyükbaş Hayvancılık	127
3.1.3.2.Küçükbaş Hayvancılık	128
3.1.3.3.Kümes Hayvancılığı	128
3.1.3.4.Arıcılık	129
3.2.SANAYİ	130
3.3.TİCARET	131

3.4.ULAŞIM	133
3.5.TURİZM	134

GELİŞMEYİ GÜÇLEŞTİREN TEMEL SORUNLAR ve BAŞLICA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Doğal Çevreden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Öneriler	135
2. Beşerî Çevreden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Öneriler	136
3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Öneriler	138
SONUÇ.....	139
FOTOĞRAFLAR.....	143
YARARLANILAN KAYNAKLAR	158
ÖZGEÇMİŞ.....	165

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****HINIS KASABASI'NIN COĞRAFYASI****Halil HADİMLİ****Tez Danışmanı: Doç.Dr. Kenan ARINÇ****2001, Sayfa: 180****Jüri: Doç.Dr. Kenan ARINÇ**

.....

.....

Hınis, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alır. Kasaba, Erzurum İline bağlı bir ilçe merkezidir. Erzurum'a karayolu ile yaklaşık 150 km uzaklıkta bulunan yerleşme, İlin güneydoğusunda kalır.

Kasaba, yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki Hınis depresyonu içerisinde yer almaktadır. Yerleşmenin bulunduğu saha, akarsular tarafından derince yarılmış bir platoyu andırır.

Hınis'ta karasal iklim görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklığı 6,1 °C'dir. Bununla beraber yerleşmenin yağış değerleri, bölgenin diğer yörelerinden ayrılmaktadır. Hınis'ta yıllık ortalama 582 mm. yağış meydana gelir.

Hınis'ta, 1997 genel nüfus tespiti sonuçlarına göre, yaklaşık 23960 kişi bulunmaktadır. Ancak kasabanın gerçek nüfusu daha düşük bir değer gösterir. Yerleşme genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Bununla beraber kasabada son yıllarda nüfus plânlaması çalışmaları yapılmaktadır.

Yerleşmenin M.Ö. 1400'lü yıllarda Hurri-Mitanni kültürüne mensup topluluklar tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Tarihte bir çok kültürün egemenliğinde kalan yerleşme, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin hakimiyetine geçmiştir. Yerleşmenin ilk kurulduğu konum Hınis Çayı Vadisidir. Bazı fonksiyonel özelliklerin de gelişmeye başladığı Hınis, bir kasaba yerleşmesidir.

Hınis'ta tarımsal ekonomi hakimdir. Bununla beraber, tarımsal faaliyetler de ilkel yöntemlerden kurtulamamıştır. Kasabada ekip-biçme faaliyetlerinden daha çok hayvancılık önemlidir. Yerleşmede modern sanayi tesisleri bulunmamaktadır. Turizm faaliyetlerinin gelişmediği kasabada, bu sektörde önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE GEOGRAPHY OF HINIS TOWN
Supervisor: Assoc.Prof. Kenan ARINÇ
2001, Page:180
Jury: Assoc.Prof. Kenan ARINÇ

.....

Hinis locates in the part of upper Murat-Van in the region of east Anatolia. It is a town centre being connected with Erzurum city. This settlement which exists at some distances about 150km from Erzurum remains in the southern of the city.

The town appears in Hınıs depression in the direction between North-west and South-east. The field in which the settlement is reminds us of a plateau that has been split deeply by the rivers.

The terrestrial climate seems in Hınıs. The annual average temperature is 6.1 °C. On the other hand the precipitation reports of the settlement are discriminated from the other environs of the region. The annual precipitation about 582 mm. occurs on average.

Approximately 23960 people live there according to results of 1997 General Census of establishment in Hınıs. However the real population of the town reflects less account. The settlement has a young and dynamic population. Nowadays the endeavour of project of population has been made in the town.

It is estimated that the settlement was founded by the groups which belonged Hurri-Mitanni culture in 1400 BC. The settlement that had been under the sovereignty of many cultures in the history was conquered by the Battle of Malazgirt. The first position in which the settlement has located is the valley of Hınıs River. Hınıs where some functional specialities have developed is a residential town.

The agricultural economy is dominant in Hınıs. Furthermore, the agricultural activities haven't rescued themselves from the primitive methods. The cattle breeding is much more important than the cultivating activities in the town. Unfortunately not only there haven't been any modern industrial foundations but also the tourism business hasn't developed so far although Hınıs has an essential potential in this sector.

ÖNSÖZ

Ülkemizin bir çok yöresi çağdaş gelişmişlik düzeyinden oldukça uzaktır. Bundaki en önemli nedenler; bölgelerin potansiyellerinin ortaya çıkarılamaması, ihtiyaçlara yönelik gerçekçi kalkınma programlarının yapılmaması ve yanlış sistemlerin uygulanmaya çalışılmasıdır. Ülke içerisinde altyapısı hazırlanmadan girişilen yatırımlar ve uluslararası kuruluşlarla yapılan antlaşmalar, ülkemiz ekonomisini gün geçtikçe daha da zor durumlarla karşılaştırmaktadır. Özellikle dış kaynaklı yatırımlar ve uluslararası finans kurumları onaylı programlar, ekonomiyi tamamen dışa bağımlı kılmakta ve ülkemizi global ekonomik düzen içerisinde, gelişmiş ülkelerin büyük pazarlarından biri haline getirmektedir. Dünyada 1970'li yılların başlarından itibaren etkisini arttıran kapitalizm ve 1990'lı yıllarda onun sonucu olarak ortaya çıkan makro ekonomik düzen, ticarete sınırları kaldırma çalışmaları, G 7 ülkelerinin yeni pazarlar (sömürgeler) elde etme uğraşlarının bir sonucudur. Bu amaçla, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, öncelikle gümrük birliği sınırları içerisine alınmakta ve buralardaki iş kollarına büyük zararlar verilmektedir. Bir ülke, söz konusu olumsuz şartlardan etkilenmemek için gümrüklerini sıkı bir şekilde kontrol etmeli ve kendi öz kaynaklarına yönelmelidir.

Bu anlamda bölge plânlamaları yapılarak potansiyeller ortaya çıkarılmalı, kaynaklar ve ihtiyaçlar çerçevesinde ulusal programlar hazırlanmalıdır. Plânlamalar ise coğrafi bilgi sistemleri göz önüne alınarak yapılmalı, ülkeyi bir bütün olarak kapsamaktan ziyade, bölgesel birliklerin ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermelidir. Çünkü, dünya genelinde görülen gelir dağılımı ve yaşam standardındaki dengesizlikler, bir ülke içerisindeki mekansal birlikler arasında dahi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ülkemiz için yapılacak programlarda, öncelikle doğu ile batı bölgeleri ayrılmalı, daha sonrada farklı her bölge için, öz kaynakları ölçüsünde plânlar oluşturulmalıdır.

Hınıs, ülkemizin geri kalmış yörelerinden biridir. Bunun nedeni yukarıda belirtilen yanlış politikalardır. Özellikle batı bölgelerinin ihtiyaçlarına yönelik yapılan programlar, Hınıs ve buna benzer yörelerde, her geçen gün daha da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bölgenin potansiyellerine yönelik plânlamalar yapılmamakta, ülkenin diğer bölgeleri ile beraber düşünülmemektedir. Bu da yöre kaynaklarının, yanlış uygulamalarla giderek sönmüşlüğüne neden olur. Hınıs ve benzeri yerleşmelerde

uygulanacak başarılı plânlamalar geniş alanlara yayıldığı takdirde, ülkenin gelişmişlik düzeyi artacak ve ekonomide dışa bağımlılık azalacaktır.

Ülkemizde, coğrafya ilminin uygulama alanları gün geçtikçe daha çok vurgulanmakta, özellikle de plânlama çalışmalarında coğrafyanın ve coğrafyacının önemi üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle eldeki ve benzeri coğrafi çalışmalar, yöreler bazındaki kaynakları ortaya çıkarmada ve plânlama çalışmalarında bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Çalışma sırasında her zaman yardımlarını ve üstün gayretini esirgemeyen danışmanım Doç.Dr. Kenan ARINÇ şükranlarımı sunarım. Ayrıca yapıcı eleştirilerinden yaralandığım Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyeleri Doç.Dr. İhsan BULUT, Doç.Dr. Saliha KODAY, Yrd.Doç.Dr. Zeki KODAY, Yrd.Doç.Dr. Mehmet ZAMAN ve Yrd. Doç. Dr. Cemal SEVİNDİ ile aynı bölümde görev yapan öğretim elemanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Yine Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof.Dr. Hayati DOĞANAY'a, Doç.Dr. Hakkı YAZICI'ya ve Doç.Dr. Halil KOCA ile beraber emeği geçen herkese teşekkürlerimi arz ederim.

Halil HADİMLİ

Erzurum-2001

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
TABLO 1. Hınıs'ta Aylara Göre Ortalama Güneşlenme Süreleri.....	19
TABLO 2. Hınıs Meteoroloji İstasyonuna ait Sıcaklık Değerleri (1963-1999).....	20
TABLO 3. Hınıs'ta Donlu Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1963-1999).....	22
TABLO 4. Hınıs Meteoroloji İstasyonunun Basınç Değerleri (1985-1990).....	23
TABLO 5. Hınıs'ta Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgarların Esme Sayıları ve Frekansları..	25
TABLO 6. Hınıs'ta Bağıl Nem Değerleri (1963-1990, % olarak).....	27
TABLO 7. Hınıs'ta Ortalama Bulutlu, Açık, Kapalı Gün sayıları (1980-1999).....	28
TABLO 8. Hınıs'ta Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1944-1999).....	29
TABLO 9. Hınıs'ta Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1980-1999).....	31
TABLO 10. Hınıs'ta Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1980-1999).....	32
TABLO 11. Hınıs'ta De MARTONNE (1942) Formülüne Göre Aylık Kuraklık İndisleri.....	33
TABLO 12. Hınıs'ın THORNTHWAITE Formülüne Göre Su Bilançosu.....	34
TABLO 13. Hınıs'ta ERİNÇ (1965) Yağış Tesirlilik İndisinin Aylara Göre Durumu...	35
TABLO 14. Hınıs-Kisre Çaylarının Aylara Göre Ortalama Akımları (m^3/sn) ve Hınıs'ın Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1944-1999).....	39
TABLO 15. Hınıs İlçe Merkezinde Sayım Devrelerine göre Nüfus Artışı (1927-1997).....	50
TABLO 16. Hınıs'ta yıllara Göre Doğum ve Ölüm Sayıları (1995-1999).....	54
TABLO 17. Hınıs'ta Yurt Dışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	57
TABLO 18. Hınıs'tan Dışarıya Gerçekleşen Göçlerin Göç Kabul Eden Merkezlere Göre Dağılımı (1925-1999).....	60
TABLO 19. Hınıs'tan Dışarıya Gerçekleşen Göçlerin Sonucunda Nüfus Kütüğünü Aldıran Nüfus Sayısı ve Nüfus Kütüğünün Götürüldüğü İller (1990-1999).....	61
TABLO 20. Hınıs Kasabası'nda Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1927-1990).....	64
TABLO 21. Hınıs'ta Nüfusun Geniş Aralıklı Gruplandırılması (1999).....	66
TABLO 22. Hınıs'ta Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Yapısı (1999).....	67

TABLO 23. Hınıs Kasabası'nda Mahallelerin Alanları, Nüfusları ve Nüfus Yoğunlukları (1999).....	71
TABLO 24. Hınıs Kasabası'nda Genel Arazi Kullanılışı.....	88
TABLO 25. Hınıs Kasabası'nda Fonksiyon Alanları'nın Dağılımı(1999).....	91
TABLO 26. Hınıs'ta Belediye Sınırları İçinde Kalan Kom Yerleşmeleri (1999).....	96
TABLO 27. Hınıs'taki Yönetim Alanında İstihdam Edilen Nüfusun Kamu Kuruluşlarına Göre Dağılımı (1999).....	113
TABLO 28. Hınıs'ta Bulunan Ticari İşyeri Türleri ve Sayıları (1999).....	114
TABLO 29. Faal Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (1999).....	119
TABLO 30. Hınıs'ta Ekili Alanların Ürünlere Göre, Dağılımı ve Üretim Miktarları (1999).....	123
TABLO 31. Hınıs'ta Sebze Ekim Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları (1999)..	125
TABLO 32. Hınıs Kasabası ve Belediye Sınırları İçinde Kalan Kom Yerleşmelerindeki Hayvan Varlığı (1999).....	126
TABLO 33. Hınıs'ta Atölye Tipi Sanayi Tesisleri ve Bunlarda Çalışan İşgücü (1999).....	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
ŞEKİL 1. Hınıs'ta Ortalama Sıcaklıkların Aylara Göre Dağılımı.....	21
ŞEKİL 2. Hınıs'ta Donlu Günlerin Mevsimlere Göre Dağılımı.....	22
ŞEKİL 3. Hınıs'ta Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı.....	23
ŞEKİL 4. Rubinstain Formülüne Göre Hınıs'ın Yıllık ve Mevsimlik Rüzgar Gülleri.....	26
ŞEKİL 5. Hınıs'ta Yağışın Aylara Göre Dağılımı.....	29
ŞEKİL 6. Hınıs'ta Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı.....	30
ŞEKİL 7. Yağışlı Günlerin Aylara Göre Dağılışı.....	32
ŞEKİL 8. Hınıs'ta Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Aylara Göre Dağılımı.....	32
ŞEKİL 9. Hınıs'ın THORNTHWAITE Formülüne Göre Su Bilançosu Diyagramı.....	34
ŞEKİL 10: Hınıs ve Kisre Çaylarında Akım-Yağış İlişkisi.....	40
ŞEKİL 11. Hınıs İlçesinde Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-1997).....	51
ŞEKİL 12. Hınıs'ta Göç Olayına Katılarak Nüfus Kütüklerini Aldıran İnsan Sayısı (1990-1999).....	61
ŞEKİL 13. Hınıs'ta Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı (1999).....	66
ŞEKİL 14. Hınıs'ta Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1927-1990).....	67
ŞEKİL 15. Hınıs'ın Nüfus Pramidi (1999).....	68
ŞEKİL 16. Hınıs'ta Arazi Kullanılışının Dağılımı.....	88
ŞEKİL 17. Alibey Komu'nun Aile Konutu Planı (KODAY 1999'dan).....	101
ŞEKİL 18. Hınıs'ta Eski Tip Bir Konut Planı.....	109
ŞEKİL 19. Hınıs' Modern Bir Konut Planı.....	109

HARİTALAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
HARİTA 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.....	1
HARİTA 2: Hınıs ve Çevresinin Topoğrafya Haritası.....	6
HARİTA 3. Hınıs ve Çevresinin Jeoloji Haritası. (TARHAN,1989'dan yararlanarak hazırlanmıştır.).....	8
HARİTA 4. Hınıs ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası. (POLAT,2000'den yararlanarak hazırlanmıştır.).....	12
HARİTA 5: Hınıs'tan Dış Ülkelere Meydana Gelen Göçlerin Dağılımı (1999).....	57
HARİTA 6: Hınıs'ta İç Göçe Katılan Nüfusun İllere Göre Dağılımı (1999).....	62
HARİTA 7: Hınıs Kasabası Yerleşim Alanının Yatay Gelişimi.....	86
HARİTA 8: Hınıs Kasabası'nın Fonksiyon Arazi Kullanılış Haritası (1999).....	93

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

FOTOĞRAF 1. Hınıs Çayı Vadisi'nde Sarılı Mahallesi'ne giden yolu yaklaşık doğu-batı doğrultusunda kesen fay hattı.

FOTOĞRAF 2. Hınıs Çayı Vadisi'nde yaklaşık kuzey-güney yönünde gelişmiş olan faydan bir görünüm.

FOTOĞRAF 3. Hınıs İlçesi'nde geniş yer tutan platolardan ve Akdağ'dan bir görünüm.

FOTOĞRAF 4. Hınıs Çayı Vadisi'ndeki ignimbrit sütunları ve alt kesimlerinde yer alan mağaralar.

FOTOĞRAF 5. Kisre Çayı Vadisi ve akarsu yatağındaki alüvyonlaşmadan bir görünüm.

FOTOĞRAF 6. Çoğunlukla konutlar çevresinde görülen söğüt ve kavak ağaçları.

FOTOĞRAF 7. Hınıs çevresinde sıklıkla rastlanan gevenler ve vadi çilerindeki korunaklı kavak koruluklarından bir görünüm.

FOTOĞRAF 8. Hınıs Çayı'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 9. Hınıs Kalesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 10. Hınıs Çayı Vadisi'nde yerleşmenin ilk kurulduğu konum ve kalıntılardan bir görünüm.

FOTOĞRAF 11. Hınıs Çayı Vadisi'nde 1734 yılında inşa edilen Alâaddin Bey Camii'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 12. Hınıs'ta en yüksek konutlardan birini teşkil eden Adliye Lojmanları'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 13. Hınıs'ta birbirinden uzak konumlarda kurulan yerleşme birimlerinden bir görünüm.

FOTOĞRAF 14. Hınıs Çayı'nın kenarında kütle hareketleri tehlikesi ile karşı karşıya olan konutlardan bir görünüm.

FOTOĞRAF 15. Hınıs'ta işyerlerinin yoğunlaştığı Cumhuriyet Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 16. PTT Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 17. İnönü Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 18. Hınıs Çayı Vadisi'ndeki volkanik kayalardan yapı malzemesi elde edilmektedir.

FOTOĞRAF 19. Hınıs'ta eski tip konutlarda taş yapı malzemesinin kabaca kullanımı.

FOTOĞRAF 20. Hınıs'ta 1966 depreminde ayakta kalabilen bağdadi tipte yapılmış bir konuttan görünüm.

FOTOĞRAF 21. Hınıs'ta 1966 depreminden sonra yapılmaya başlanan Muş Caddesi'si üzerindeki afet konutlarından bir görünüm.

FOTOĞRAF 22. Hınıs'taki aile konutların çoğunda rastlanan bahçe duvarları.

FOTOĞRAF 23. Hınıs'taki komlar genellikle vadi içi konumları seçmişlerdir.

FOTOĞRAF 24. Alibey Komu'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 25. Günümüzde Hınıs'ın Pınarbaşı Mahallesi'ni meydana getiren Laz Komu'ndan (Şemsettin Komu) bir görünüm.

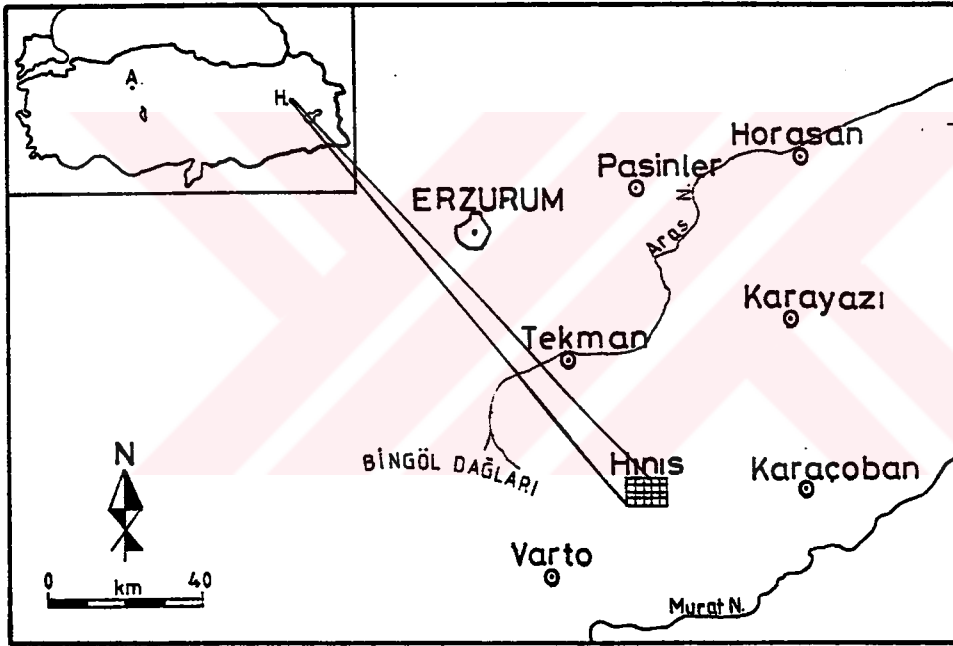
FOTOĞRAF 26. Bingöl Dağı'na doğru yoğunluk kazanan çayır ve mera alanları.

FOTOĞRAF 27. Cumhuriyet Caddesi'nde işyerlerinin yoğunluk kazandığı kasaba meydanı.

FOTOĞRAF 28. Muş Caddesi üzerinde yoğunluk kazanan atölyelerden bir görünüm.

GİRİŞ

Hınıs, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alan ve aynı adı taşıyan ilçenin merkezidir. Kasaba, kabaca kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanışa sahip, Hınıs depresyonunun batısında bulunmaktadır. Bu depresyon, kuzeyden Akdağ (2977 m), güneyden Hamurpet (Akdoğan) Dağları (2870 m), batıdan da Bingöl Dağı (2193 m) tarafından sınırlandırılmıştır. Depresyon tabanından çevreye doğru yayılış gösteren yerleşme, yaklaşık olarak 1650-1750 m. izohipsleri arasında yer alır. Araştırma sahasının sınırları, Hınıs Belediyesi yönetim sınırları esas alınarak belirlenmiştir. Bu saha, yaklaşık 34 km² lik bir alan kaplamaktadır.

HARİTA 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

Hınıs ve çevresi akarsular tarafından derince yarılmış volkanik bir plâtoyu andırır. Sahada az eğimli plato yüzeyleri, derin yarılmış kanyon vadiler, vadi içlerinde gelişen mağaralar ile bazalt ve ignimbrit sütunları morfolojinin çeşitliliğini oluşturmaktadır. Yerleşmenin çevresinin yüksek dağlarla çevrili olması, doğal ve beşerî faaliyetleri etkilemektedir. Özellikle iklim elemanları, topoğrafik şartların etkisi altındadır. Hınıs'ın depresyon tabanında yer alması; kış mevsiminde, çevresine göre daha soğuk olmasına, yaz mevsiminde de yüksek sıcaklıkların görülmesine neden olmaktadır.

Buna karşılık, Hınıs Kasabası'nda coğrafi konumunun bazı avantajları da görülmektedir. Bunların başında, etrafındaki yüksek kütlelerden Bingöl Dağı'nın yağış şartları üzerinde olumlu etkiler yaratması gelir. Bu yüksek kütle üzerinde meydana gelen cephe sistemleri, yerleşmenin yağış miktarlarını artırır. Bir depresyonda yer alan kasaba, yakın çevresinden geçen yolları kendisine çekmektedir. Hınıs'ın, günümüze kadar göz ardı edilen bu özelliğinin geliştirilmesi, Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeyini güneyine bağlayan yolların kısalması açısından önemli olacaktır.

Kasabada 1997 genel nüfus tespiti sonuçlarına göre 23976 kişi yaşamaktadır. Ancak bu nüfusun ne kadar doğru olduğu tartışılmalıdır. Hınıs ilçe merkezi sınırları içerisinde, 1999 yılı itibariye 9 adet kom yerleşmesi yer alır. Komların yerleşmenin uzağında olmalarına karşılık ilçe merkezi sınırları içerisinde sayılmaları, yerleşme nüfusunu fazla gösterme çabasının bir sonucudur.

Hınıs, içerisinde yer aldığı bölgenin tarihî özelliklerinin belirlenmesi açısından, önemli merkezlerden biri konumundadır. Gerçektende, M.Ö. 1400'lü yıllarda kurulmaya başlanan yerleşme, tarih boyunca pek çok farklı kültürü barındırmıştır. Özellikle İlhanlılar ve Anadolu Selçuklular zamanında kasabanın iktisadî ve sosyal hayatında önemli gelişmeler olmuştur. Bu zamanda, kervanların geçişine sahne olan Hınıs, Osmanlıların eline geçtikten sonra uzun yıllar sınır sancaklığı yapmış, bu nedenle de zaman zaman istilalara uğrayarak büyük hasarlara maruz kalmıştır.

Araştırma sahasını oluşturan Hınıs Kasabası, dağınık bir yerleşmeye sahiptir. İlçe merkezinde bulunan mahallelerin bazıları yerleşmenin ticaret ve yönetim fonksiyonlarının geliştiği mahallelerinden oldukça uzakta kurulmuşlardır. Ayrıca yukarıda belirtilen kom yerleşmeleri, kasabanın daha da dağınık bir yapı kazanmasına neden olmuşlardır. 1997 genel nüfus tespiti sonuçlarına göre bir şehir olduğu düşünülen Hınıs, gerçekte bir kasaba yerleşmesidir. Bu durumu, Sağlık Ocağı tarafından yapılan nüfus belirleme çalışmalarının sonuçları ve nüfusun sektörlere göre dağılımı da ispatlamaktadır.

Hınıs'ta hakim ekonomik faaliyet tarımdır. Nüfusun büyük bölümü geçimini tarımdan sağlamaktadır. Buna karşılık tarımsal faaliyetler ekstansif metotlardan kurtulamamıştır. Kasabada ticaret bir nebze gelişmiştir. Ancak ticarî faaliyetlerde ihtisaslaşmanın olmaması kaliteyi düşürmektedir. Yerleşmede modern bir sanayi tesisi bulunmamaktadır. Kasabadaki sanayi faaliyetleri atölye tipi sanayi kollarından ibarettir.

Yörede bol miktarda elde edilen hayvansal hammaddeyi mamül maddeye dönüştürecek bir sanayi tesisi de bulunmamaktadır.

AMAÇ VE METOT

Bir bölgenin gelişmesinde bölge planlamaları oldukça önemlidir. Bunun için, bölgeler içerisindeki yöreler analiz edilmeli, kaynaklar ve ihtiyaçlar belirlenmeli, bu çerçevede plânlar geliştirilmelidir. Coğrafi araştırmaların uygulamadan uzak kalmasının en büyük nedeni, ülkemizdeki olumsuzlukları göz ardı ederek, (sermaye, ulaşım, pazar, ham madde, enerji ve iklimden kaynaklanan sorunlar) gelişmenin daima sanayileşme ile sağlanacağı düşüncesini taşımalarıdır. Oysa her bölgenin potansiyelleri aynı değildir. Sanayi tesisleri, hammadde işlediği sürece bir bölgeye yarar sağlayabilir. Ülkemizde olduğu gibi, hammaddeden ziyade montaja dayalı sanayi tesisleri, yöreler için gelişmişlik sayılmamalıdır. Çeşitli yükselti kademelerinin ve dört mevsimin görüldüğü Anadolu'da tarım, hiçbir zaman alternatifi olmayan bir sektördür. Araştırma sahası ve ülkemizin bir çok yöresinde, sanayi tesislerinden önce, tarımı geliştirici tedbirlerin alınması, tarımsal hammadde üretimini beraberinde getirerek sanayileşmeyi de teşvik edecektir.

Bu çalışmanın amacı, coğrafi bilgi sistemlerini kullanarak, ülkemizin geri kalmış yerleşmelerinden olan Hınıs'ta, geçmişten gelen ve mevcut durumdan kaynaklanan sorunları belirlemek, bunların nedenlerini araştırmak, alternatiflerini tartışmak ve akılcı, uygulamaya yönelik çözüm önerileri getirmektir. Bunlar yapılırken bir mantık çerçevesi çizilmiş ve yukarıda belirtildiği gibi yöre için gerçekleştirilmesi imkansız önerilerden kaçınılmıştır. Bu nedenle, yörenin potansiyelleri iyi bir şekilde analiz edilip, bunların kullanılabileceği alanlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında kaynak araştırması yapılarak, saha ile uzaktan veya yakından ilgili makaleler, kitaplar ve istatistikler toplanıp değerlendirilmiştir. Buna mukabil, araştırma sahası ile ilgili haritalara ulaşılmış bunlar üzerinde incelemeler yapılarak ön bilgi edinilmiştir. Çalışmada, Harita Genel Komutanlığının 1:25.000 ölçekli topografya haritasının ilgili paftaları (Erzurum J47, b3-b4) ve Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü'nün 1:500.000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Erzurum paftası kullanılmıştır. Jeoloji ve jeomorfoloji haritaları; ilgili paftalar, arazide yapılan çalışmalar

ve saha ile ilgili daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanarak hazırlanmıştır. Araştırma ile ilgili arazi çalışmaları sırasında yerleşmede mekan analizleri, anket ve mülâkatlar yapılarak yöre hakkında düşünceler geliştirilmiştir. Bütün bu dokümanların temin edilmesinden sonra, yazım aşamasına geçilmiş ve araştırma tamamlanmıştır.

1.BÖLÜM

DOĞAL ÇEVRE

1.1.JEOMORFOLOJİ

Araştırma sahasının bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi, jeolojik devirler boyunca değişik jeomorfolojik özelliklere sahip olmuştur. Üst Kretaseden itibaren kuzey-güney yönlü sıkışma tektoniğinin etkisine giren bölgede, bu tektonik hareketlere bağlı olarak, KAF ve DAF fay zonları meydana gelmiştir. Bu faylar bölgenin tektonik yönden aktif olmasını sağlamışlar ve bunun sonucunda bölge içerisinde; depresyonlar, kıvrılma ve bindirmeler meydana gelmiştir.

Bundan başka, Doğu Anadolu'nun şekillenmesi üzerinde volkanizmanın da çok büyük etkileri olmuştur. Bölgenin temelinde ikinci jeolojik zamanda meydana gelen denizaltı volkanizması sonucu oluşan serpantinler geniş yer tutmaktadır. Ülkemizde Eosenden itibaren görülmeye başlayan karasal volkanizma, daha sonra tektonik hatlara bağlı olarak şekillenmeye başlamış ve geniş alanlar volkanitlerle örtülmüştür.¹ Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, genelde belli hatlar boyunca meydana gelen yüzey volkanizması, bölgenin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Orta (?) -Üst Miyosen aralığında görülmeye başlayan neotektonik hareketler, Doğu Anadolu Bölgesinin günümüzdeki jeomorfolojik özelliklerini kazanmasında büyük rol oynamıştır. Bu hareketlerin sonucunda bölgede dağarası ve çek-ayır modelinde havzalar gelişmiştir.² Hınıs Havzası, kuzeyindeki Tekman-Karayazı ve güneyindeki Muş Havzaları arasında Doğu Anadolu'nun dört dağarası havzasından birini meydana getirir.³ Araştırma sahası bu havza içerisinde yer almaktadır. Saha, akarsular tarafından derince yarılmış plâto düzlüklerinden oluşur. Söz konusu düzlükleri yaran vadiler, kanyon vadi şeklindedir. Hınıs ve çevresinde görülen kanyonlar, ülkemizin en uzun ve en yüksek kanyonları arasında sayılabilir. Kanyonların dik yamaçları, Bingöl Dağı'ndan çıkarak çevreye yayılan andezitik ve bazaltik lavların meydana getirdiği bazalt - ignimbirit sütunlarından oluşmaktadır.

¹ ATALAY, İ.,1992, Türkiye Coğrafyası. (Genişletilmiş Üçüncü Baskı) Ege Üniversitesi Basımevi, s:28, İZMİR.

² ŞAROĞLU, F.,YILMAZ, Y.,1986, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri. M.T.A. Dergisi Sayı:107, s:73-94, ANKARA

³ KURTMAN, F.,AKKUŞ, M.F.,1971,Doğu Anadolu'daki Ara Basenler ve Bunların Petrol Olanakları. M.T.A. Dergisi Sayı:77, s:1-9, ANKARA

A detailed topographic map of the Hınıs district. The map features numerous contour lines indicating elevation, with labels such as 1750, 1800, 1850, and 1900. Several rivers are depicted, including the Tuzluçay, Kizilirmak, and Kizir C. Key settlements labeled include Yurukusan Komu, Nispet Komu, Rastam Komu, Hecetgin Komu, Alibey, Guden 2, Guden 1, Gurdelen Komu, Karabuda (Mah), Barin (Mah), Sarik Mah, Senseskin Komu, Koytepesi 1718, Kuran T. 1771, Kozhisar, Misrik Mah, and Pinarlar (185). The central area around Hınıs is shaded in pink. A grid system is overlaid on the map, with letters A through J along the top and numbers 1 through 10 along the left side.

	Daimi Akarsu		Yerleşme
	Geçici Akarsu		İzohips
	Kaynak		Karayolu
	Tepe		Araştırma Sah. Sınırları

A horizontal scale bar with a vertical tick at the left end labeled '0' and another vertical tick at the right end labeled '1 Km'.

H. HADİMLİ - 1999

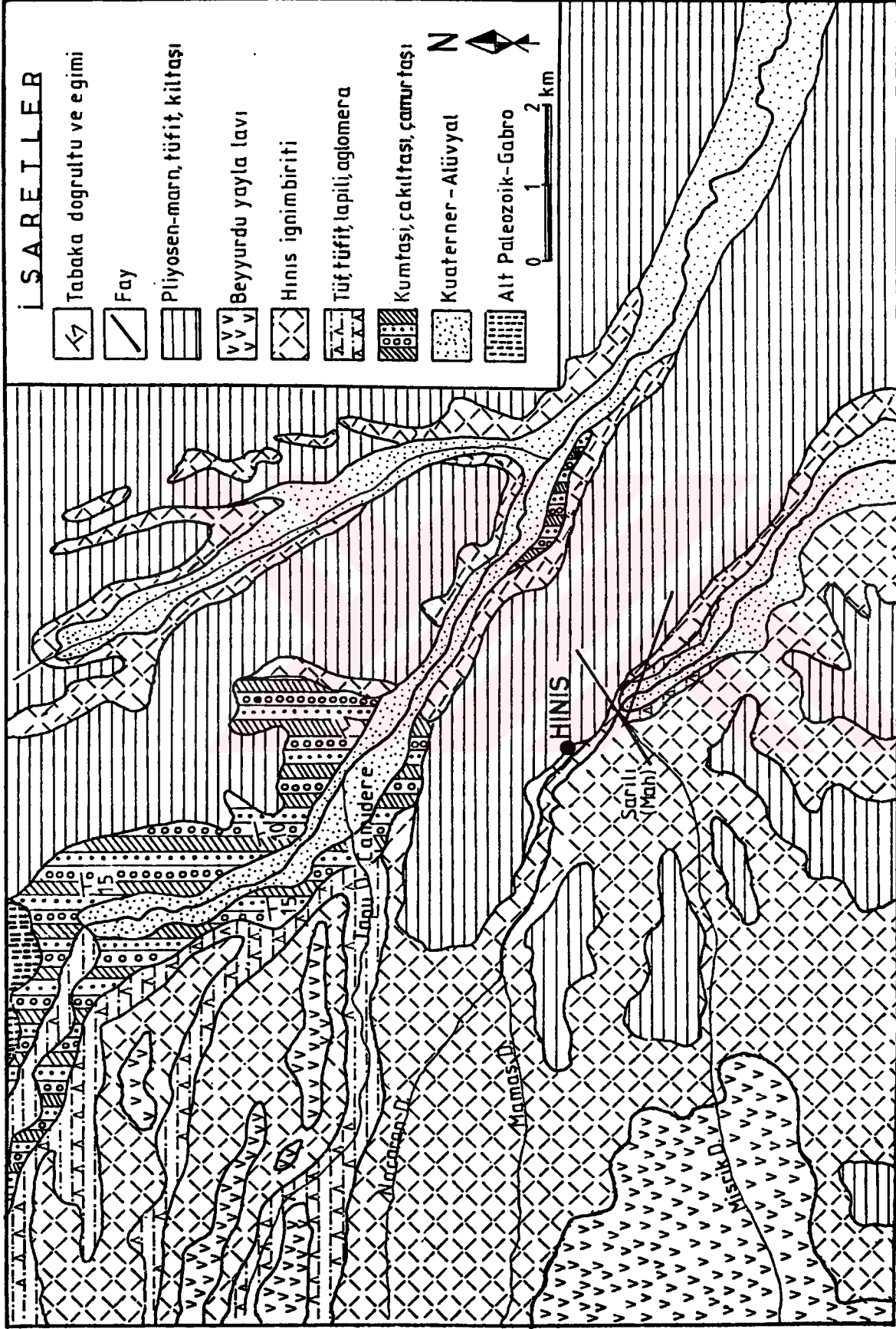
Hınıs ilçe merkezi sınırlarında iki fay hattı tespit edilmektedir. Bunlardan birincisi kasaba merkezinden Sarılı Mahallesine giden yolu enine keserek yaklaşık doğu-batı doğrultusunda uzanır. İkincisi ise, birincisinin hemen batısında ve yaklaşık kuzeydoğu-güneybatı yönünde yer alır. Bu faylar bu kesimde ignimbritlerin az-çok deforme olmasına neden olurken, sahanın tektoniği hakkında da bilgi vermektedir. Bu faylardan kuzey-güney yönde gelişmiş olan ikincisinin üzerinde düşük debili bir de maden suyu çıkmaktadır. Halkın Acısı olarak bildiği bu kaynak, Terenci Deresi'nin vadi tabanında yer alır.

Araştırma sahasında yer alan faylar bazı araştırmacılara göre, KAF ve DAF'a bağlı olarak meydana gelmiştir.⁴ Fakat, ilk bakışta Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fay hatlarının devamı gibi görünen bu fayların oluşumunu daha farklı yorumlayan araştırmacılar da vardır. ŞENGÖR'e göre KAF ve DAF hatları Karlıova yakınlarında birleştikten sonra doğuya devam etmemektedir. Bu nedenle Hınıs çevresi ve Doğu Anadolu'nun kuzey yarısında yer alan fayların oluşum mekanizması, KAF ve DAF'dan farklıdır. Bunlar neotektonik dönemde meydana gelen sıkışma rejiminin üyeleridir.⁵ Gerçekten de, sahadaki iki fayın çok kısa bir mesafede birbirine hemen hemen dik gelişmesi, bölgede görülen sıkışma tektoniğinin bir sonucudur. Hınıs bu hareketli yerinde, tarihi devirlerde oldukça büyük depremlere sahne olmuştur. Son olarak 1966 yılında meydana gelen depremde yerleşme büyük hasar görmüştür.

Jeomorfolojik birimlerin fazla çeşitli olmadığı ilçe merkezinde, plâto düzlükleri ve vadiler incelenebilecek yapı birimlerini oluşturur. Pek çok araştırmacının Hınıs Ovası olarak tarif ettiği ancak gerçekte, Hınıs Çayı'nın geniş vadi tabanından başka bir şey olmayan düz alanlar ise, araştırma sahasının dışında kalmaktadır. Burada, Hınıs Kasabası'nın yerleştiği sahanın jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri belirtilecektir.

⁴ ŞAROĞLU, F., YILMAZ, Y., 1985, Doğu Anadolu'nun Neotektoniği ve İlgili Mağmatizması. Ketin Simpozyumu 20-21 Şubat 1984, s:149-162, T.J.K. Yayını, ANKARA

⁵ ŞENGÖR, A.M.C., 1980, Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları. T.J.K. Konferans Serisi, No:2, s:32, İSTANBUL

HARİTA 3. Hınıs ve Çevresinin Jeolojî Haritası. (TARHAN, 1989'dan yararlanarak hazırlanmıştır.)

Araştırma sahasının içerisinde bulunduğu Hınıs Depresyonu, güneyden Hamurpet Dağları (2870 m), batıdan Bingöl Dağı (2193 m), kuzey ve kuzeydoğudan ise Akdağ (2977 m) metamorfik kütlesi ile çevrilidir. Sahanın jeolojisi üzerinde özellikle batıdaki Bingöl Dağı'ndan çıkan volkanik malzemenin çok büyük etkisi olmuştur.

Bingöl Dağı; Varto, Hınıs, Tekman, Karlıova ilçeleri arasında yer alır. Bingöl Volkanı koyu renkli bazaltik lavların dar kanallardan yavaş yavaş çıkması ile oluşmuştur. Az eğimli, hafif kubbemsi kalkan şeklinde bir volkandır. Bu nedenle bölgedeki koni şeklinde bulunan volkanlardan kolayca ayrılır.⁶ KAF ve DAF tarafından kesilmiş olan volkandan çıkan malzemeler, Hınıs Depresyonu'nun batı kesimini doldurmuş, sahanın Miyosen-Pliyosen aralığında şekillenmesini sağlamıştır.⁷

Hınıs Kasabası'nın kurulmuş olduğu alanın jeolojik yapısı, Neojenin farklı devirlerinde cereyan eden volkanik faaliyetlerle oluşmuş, formasyonlardan ibarettir. Bunlar kuzeyde Hınıs metaofiyoliti üzerine oturmuşlardır. Hınıs Çayı Vadisi'nin güneyinde ise metaofiyolitli seriye rastlanmamaktadır. Çünkü daha düşük yükseltide kalan güney bölgesi, Neojen ortasındaki volkanik faaliyetler vuku bulana kadar göl ortamında bulunuyordu.⁸ Bu durum kasabanın güneyinde Eosen flişleri üzerine açısız diskordansla oturan gölsel marnlardan da anlaşılmaktadır.⁹ Kuzeyde Parmaksız Köyü çevresine kadar yayılmış olan metaofiyolitler, Akdağ metamorfik kütlesinin altında kalmasından dolayı Alt Paleozoik olarak yaşlandırılmışlardır.¹⁰

LYNCH'in yüksek ve sert bir kütle¹¹ olarak belirttiği Akdağ, Hınıs Depresyonu'nu kuzeyden sınırlar. Akdağ, Doğu Anadolu'nun en eski arazilerinden birini teşkil eder. Paleozoikte karalaşan¹² kütle, akarsular tarafından fazla parçalanmayan yüksek bir plâto sahasıdır. Dağın yapısı, mermerlerden oluşmasına rağmen eteklerine doğru gidildikçe değişik formasyonlara geçilmektedir. Masifin stratigrafisi alttan üste

⁶ TARHAN, N.,1989,Hınıs-Varto (Erzurum-Muş) Dolaylarının Jeolojisi ve Petrolojisi. İstanbul Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (yayınlanmamış Doktora tezi), s:92, İSTANBUL

⁷ ŞAROĞLU, F.,1986, Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi. M.T.A Rap. No :7877, s:79, ANKARA

⁸ PAMİR, H.N., BAYKAL, F., 1943, Bingöl Bölgesi ve Buranın Şimal ve Cenubundaki Jeolojik yapı. M.T.A. Rap. No :1447, s:25, (yayınlanmamış), ANKARA

⁹ ALTINLI, İ.E.,1966, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi. M.T.A. Dergisi Sayı:66, s:52 ANKARA

¹⁰ TARHAN, N.,1989, a.g.e. s: 16, İSTANBUL

¹¹ LYNCH, H.B.F.,1901, Armenia, Travels and Studies. Vol.1, s.248, Longmans, Green, And CO, LONDON

¹² ALTINLI, İ.E, PAMİR, H.N, ERENTÖZ, C.,1963, 1/500,000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası İzahnamesi Erzurum Paftası. M.T.A. Yayını, s:13, ANKARA

doğru incelendiğinde; mikaşistler, gnayslar ve anfibolitlerden oluşan bir seri, bunun üzerinde pembe renkli mermerlerin oluşturduğu bir başka seri ile dağın doruk kısımlarında (Hoşali Tepe 2850 m, Akdağ Tepe) hâkim duruma geçen, beyaz renkli mermerlerden meydana geldiği görülür.¹³

Hınıs ve çevresinde yapılan paleontolojik çalışmalar sahada Miyosen, Pliyosen ve Pliyo-Kuaterner yaşlı formasyonların varlığını ortaya koymaktadır. İnceleme alanında bulunan; *Amphistegira radiata*, *Lepidocyline*, *Globirene*, *Miliolidae* fosilleri Miyosen; *Unio* ataus, *Pridinm* sp., *Bulimus* sp., *Ostracodes* fosilleri Pliyosen; *Hydrobia*, *Emmericia*, *Dresensia* sp. fosilleri de Pliyo-Kuaterner formasyonlarının varlığını gösterir.¹⁴

1.1.1. Plato Yüzeyleri ve Düzlük Alanlar

Miyosende faaliyete başlayan Bingöl Volkanı'ndan çıkan volkanik malzeme Hınıs Depresyonu'nu batı, kuzeybatı ve kuzeyden doldurmuştur. Volkandan çıkan tüf, andezit vb. aşınmaya dirençsiz materyaller yataya yakın bir şekilde araziye yayılmıştır. Bingöl Volkanı Neojende faaliyete başladığından, tabakalar Miyosen ve Pliyosen yaşlı olarak yer almışlardır. Örneğin marn, tüfit, tüflü marn, kiltaşından oluşan Pliyosen yaşlı tabakalar, plato yüzeylerinde bazalt, andezit, ignimbrit ve konglomeralardan meydana gelen Miyosen tabakalarının üzerine diskordant bir şekilde oturmuştur.

Araştırma sahası içerisinde en fazla yayılış gösteren jeolojik formasyon, Bingöl volkanitleridir. Bunlar litolojik olarak sade bir yapı gösterirler. TONBUL (1996)'a göre 1500 m.den fazla kalınlık gösteren bu volkanik istif; alt kesimlerde tüf, andezit, trakiandezit ve aglomeralardan; üst kesimlerde ise bazaltlardan meydana gelmektedir.¹⁵

Bingöl Volkanı, Neojenin üst devirlerinde aralıklı olarak faaliyet göstermiştir. Bingöl volkanının tüf, lapili, ignimbrit gibi kaya türleri, akarsular tarafından derince yarılmış vadi yamaçlarında (Hınıs Çayı ve Kolhisar Deresi) ve Bingöl Dağı'na yükseldikçe aşınmış plato yüzeylerinde ortaya çıkar. Bingöl Dağı'nın bozulmuş kraterinin yer aldığı zirve kesimine yaklaşıldığında, Hınıs Depresyonuna doğru akış

¹³ PAMİR, H.N., BAYKAL, F., 1943, a.g.e. s: 4-5, ANKARA

¹⁴ SUNGURLU, O., 1967, Erzurum-Hınıs Bölgesinde 1/25000 Ölçekli Erzurum J47, b3-b4 Paftalarına ait Jeolojik Detay Petrol Etüt Raporu. M.T.A. Rap. No :4176, s:10-11, ANKARA.

¹⁵ TONBUL, S., 1996, Bingöl Dağı'nın Volkan Morfolojisi ve Volkanizma-Tektonik İlişkileri. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:1, Cilt:8, s:311-341, ELAZIĞ

göstermiş bazik karakterli lav dillerinin olduğu görülmüştür. Oldukça akıcı oldukları anlaşılan bu lav dilleri akarsular tarafından parçalanarak sırtlar şeklinde kalmışlardır (Mamaş Sırtı, Ay Sırtı).¹⁶

Yukarıda belirtilen Miyosen formasyonlarında; gölsel çökelleri kumtaşı, çamurtaşı, kireçtaşı ve marnlar temsil eder. Bunlardan başka bünyesinde sarımsak yeşil renkli tüfit, lapili, tüf, aglomera ve lav bulunduran tabakalar verdikleri Orta Miyosen yaşı ile sahanın bu dönemde gölsel-karasal ortamın geçişinde olduğunu kanıtlar. Plâtoların akarsular tarafından derince yarıldığı yerlerde kornişler meydana getiren Hınıs ignimbriti, grimsi-siyah ve pembemsi turuncu renkleri ve bazaltlar gibi soğuma sütunlarına sahip olmasıyla, Orta-Üst Miyosen aralığındaki karasal ortamı temsil eder.¹⁷

Hınıs depresyonunda şeyl, kumtaşı, konglomera, marn, kireçtaşı, tüfit, bazalt ve andezitlerden oluşan Tersiyer istif, 10500 m.ye varan kalınlığa sahiptir. Kalınlık kuzeybatıdan güneydoğuya gidildikçe artmaktadır. Bu istifin yaşı Alt Eosen yani Lütesiyene kadar iner.¹⁸

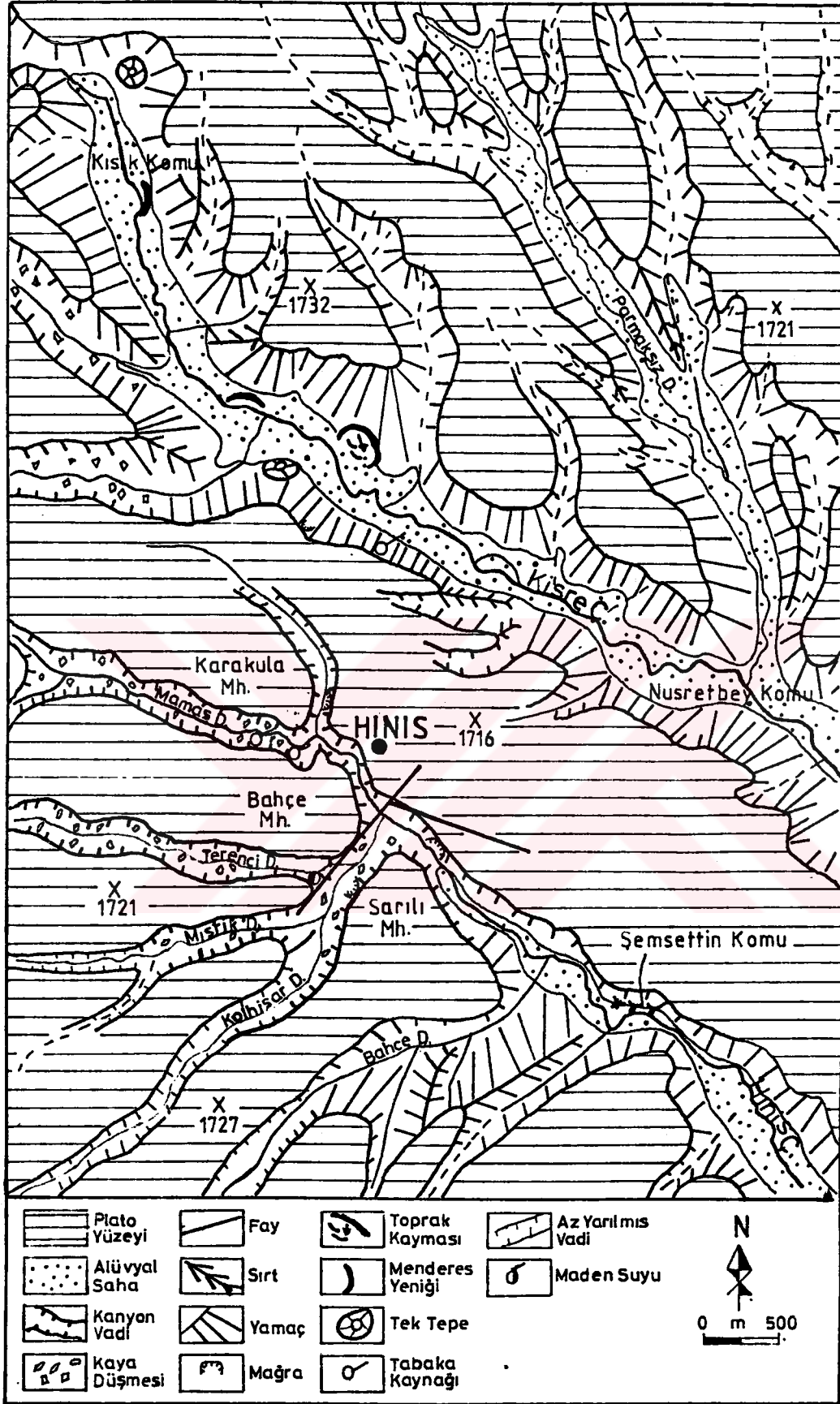
Hınıs Kasabası ve yakın çevresi bir plâto sahasıdır. Bingöl Dağı'ndan kaynağını alan Hınıs ve Kisre çayları sahayı derince yarmıştır. Hınıs Kasabası yakınında ondüzeleli düzlükler şeklinde yer alan plâto yüzeyleri, batıdaki Bingöl dağına yaklaştıkça eğimli satırlar halini alır. Plâtonun yarıma derecesi her yerde aynı değildir. Araştırma sahası, Hınıs kasabası ve çevresinde 50-60 m.ye varan yarımlarla kanyon vadiler sahne olmaktadır. Buna karşılık akarsuların kaynak noktalarına yaklaştıkça platonun yarıma derecesi azalmakta ve vadiler "V" profilli vadi şeklini almaktadır. Bu kesimde görülen radyal ve paralel karakterli drenaj şebekesi platonun dar aralıklarla akarsular tarafından parçalanmasına neden olmuştur.¹⁹ Akarsular tarafından parçalanmış plâto yüzeyi, volkanik bünye platformlarına dönüşmüştür. Bu sahaların stratigrafisi incelendiğinde ise Bingöl volkaniklerinin aralandığı görülmüştür.

¹⁶ POLAT, S.,1999, Hınıs ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Der. Sayı:3, s:169-187, ERZURUM

¹⁷ TARHAN, N.,1989, a.g.e. s: 94, İSTANBUL

¹⁸ KURTMAN, F.,AKKUŞ, M.F.,1971, a.g.e. s:7,ANKARA

¹⁹ ERİNÇ, S., BİLGİN, T.,1956, Türkiye Drenaj Tipleri. İ.Ü. Coğrafya Ens.Der. s:124-156, Sayı:7, İSTANBUL

HARİTA 4. Hınıs ve Çevresinin Jeomorfoloji Haritası. (POLAT,2000'den yararlanarak hazırlanmıştır.)

Kasabanın büyük bir bölümünün üzerinde yer aldığı Hınıs ignimbriti, araştırma sahasında bulunan formasyonların en yaygın olanıdır.²⁰ Pliyosen formasyonları altında, sahadaki tüm plâto satırlarında yer alır. İstisnai olarak Misrik Deresi'nin yukarı kesimlerinde bu tabakanın üzeri, Orta Miyosen yaşlı "phahöhö" tipinde ki lavlarla örtülüdür.²¹

Otuz-kırk metre kalınlığı sahip olan ignimbrit tabakası, akarsular tarafından derince yarıldığı yerlerde bazaltlar gibi sütunlu özellik göstermektedir.²² Aşağı Kayabaşı Mahallesi'nden Sarılı Mahallesine giden yolu enine kesen ve bu yola paralel uzanış gösteren iki fay da bu kesimde ignimbrit sütunlarını kesmiştir. Bu faylardan kuzeydoğuya uzananı, Hınıs ignimbriti ile Pliyosen Yolüstü formasyonunu birbirinden ayırmaktadır (yolun doğu tarafında). Daha çok kasabanın kuruluş yeri ile yine onun batı ve kuzeybatısında yayılış gösteren ignimbritli plâto yüzeyleri, Sarılı Mahallesi'nin güneyi ile Camidere arasında kalan sahada Pliyosen formasyonlarının altında kalır. Bu kesimlerde plâto yüzeylerinin eğiminin iyice azalması, Pliyosen formasyonlarını aşınmaya karşı korumuştur.

Miyosenin en üste kalan üyesi olan phahöhö tipindeki lavlar Bingöl Dağı'na doğru yükseldikçe plâto yüzeylerinde karşımıza çıkmaktadır. Grimsi siyah rengi ile karasal ortamı karakterize eden kayaç, ilçe merkezi sınırları içerisinde sadece Misrik Komu çevresinde görülmektedir. Pahoehoe tipindeki lavlar, diller halinde sahaya sokulmuştur. Daha eski volkanik formasyonları örtmektedir.

Sarılı Mahallesi ile Kolhisar Mahallesi arasında fazla belli olmayan basık ondüleli tepelikler şeklinde görülen Pliyosen yaşlı kayaçlar, Hınıs Çayı ve Kisre Çayı'nın kuzeyinde plâto yüzeyine hakim konumdadır. Bingöl grubuna dahil olmasına rağmen araştırma sahasının batısında dağın eteklerinden ziyade, Hınıs Kasabası'nın yakın çevresinde bulunmasının sebebi jeomorfolojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu tabaka aşınmanın etkisi ile dağın eteklerinde tutunamamış ancak plâto yüzeylerinin eğiminin iyice azaldığı kasaba merkezi ve çevresinde kalabilmiştir. Bu tabakanın yayılış gösterdiği ilçe merkezinin doğu ve kuzeydoğu kesiminde akarsu ağı henüz gelişme

²⁰ TERLEMEZ, İ., YILMAZ, A., UYSAL, Ş., 1988, Hınıs (Erzurum Güneydoğusu) Dolaylarının Bazı stratigrafik ve Tektonik Özellikleri. M.T.A. Der. Sayı: 108, s:38, ANKARA

²¹ TARHAN, N., 1989, a.g.e. s: 113, İSTANBUL

²² TARHAN, N., 1989, a.g.e. s: 102, İSTANBUL

aşamasındadır. Sahamızda akarsu vadilerinin iyi bir şekilde gelişmiş olduğu alanlar, Miyosen formasyonlarının yüzeylendiği sahalardır.

Sonuç olarak volkanik plâto olarak adlandırabileceğimiz bu yüksek düzlükler, Hınıs Kasabası ve çevresinde oldukça geniş yer kaplamaktadır. Akarsular tarafından çoğu yerde derin bir şekilde yarılmış olan bu alanlar, karakteristik birer plâto görünümü sergilemekte ve her biri birer mahalleye mekân oluşturmaktadırlar.

1.1.2. Vadiler

Araştırma sahasında periyodik ve daimi akıma sahip pek çok akarsu bulunmaktadır. Bu durumda hiç şüphe yok ki, sahanın jeolojik, jeomorfolojik, iklim vb. özellikleri etkilidir. Akarsular kaynaklarını Bingöl Dağı'ndan alarak, Hınıs depresyonu içerisinde, yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu yönünde akış gösterirler. Sahada ana akarsuya karışan birçok tâli kol bulunmaktadır.

Bölge jeomorfolojisinde dikkati çeken birimlerden birisi de vadilerdir. Bunların en önemlilerini Hınıs Çayı ve Kisre Çayı vadileri oluşturmaktadır. Sahanın iki büyük akarsuyunun içlerine yerleştiği bu vadilere; Kolhisar, Misrik, Terenci, Mamaş, Şehpir, Tapu ve Parmaksız gibi daha küçük derelerin meydana getirdikleri vadiler de eklenebilir. Böylece Hınıs Kasabası ve çevresinde dandiritik akarsu ağına bağlı bir vadi şebekesi kurulmuştur. Kanyon şekilli vadilerin ülkemizde en güzel bulunduğu yerlerden olan Hınıs Kasabası ve çevresi, bu görünümü ile bir doğa turizmi merkezi olabileceğini kanıtlamaktadır.

Araştırma sahasında en fazla yayılım gösteren vadi tipi, kanyon vadilerdir. Bunlardan başka "V" profilli vadilere de rastlanır. Hınıs ilçe merkezi çevresinde kanyon şekilli olan vadiler, akarsuların kaynaklarını aldığı, Bingöl Dağı'na doğru "V" profilli vadi görünümü kazanırlar. Bunun nedeni, sahada akarsu aşındırmasının geriye doğru devam etmesi ve söz konusu kesimde eğim değerlerinin yüksek olmasıdır. Akarsuların en fazla aşındırmış oldukları formasyon Hınıs ignimbritidir. Bu formasyonun üzerine marn, kilaşı ve tüfit gibi Pliyosen yaşlı birimlerin geldiği yerlerde, akarsu ağı henüz gelişmemiştir. Bunun örneği, Şemseddin Komu'nun (Laz Komu, Pınarbaşı Mahallesi) kuzeyinde, Hınıs Kasabasının doğusunda kalan Pliyosen yüzeylerinde görülebilmektedir.

Araştırma sahasında iki büyük kanyon vadi (Hınıs Çayı ve Kisre Çayı vadileri) bulunmaktadır. Bunlardan Hınıs Çayı'nın içinde aktığı vadinin derinliği daha fazladır. Bu vadinin derinliği yaklaşık 120 m.yi bulmaktadır. Hınıs Çayı vadisinin orta ve yukarı kesimlerinde derine doğru aşındırma hâla devam etmektedir. Kisre Çayı Vadisi'nin, Hınıs Çayı Vadisi'yle aynı seviyede olan kesimlerinde alüvyonlaşma, menderesleşme görülmektedir. Bu da Kisre Çayı Vadisi'nde derine doğru aşındırmanın durduğunu, artık biriktirme faaliyetlerine ve yana doğru aşındırmanın başladığını kanıtlamaktadır.

Hınıs ve Kisre çayı vadilerinin hemen hemen aynı yükseltilerde plâto yüzeylerinde açılmış olmasına rağmen, Hınıs Çayı Vadisi'nin daha derin olmasının nedeninin, buradaki volkanik malzemeden ve eğim değerlerinin arzettiği durumdan geldiği düşünülmektedir. Bu da Bingöl Dağı'nın volkanik faaliyete başladığı Miyosen döneminde Hınıs Çayı Vadisi'nin karasal ortam olduğunu ve bu vadinin Bingöl Dağı'ndan çıkan lavlarla dolduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim sahadaki Miyosen formasyonlarından, denizel ortamı temsil eden ve içerisinde çamurtaşı, çakıltası, kumtaşı gibi kayaçların bulunduğu Camidere formasyonunun Hınıs Çayı Vadisi'nin tabanında ortaya çıkmaması buranın karasal ortam olmasından ileri gelmektedir. Bu da yukarıda ki görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Hınıs ignimbriti, sahada Hınıs Çayı ve kollarının açmış olduğu vadilerin jeolojik yapısında en fazla yayılış gösteren kayaç birimidir. Grimsi siyah ve pembemsi-turuncu renklere sahip olan ignimbritlerin en kalın olduğu yer, yapılan gözlemlere göre, Aşağı Kayabaşı Mahallesi ile Sarılı Mahallesi arasında kalan vadi kesimidir. Burada ignimbritler, bazaltlar gibi sütunlu yapı göstererek 30-35 m kalınlığa ulaşır²³.

Son derece iyi gelişmiş sütunlu bir yapı gösteren ignimbritlerin jeomorfolojik etkilerinden birisi de kaya düşmeleridir. Özellikle yağışlı dönemlerde meydana gelen kaya düşmesi olayı, vadi içerisindeki beşeri faaliyetleri zorlaştırmaktadır. Kasabanın ilk kurulduğu konum olarak bilinen Alâeddin Bey Camii ve çevresinde daha yoğun olarak görülen bu olay, yerleşmenin yer değiştirmesinde de etkili olmuştur. Araştırma sahasında Kisre Çayı Vadisi'ne oranla Hınıs Çayı Vadisi ve kollarında, ignimbrit bütynenin daha geniş yer kaplamasından dolayı, kaya düşmeleri daha fazla görülmektedir.

²³ TARHAN, N., 1989, a.g.e. s:102, İSTANBUL

Hınıs Kasabası ve çevresinde, derin kanyon vadilerin kenarlarında, yer yer tabaka kaynakları ve mağaralar yer almaktadır. Bunlar ignimbritlerin altında aşınmaya dirençsiz olan sarımsak renkli tüfit, lapili, tuf ve aglomeraların içinde bulunurlar. Hınıs ignimbritlerinin sütunlu yapısından süzülen yüzey suları, vadi tabanından çıkmaktadır. Söz konusu tabaka kaynaklarının en güzel örnekleri Bahçe Mahallesi'nin kuzeybatısında Mamaş Deresi'nin Hınıs Çayı ile birleştiği noktanın güneyinde görülmektedir. Halkın üç gözeler adını verdiği tabaka kaynaklarının bulunduğu bu yerde, küçük bir alabalık üretme havuzu da kurulmuştur.

Mağaralar, vadilerin çeşitli yükseltilerinde yer alır. Hınıs Çayı vadisinde ignimbritlerin kalın olmasından dolayı hemen hemen vadi tabanında bulunan mağaralar Bahçe, Terenci ve Kisre çayı vadilerinde 20-30 m yükseltilerde bulunabilmektedir. Bazılarının 40-45 küçükbaş hayvanı içine alabilecek kadar büyük olduğu mağaraların birkaçı, eskiden olduğu gibi günümüzde de hayvan barınağı ve samanlık olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım oldukça sınırlıdır.

Hınıs Çayı Vadisi ve kollarında derine doğru aşındırma devam ettiğinden, araştırma sahası içerisinde kalan vadi tabanında alüvyonlaşma yok denecek kadar azdır. Söz konusu vadi, Bahçe Dere'nin ağız kısmı ve Şemsettin Komu'nun güneyinden başlayan alüvyonlaşma, araştırma sahasının dışında güneydoğuya doğru artarak, Yelpiz Köyü yakınlarında Hınıs Ovası olarak bilinen geniş vadi tabanı düzlüğünü oluşturmaktadır. Kisre Çayı Vadisi'nde ise alüvyonlaşma daha fazla görülmektedir. Bu kesimde ignimbritlerin kalınlığının az olması ve bu formasyonun aşındırılması vadi tabanının eğiminin azalmasına ve akarsuyun biriktirme faaliyetlerine neden olmuştur. Vadinin eğiminin azalması sonucu, akarsu yatağını yana doğru aşındırmaya başlamış ve yer yer menderes yenikleri oluşmuştur. Büyük kesiminde "V" profil vadinin görüldüğü Kisre Çayının vadi yamaçlarında yer yer toprak kaymaları görülmektedir. Günümüzde çok küçük alanlı olan bu olay sonucu zamanla, akarsu yatağında ötelenmeler olması muhtemeldir.

1.2.İKLİM

İnsan faaliyetleri ile doğal çevre arasındaki ilişkide en belirleyici faktör iklimdir. İnsanların günlük faaliyetlerinin ve yaşam yerlerinin belirlenmesinde iklimin etkisi oldukça fazladır.

Araştırma sahasının iklim özellikleri değerlendirilirken, Hınıs Meteoroloji İstasyonu'nun 1939-1999 yılları arasındaki 60 yıllık gözlem sonuçlarından faydalanılacaktır. İstasyonun yerleşme merkezinde bulunması, özellikle sıcaklık değerlerinde farklılıklara neden olabilmektedir. Bilindiği gibi, konut alanları arasında kalmış meteoroloji istasyonları ile yerleşmelerin dışında kurulan meteoroloji istasyonlarının kaydettikleri rasat değerleri arasında bazı farklılıklar meydana gelmektedir. Bunda yerleşmelerin fizikî yapısı ve buralardaki beşerî faaliyetlerin etkisi (örneğin fosil yakıtların kullanımına bağlı olarak yerleşme üzerinde karbondioksit, metan, küçük partiküllerin bulunması vb.) bulunmaktadır.²⁴

Hınıs'ın iklimi, içinde yer aldığı coğrafi bölgenin özelliklerinden bazı farklılıklar gösterir. Bunun nedeni ise, Hınıs'ın coğrafi konumudur. Hınıs Meteoroloji İstasyonunun özellikle yağış rasatlarında görülen yüksek değerler, yerleşmenin özel konumunun bir sonucudur. Gerçekte, kasabada meydana gelen 582 mm.lik yıllık ortalama yağış, yakın çevredeki istasyonlardan oldukça fazladır.

1.2.1. Genel Hava Sirkülasyonu ve Planeter Faktörler

Bir bölgenin iklim olaylarını ve bunların yıl içindeki değişikliklerini, bölge üzerinde etkili olan sirkülasyon koşulları düzenler. Hınıs ve çevresinin iklimi üzerinde, farklı bölgelerden kaynaklanarak Doğu Anadolu'ya ulaşan hava kütleleri ve bunların cephe teşekkülleri etkili olmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi kış mevsiminde, kuzeydoğudan kaynaklanan soğuk hava kütesinin (cP) etkisi altına girer. Bölge üzerinde soğuk ve ağır havanın yer alması, batıdan sokulacak ılık ve yağışlı havayı engellediğinden, bütün kış boyunca düşük sıcaklıklar ölçülmesine neden olur.²⁵ Böylece kış mevsiminde Doğu Anadolu, bir

²⁴ TEMUÇİN, E., 1996, Türkiye'de Kentleşmenin Sıcaklık Koşullarına Etkisi, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:8, s:75-92, İZMİR.

²⁵ KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay No: 72, s:2-3, İZMİR.

yüksek basınç merkezi durumuna gelir.²⁶

Kış mevsiminde kuzey ve kuzeydoğudan bölgeye ulaşan hava kütleleri, ilkbahardan itibaren değişmeye başlar. Asor Antisiklonunun alanını genişletmesi ve Basra Alçak Basıncının etkisine girmesi ile bölgenin güneydoğusunda cephe sistemleri meydana gelir. Kış mevsiminde, Akdeniz üzerinde mT ve cT hava kütlelerinin meydana getirdikleri tali cephenin bir benzeri olan bu cephe sistemi, ilkbahar ve yaz aylarında tropikal havanın hamlelerine bağlı olarak kuzey ve kuzeydoğuya doğru yer değiştirir. Bingöl ve Hamurpet dağları gibi cephe oluşumlarına imkan veren yüksek reliefler arasında kalan Hınıs, söz konusu cephenin Doğu Anadolu içerisine sokulduğu belki de en uç noktayı oluşturmaktadır. Nitekim Hınıs'a kuş uçuşu sadece 45 km. mesafede bulunan Tekman'ın yağış değerleri, Hınıs'ın yağış değerlerinden yaklaşık 200 mm. daha düşüktür. Aynı şekilde, daha kuzeydeki Horasan ve Pasinler meteoroloji istasyonlarında da sırasıyla 401 ve 395 mm. yağış ölçülmesi Hınıs'ta meydana gelen cepheyi ortaya koymaktadır. Yine ARINÇ (1998)'in 1750 m. yükseltisindeki Ahlat'ta, cephe sistemlerinden dolayı 605 mm. yağış meydana geldiğini belirtmesi, bu görüşü destekler mahiyettedir.²⁷ Öyleyse yörede ilkbahar yağışlarının, hava kütleleri ve cephe sistemlerinin hareketine bağlı olarak arttığı söylenebilir.

Yaz mevsiminde ise, tropikal kökenli hava kütleleri Erzurum-Kars Bölümü dışında kalan yerlerde tamamen hakim duruma geçtiğinden, hava stabil bir karakter kazanmaktadır. Bu nedenle cephe sistemleri ve frontal hareketlerin ortadan kalktığı da görülmektedir.

Burada radrasyon miktarı ve güneş ışınlarının geliş açılarından da bahsetmek gerekmektedir. Güneş radrasyonu, doğal çevrenin şekillenmesi hususundaki süreçlerin işleyişini düzenleyen ve canlıların yaşamı üzerinde aktif rol oynayan bir etkidir. Bilindiği gibi herhangi bir yerin aldığı radrasyon miktarı coğrafi enleme, gün uzunluğuna, güneş ışığının geliş açısına ve yer şekillerinin durumuna göre değişir.²⁸ Nitekim 39° 22' Kuzey paralelinde yer alan Hınıs'ta maksimum güneşlenme süresi 12 saati bulmamaktadır. Aynı enlem üzerinde bulunan daha batıdaki yerlere göre

²⁶ ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi, Yay. No:572, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:15, . s: 23, İSTANBUL

²⁷ ARINÇ, K., 1998, Ahlat İlçesi'nin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay no:881, s:37, ERZURUM

²⁸ KOÇMAN, A., 1993, Ege Ovaları'nın İklimi. Ege Üniv. Edeb Fak. Yay No:73, s:15, İZMİR.

güneşlenme süresinin nispeten kısa olmasının nedeni atmosferik aktivitelerin yıl genelinde daha yoğun olmasıdır.

TABLO 1: Hınıs'ta Aylara Göre Ortalama Güneşlenme Süreleri

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Sa/dk	3.49	4.50	4.55	6.57	8.37	10.30	11.31	11.06	9.16	6.31	4.30	2.40	7.06

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden

Maksimum güneşlenme süresi, atmosferik aktivitenin nispeten azaldığı, Temmuz ayına rastlamaktadır. Atmosferik aktivitenin artması ile bulutluluk oranının yüksek olduğu kış devresinde, güneşlenme süresi kısalmakta ve minimum değerler Aralık-Ocak aylarına isabet etmektedir. Hınıs'ta Ekim-Mart döneminde güneşlenme süresi 3-5 saat civarında olurken, yıllık ortalama güneşlenme süresi yaklaşık 7 saat olarak belirlenmektedir.

Araştırma sahasına güneş ışınları Haziran ayında maksimum değeri olan 74°05'lik açı ile gelir. Minimum değer ise Aralık ayında görülür. Bu dönemde güneş ışınları Hınıs'a 27° 15'lik bir açı ile ulaşır. O halde güneş ışınları Hınıs'a yıl içinde 46° 50'lik farkla gelir. Araştırma sahasına güneş ışınlarının 74° ye varan bir açı ile geldiği yaz mevsiminde radyasyon enerjisi yüksek değerler gösterir ve ısınma fazla olur. Kışın ise Hınıs'a 27°lik açı ile ulaşan ışınların enerjisi, zeminde kar örtüsünün olmasından dolayı, albedonun yüksekliği ve güneşlenme süresinin kısalığı yüzünden ısınma için yeterli olmaz.

Hınıs'ın iklim özelliklerinin belirmesinde coğrafi şartlarında rolü vardır. Yerleşmenin denizden uzak ve yükseltisinin fazla olması, etrafının yüksek dağlarla çevrili olması ve bir depresyon içerisinde yer alması iklim özellikleri üzerinde belirleyici olmaktadır.

1.2.2. İklim Elemanları

1.2.2.1. Sıcaklık

Araştırma sahasında bulunan Hınıs Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre yıllık sıcaklık ortalaması 6,1°C'dir. Bu istasyonun deniz seviyesinden yüksekliği 1715

m.dir. Hınıs, batı ve güneyindeki dağlık sahalar arasında bir depresyon içerisinde kalması nedeniyle ağır ve soğuk havanın çöktüğü bir yere tekabül etmektedir. Erzurum'dan güneyde ve daha olumlu yağış şartlarına sahip olmasına rağmen Hınıs'ta, yıllık ortalama sıcaklıkların Erzurum'daki gibi oldukça düşük olması kasabada görülen sıcaklık terselmesine bağlanabilir.

Hınıs ve çevresinde yağış miktarlarını etkileyen olumlu koşullar sıcaklık değerlerine pek yansımamaktadır. Sıcaklığın yıl içinde gösterdiği değerlerin incelenmesi termik rejimin saptanması bakımından önemlidir²⁹.

TABLO 2: Hınıs Meteoroloji İstasyonuna ait Sıcaklık Değerleri (1963-1999)

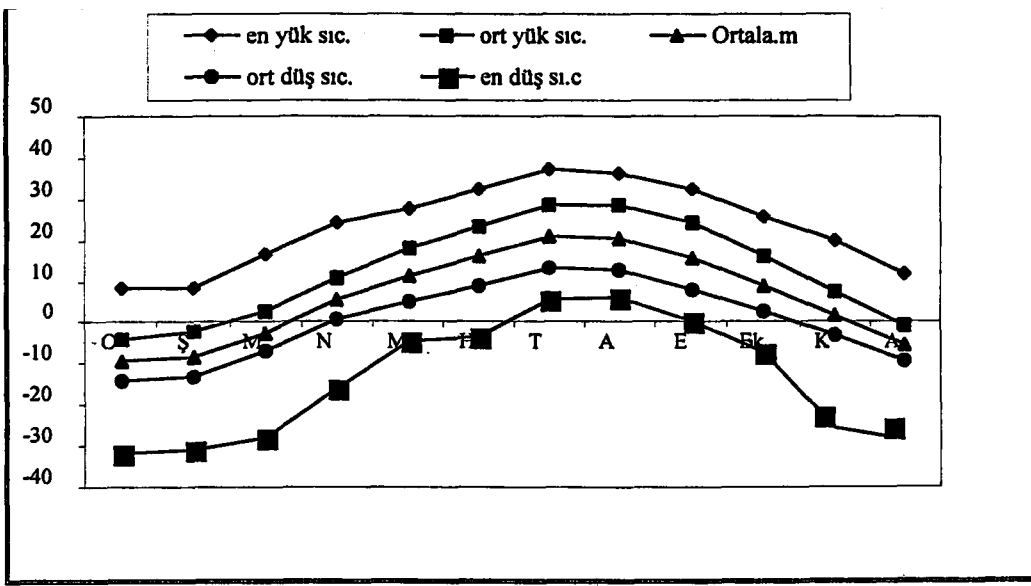
Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
En Yük Sıc.	8,2	8,4	16,3	24,0	27,3	32,2	37,2	36,0	32,2	27	20,0	11,6	37,2
Ort. Yük.Sıc	-3,5	-2,8	1,9	11,3	17,9	23,2	28,4	28,2	24,1	16,4	6,6	-0,8	12,6
Ort. Sıcakl.	-9,6	-8,2	-2,6	5,4	11,4	16,0	20,7	20,3	15,7	8,6	1,5	-5,6	6,1
Ort.Düş.Sıc.	-14,2	-13,1	-7,0	0,5	5,0	8,8	12,9	12,5	8,1	2,8	-2,9	-9,6	0,3
En Düş Sıc.	-32,2	-34,0	-28,2	-16,3	-4,5	-3,4	2,8	6,0	-0,5	-9,5	-25,4	-32,5	-34,0

KAYNAK: D.M.İ.G.M. verilerinden.

Bu amaçla hazırlanan tablo incelenirse aylık ortalama sıcaklıkların $-9,6^{\circ}\text{C}$ (Ocak) ile $20,7^{\circ}\text{C}$ (Temmuz) arasında değiştiği anlaşılr. Bu değerlere göre sahada ılıman bir yaz mevsiminin yanında, şiddetli bir kış mevsimi yaşanmaktadır. Şöyle ki; sıcaklık Nisan ayından itibaren artmaya başlarken, ancak Mayıs'tan sonra 10°C 'nin üzerine çıkmaktadır. Temmuz maksimumundan sonra azalmaya başlayan değerler, Ekim ayına kadar yıllık ortalamanın üzerinde kalır. Kasım-Nisan dönemindeki 6 aylık devrede yıllık ortalamanın altında gerçekleşen sıcaklık değerlerinde, özellikle üç kış ayında aşırı düşmeler yaşanır. Bu değerler göz önüne alındığında Hınıs'ta, yazları fazla sıcak olmayan, kışları ise hem çok soğuk hem de uzun olan, en sıcak ayın Temmuz veya Ağustos olduğu *Karasal Doğu Anadolu Termik Rejimi*³⁰ görülmektedir.

²⁹ ARDEL,A., KURTER,A., DÖNMEZ,Y., 1969, Klimatoloji Tatbikatı, İstanbul Üniv Yay. No : 1123, Edeb. Fak. Coğrafya Enst. Yay. No :40, İSTANBUL

³⁰ KOÇMAN,A.,1993, Türkiye İklimi, s:26, İZMİR.

ŞEKİL 1: Hınıs'ta Ortalama Sıcaklıkların Aylara Göre Dağılımı

Sıcaklık elemanına ait çeşitli değerlerin yıl içerisindeki değişimlerini gösteren şekil incelenirse, ortalama yüksek sıcaklıkların Aralık, Ocak, Şubat aylarında $-0,8^{\circ}\text{C}$, $-3,5$, $-2,8^{\circ}\text{C}$, Temmuz-Ağustos aylarında ise 28°C civarında olduğu görülür. Ortalama yüksek sıcaklıkların yıl içinde gösterdikleri bu değişikliklerin; saha üzerinde etkili olan hava kütlelerine, güneşlenme süresi ve şiddetine bağlı olduğu söylenebilir.

Ortalama düşük sıcaklıklara gelince, bu değer yılın beş ayında oldukça düşük gerçekleşmektedir. Buna rağmen Temmuz-Ağustos aylarında fazla bir düşüş göstermez. Ortalama sıcaklıklarda olduğu gibi Nisandan itibaren artmaya başlayan değerler Temmuzda $12,9^{\circ}\text{C}$ 'yi bulmaktadır. Hınıs'ta kış aylarında sıcaklığın düşmesine neden olan, doğu ve kuzeydoğu yönünden gelen hava akımlarıdır. Bu hava kütlelerinin etkisi mutlak minimum sıcaklık değerlerinde daha iyi görülebilmektedir. Söz konusu ortalama ekstrem sıcaklıklar ile ortalama sıcaklıklar arasındaki farklar fazla değildir. Kış aylarında $4-5^{\circ}\text{C}$ civarında olan farklar yaz aylarında ise 8°C 'yi pek geçmez.

Mutlak ekstrem sıcaklıklar yörede dikkat çekici değerlere ulaşmaktadır. Örneğin mutlak minimum değerlerin ortalama sıcaklığın -8°C civarında değiştiği kış aylarında $-31, -32^{\circ}\text{C}$ 'ye kadar düşmesi atmosferik aktiviteye bağlı olarak kuzey sektörlü rüzgarların daha fazla esmesi ve Sibiry'a antisiklon alanının sahada egemen olması ile alakalıdır. Rasat süresi içerisinde en düşük sıcaklık 1991 yılı Şubat ayında $-34,0^{\circ}\text{C}$ olarak ölçülmüştür. Yaz mevsiminde ise mutlak minimum sıcaklıklar Haziranda -3°C ,

Temmuzda da 5 °C'ye kadar düşebilmiştir. Mutlak maksimum sıcaklıklarda ise en yüksek değerlere yaz aylarında ulaşılmaktadır. Rasat süresi içerisinde en yüksek sıcaklık 37,2 °C ile 1966 yılının Temmuz ayında ölçülmüştür. Hınıs ve çevresinde güney sektörlü hava kütlelerinin hakim olduğu dönemlerde mutlak ekstrem değerler oldukça yüksekselebilmektedir.

Öte yandan amplitüd değerleri de sıcaklıklar hakkında bir fikir verebilmektedir. Kasabada karasallığın şiddetli olduğu kış mevsiminde amplitüd değerleri oldukça yüksektir. Yıllık amplitüd ise 69,2 °C olup, bölgedeki karasallığı ortaya koymaktadır.

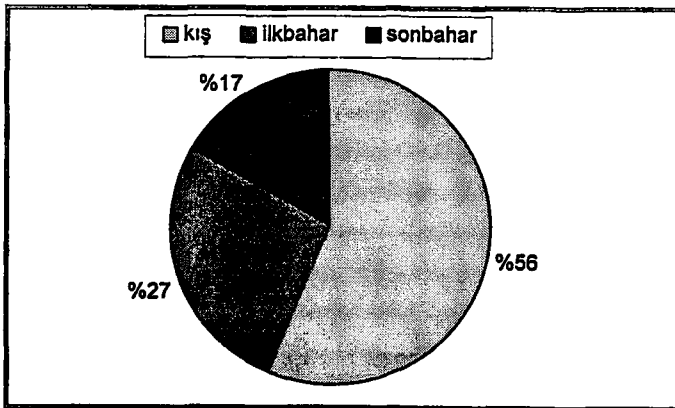
Herhangi bir sahada sıcaklığın 0 °C'nin altına düştüğü günler donlu gün olarak değerlendirilir.³¹ Hınıs'ta donlu gün sayısı yıl içerisinde oldukça büyük değerlere ulaşır.

TABLO 3: Hınıs'ta Don Olaylı Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1963-1999).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Donlu Gün	31,0	28,2	29,5	11,1	1,3	-	-	-	0,2	5,5	21,6	29,4	157,8

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden.

Kasabada yıllık ortalama 157,8 gün don olaylı geçer. Eylül ayı sonlarında başlayan don olayı, kış mevsiminde şiddetlenerek özellikle Aralık-Mart döneminde hemen hemen bütün günleri içine alır. Nisandan sonra azalmaya başlayan don olaylı günler, ancak Haziran ayında tamamen ortadan kalkar. Kasabada sadece Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında don olayı görülmez. Don olaylı günlerin mevsimlere göre dağılımı yapıldığı takdirde %56 ile kış mevsimi birinci sırada gelmektedir. Bunu %27 ile ilkbahar, %17 ile sonbahar, %0 ile de yaz mevsimi takip etmektedir.

ŞEKİL 2: Hınıs'ta Don Olaylı Günlerin Mevsimlere Göre Dağılımı

³¹ KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi. S :31, İZMİR.

Görüldüğü gibi Hınıs'ta üç mevsim don olayı görülebilmektedir. Bu da özellikle bitki hayatı üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Araştırma sahası ülkemizde don olayının en erken başladığı ve en geç sona erdiği yörelerden birini oluşturmaktadır.

1.2.2.2. Basınç ve Rüzgârlar

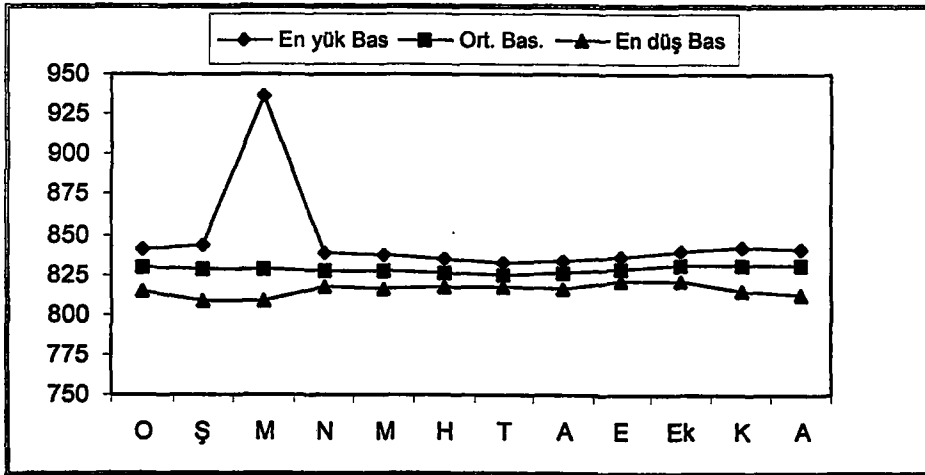
Hınıs Meteoroloji İstasyonunda basınç ölçümleri 1985 yılından beri yapılmaktadır. Bu nedenle, basınç değerlerinde uzun yıllık verilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Burada Hınıs Meteoroloji istasyonunda ölçülmüş olan 14 yıllık basınç verileri değerlendirilecektir.

TABLO 4: Hınıs Meteoroloji İstasyonunun Basınç Değerleri (1985-1990)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
En yük Bas	840,9	842,6	936,7	838,8	836,6	834,9	832,3	833,8	835,3	839,7	841,7	841,3	936,7
Ort. Bas.	829,5	828,0	828,4	827,2	827,5	825,8	824,6	826,3	828,6	831,0	830,7	830,5	828,2
En düş Bas	814,5	808,0	809,0	816,8	815,7	817,0	816,8	816,4	820,2	821,1	814,9	812,3	808,0
Genlik	26,4	34,6	127,7	22	20,9	17,9	15,5	17,4	15,1	18,6	26,8	29,0	128,7

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, basınç değerlerinde aylar arası fazla bir fark bulunmamaktadır. Ortalama basıncın en yüksek olduğu ay 831 mb.lık değer ile Ekimdir. Ortalama yerel basıncın yıl içerisinde en düşük olduğu ay ise 824,6 mb. ile Temmuz ayıdır. Görüldüğü gibi ortalama basıncın iki ekstrem değeri arasında dahi büyük farklar olmamaktadır. Araştırma sahasında basınç, değerleri yıl genelinde normal basıncın (1013mb) altında gerçekleşmektedir.

ŞEKİL 3: Hınıs'ta Basınç Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı

Ortalama yerel basıncın ekstrem değerleri incelendiğinde maksimum ve minimum değerlere sırasıyla Mart ve Şubat aylarında rastlandığı görölmektedir. Sahada en yüksek ortalama yerel basınç 936,7 mb., en düşük ortalama basınç ise 808 mb. olarak ölçölmüştür. İki ekstrem değerin de bu aylara rastlamasının sebebi, bu dönemde tropikal hava kütleleri ile kutbî hava kütlelerinin saha üzerinde alan mücadelesi sonucu kararsız hava kütlelerinin egemen olmasıdır.

Basınç değerleri incelendiği taktirde atmosfer aktivitelerinin yoğunluğu hakkında bir fikir sahibi olunabilmektedir. Ekstrem değerler arasında basınç genliği, kış aylarında fazla ilkbahar ve yaz aylarında nispeten düşüktür. Bu da atmosferik aktivitenin yılın hangi döneminde fazla olduğunu göstermektedir. Basınç genliğinin az olduğu aylarda sahada daha kararlı hava kütleleri hüküm sürmekte ve atmosferik aktivite nispeten azalmaktadır.

Hınıs ve çevresinin basınç durumunu, Doğu Anadolu Bölgesi üzerinde kurulan büyük basınç kuşakları düzenlemektedir. Sibirya Antisiklonunun etki alanını genişlettiği kış aylarında ortalama basınç yükselirken, Basra alçak basıncının alanını genişlettiği yaz aylarında ortalama basınç düşmektedir. Bunlardan başka saha, yıl içerisinde, daha küçük olan değişik basınç merkezlerinin de etkisinde kalmaktadır. Bunların en önemlisi Muş Ovası üzerinde kış mevsiminde kurulan YB merkezidir. Ağır, kararlı ve soğuk bir hava kütlelerinin Muş Ovası üzerinde beklemesi hava sıcaklıklarını son derece düşürmekte Muş ile beraber yakın çevresini etkilemektedir.³²

Araştırma sahasında basıncın yıllık değişmeleri rüzgâr yönlerini de etkilemektedir. Burada topoğrafyanın ve hava kütlelerinin yaptığı tesiri de unutmamak gerekir. Hınıs'ta yıl içerisinde kuzey sektörlü rüzgârlar hakimdir. Bu yönlü rüzgârların (N, NE, NW) frekansı % 50,8 olurken, hakim rüzgâr yönü de kuzeybatı olarak

³² ARINÇ, K.,1997, a.g.e. s:47, ERZURUM

belirmektedir. Yerleşmede kuzeybatıdan esen rüzgârların esme sayısı 3596'dır. Bunun genel toplam içindeki oranı ise % 22,4 olmaktadır.

TABLO 5: Hınıs'ta Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgârların Esme Sayıları ve Frekansları

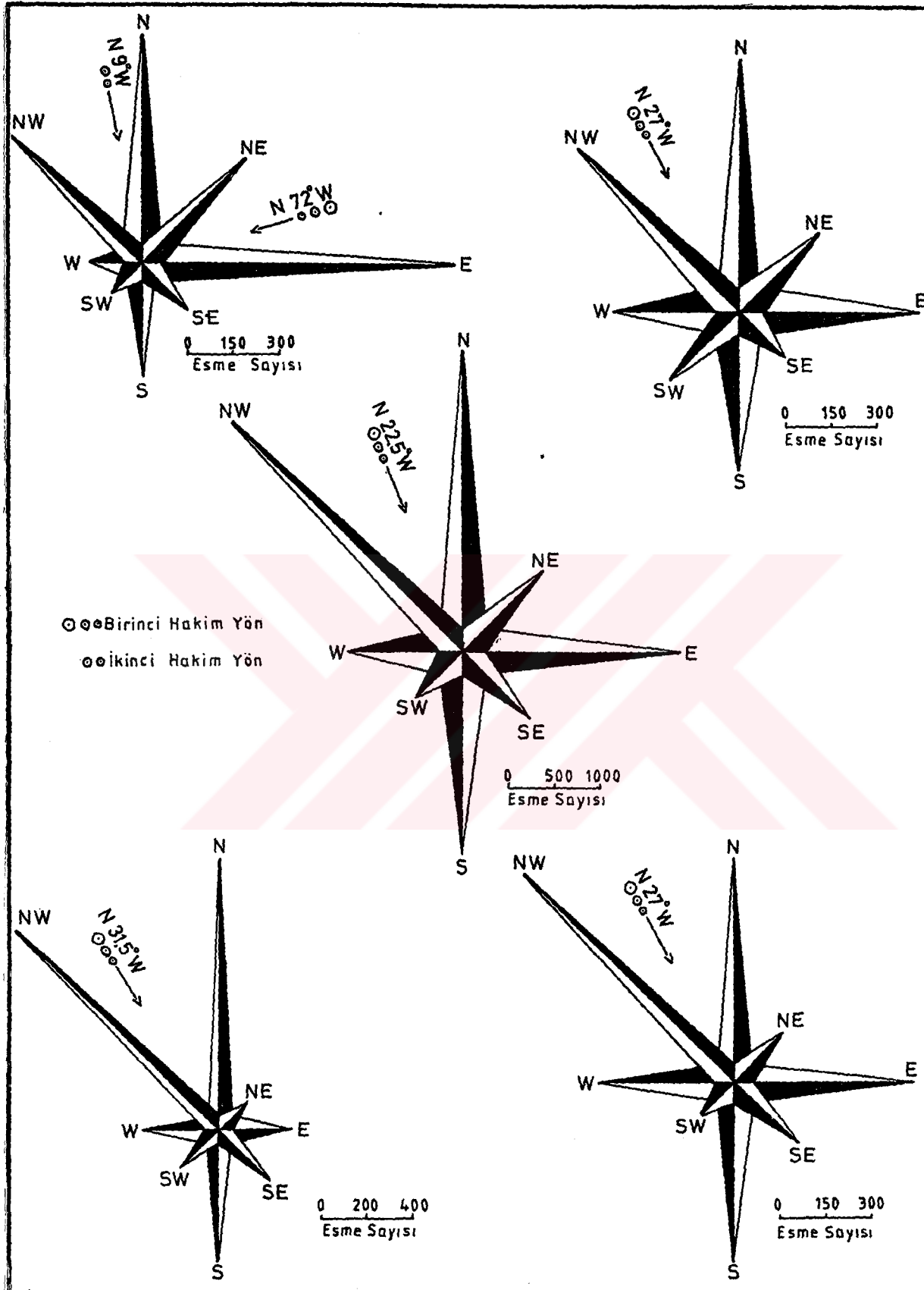
Yönler	İlkbaha	% si	Yaz	% si	Sonbah	% si	Kış	% si	Toplam	% si
N	746	18,5	1059	24,5	750	18,5	750	20,6	3305	20,6
NE	360	8,9	171	3,9	228	5,6	496	13,6	1255	7,8
E	604	14,9	327	7,6	580	14,3	869	23,9	2380	14,8
SE	238	5,9	318	7,4	292	7,2	216	5,9	1064	6,6
S	612	15,2	579	13,4	614	15,1	389	10,7	2194	13,7
SW	325	8,1	244	5,6	178	4,4	138	3,9	885	5,5
W	402	9,9	344	7,9	456	11,2	177	4,7	1379	8,6
NW	748	18,6	1283	29,7	960	23,7	605	16,7	3596	22,4
Toplam	4035	100	4325	100	4058	100	3640	100	16058	100

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden.

Hınıs'ta rüzgârların mevsimlere göre dağılışı incelendiğinde RUBİNSTEİN formülüne göre, kuzey sektörlü yönlerin bütün mevsimlerde hakim rüzgâr yönleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu formüle göre Hınıs'ta kış mevsiminde iki, ilkbahar, sonbahar ve yaz mevsimlerinde ise tek hakim rüzgâr yönü belirmektedir.

RUBİNSTEİN formülüne göre, kış mevsimlerindeki ikinci hakim rüzgâr yönü kuzeydoğudur. Bunun nedeni daha önce değindiğimiz gibi ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde sahanın, tropikal hava kütleleri ile kutbî hava kütlelerinin alan kazanma mücadelesine sahne olmasıdır. Kasabanın hakim rüzgâr istikametlerini belirleyen bir diğer etken de topoğrafik şartlardır. Hınıs, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde bir vadi içerisinde bulunduğundan hakim rüzgâr istikametleri de bu yönlerde gelişmektedir.

Hınıs'ın 30 yıllık rüzgâr rasatlarına göre ortalama rüzgâr hızı 1,8 m/s.dir. Bu rasat sonuçlarına göre en hızlı rüzgâr 28,1 m/s'lik değer ile güneybatıdan, en yavaş rüzgâr ise 0,8 m/s'lik değer ile yine güneybatıdan esmiştir. Hınıs'ta rüzgâr hızını mevsimlere göre ayırmak oldukça güçleşmektedir. Çünkü kuzey ve güneyden yılın her mevsimi güçlü rüzgârlar eserken doğu ve batı yönlerinden yine yılın her mevsiminde, yıllık ortalama rüzgâr hızının altında düşük şiddette rüzgârlar esmektedir. Rüzgâr hızlarında en belirleyici olan faktör topoğrafik şartlar ve yerleşmenin bulunduğu coğrafi konumdur. Yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu yönünde bir vadi içinde kurulmuş olan kasabada, bu yönlerden gelen rüzgârlar vadiye kanalize olduğundan, oldukça şiddetli esebilmektedir.

ŞEKİL 4: RUBİNSTEİN Formülüne Göre Hınıs'ın Yıllık ve Mevsimlik Rüzgâr Gülleri

1.2.2.3. Nem ve Bulutluluk

Nem, atmosferdeki su buharıdır. Atmosferde daimi olarak bulunan su buharı ile beraber, yeryüzündeki sular nemin kaynağını oluşturur. Genel atmosfer sirkülasyonu içerisinde bir su döngüsü bulunmaktadır. Yağış olarak yeryüzüne ulaşan suyun bir kısmı akışa geçmeden, bir kısmı da göl veya deniz yüzeylerine ulaştıktan sonra buharlaşır. Diğer bir kısmı ise canlılarda birtakım hayati faaliyetlerde bulunduktan sonra terleme yolu ile atmosfere döner. Gerçekten, havadaki su buharının kaynağını buharlaşma ve bitkilerdeki terleme oluşturur.³³

Bu nedenle özellikle buharlaşma değerlerini incelemek gerekmektedir. Hınıs'ta ortalama sıcaklık değerlerinin 0 °C'nin altına düştüğü 4 ay (Aralık-Mart dönemi) hariç, diğer 8 ayda buharlaşma ölçülebilmektedir. Sıcaklıkla paralel olarak buharlaşma artmakta, Haziran-Eylül döneminde en yüksek değerlerine ulaşmaktadır. Ancak bu dönemde dahi buharlaşma fazla yüksek değerler göstermez. Örneğin aylık en yüksek buharlaşma Erzurum'da 211 mm. iken, Hınıs'ta bu değer 104 mm.de kalmaktadır. Hınıs'ın, daha güneyde olmasına rağmen, buharlaşma değerinin az olması, yıllık yağış değerlerinin Erzurum'a göre daha yüksek olmasına bağlanabilir. Nitekim yağış miktarına paralel olarak nisbi nemin fazla olduğu bölgelerde buharlaşma azalmaktadır.³⁴

Hınıs'ta bağıl nemin en yüksek olduğu dönem kış aylarıdır. Aralık, Ocak ve Şubat aylarında %80 olarak gerçekleşen bağıl nem, bu aylarda sıcaklığın düşük olmasından dolayı oldukça yükselebilmektedir. Bundan başka kış mevsimine yakın olan aylarda da (Kasım %76, Mart %78, Nisan %70) bağıl nem, oldukça büyük değerlere ulaşmaktadır. Mayıs ayından itibaren azalmaya başlayan bağıl nem miktarları, Temmuz ve Ağustos aylarında minimum değerine (%48) ulaşır. Eylül'den itibaren tekrar artmaya başlayan değerler Kasım'a kadar yıllık ortalamanın (%66) altında gerçekleşir.

TABLO 6: Hınıs'ta Bağıl Nem Değerleri (1963-1990, % olarak)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama	80	80	78	70	63	56	48	48	52	65	76	80	66
En Düşük	32	22	20	15	13	10	3	8	6	7	20	20	3

KAYNAK :D.M.İ.G.M. verilerinden.

³³ SEZER, L.İ.,1996, Açık Hava Şartlarında Buharlaşma Üzerine Yeni Bir Formül Denemesi. Ege Coğrafya Say:8, s:141-187, İZMİR.

³⁴ ÖLGEN, M.K.,1993,Türkiye'de Buharlaşma Koşullarını Etkileyen Faktörler ve Buharlaşma Rejim Tipleri. Ege Coğ. Der. Sayı:7, s:221-2234, İZMİR.

Araştırma sahasında mutlak nem kış aylarında düşük iken, havanın ısınmaya başladığı Mayıs ayından itibaren artmaktadır. Sıcaklık ve buharlaşma miktarlarına bağlı olan mutlak nem değerleri,³⁵ sıcaklığın ve havanın nem tutma kapasitesinin az olduğu kış aylarında düşük, sıcaklığın yüksek olduğu yaz mevsiminde yüksektir.

Hınıs'ta bulutluluğun aylık oranları ortalama değerlerde seyreder. Yıllık ortalama bulutlulukta 4,4 dür. Aylar arasındaki fark da atmosferik aktiviteye bağlı olarak meydana gelmektedir. Yerleşmede bulutluluk Temmuz-Ağustos aylarında en düşük değerinde (2,0) olurken, atmosfer aktivitesinin arttığı Aralık-Şubat devresinde en yüksek değerine ulaşmaktadır (6,1-6,6).

TABLO 7: Hınıs'ta Ortalama Bulutlu, Açık, Kapalı Gün sayıları (1980-1999)

Aylar	O	S	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Bulutlk. (0-10)	6,0	6,0	5,8	5,7	5,0	3,2	2,0	2,0	2,1	3,9	5,0	6,1	4,4
Açık Günler (0-1,9)	6,1	5,7	6,4	4,4	4,8	10,8	17,9	18,8	16,9	11,1	7,2	5,6	115,7
Bulutlu Gün (2,0-8,0)	12,4	11,0	13,2	17,4	22,1	18,0	12,8	11,9	12,3	15,5	15,0	13,1	174,7
Kapalı Gün (8,1-10,0)	12,5	11,6	11,4	8,2	4,1	1,2	0,3	0,3	0,8	4,4	7,7	12,2	74,7

KAYNAK: D.M.İ.G.M. verilerinden.

Araştırma sahasında açık, kapalı ve bulutlu günler sayısı da bulutluluğun değeri hakkında bilgi verebilir. Hınıs'ta bulutlu günler 174,7'dir. Yani yılın hemen hemen yarısı bulutlu günler içerisinde yer alır. Bulutlu günlerin aylara dağılımında maksimum değerler, bulutluluk oranının aksine ilkbahar aylarında görülmektedir. Buna göre bulutlu günlerin en fazla olduğu ay 22,1 günle Mayıstır. Bunun nedeni ise bu dönemde saha üzerinde karasız hava kütlelerinin egemen olmasıdır. Hınıs'ta ortalama açık günler yaz aylarında fazla iken, ortalama kapalı günler kış aylarında yoğunluk gösterir.

1.2.2.4. Yağışlar

Hınıs'ın yağış değerleri incelendiğinde çevresindeki istasyonlara göre daha fazla olduğu anlaşılr. Bu da Hınıs'ın coğrafi konumunun sağladığı orografya koşullarından ileri gelmektedir. Hınıs'ta yağışın yıl içerisindeki değişmelerini, hava kütlelerinin

³⁵ EROL, O.,1994, Genel Klimatoloji, Gazi Büro Kitapevi, s.185, ANKARA

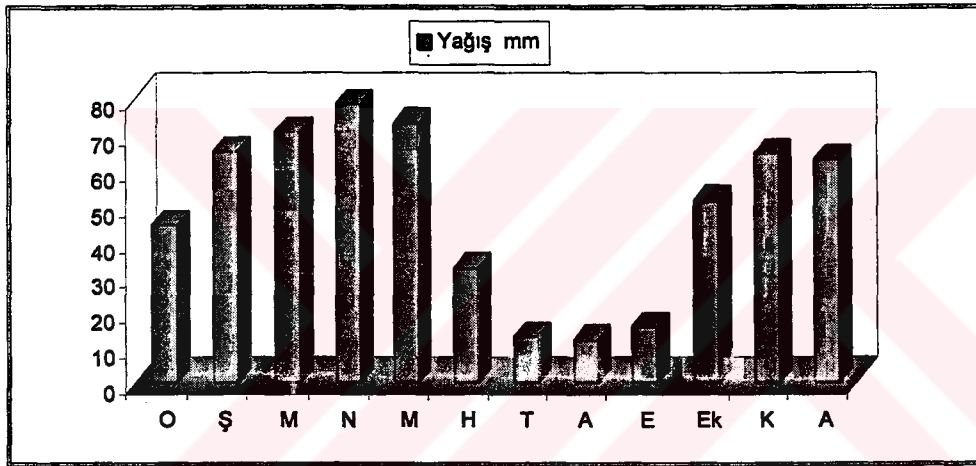
hareketleri ve cephe sistemleri düzenler. Kutbî ve tropikal hava kütlelerinin geçiş mevsimlerinde oluşturdıkları cepheye bağlı olarak yağış miktarları artan yerleşmede, aylık en yüksek yağışlara da bu dönemler görülür.

Az-çok yıl geneline yayılmış olan yağışlarda, aylık minimumlara yaz aylarında rastlanır. Eylül'den itibaren artmaya başlayan yağış kış aylarında nispeten yüksektir.

TABLO 8: Hınıs'ta Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1944-1999)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Yağış mm	44,2	65,0	73,2	78,4	70,6	32,1	12,8	12,0	15,6	51,1	64,3	62,7	582,0

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden.

ŞEKİL 5: Hınıs'ta Yağışın Aylara Göre Dağılımı

Hınıs, ortalama 582 mm. yağış alır. Hınıs'ın kuzeybatı ve kuzeyinde kendisinden fazla uzakta olmayan Tekman, Pasinler ve Horasan gibi yerleşme merkezlerinden oldukça fazla yağış almasının nedeni, sahada orta enlemlerin gezici alçak basınçlarına bağlı oluşan cephe yağışlarının meydana gelmesindendir. Kış aylarında Akdeniz üzerinde kurulan talî cephenin doğu uzantısı olarak kabûl edilen, Güneydoğu Toroslar üzerindeki cephe sistemi, sıcaklığın artmasıyla kuzeye doğru ilerlemektedir.³⁶ Bilindiği gibi bu tip cephe yağışlarında yer şekillerinin arttırıcı etkileri vardır.³⁷ Bu yüzden önemli bir topoğrafik engelle karşılaşmadan kuzeye ilerleyen cephe sistemi, ancak Bingöl Dağı çevresinde duraklayarak etrafına yağış bırakır. Bu nedenle Hınıs'ın yağış miktarı

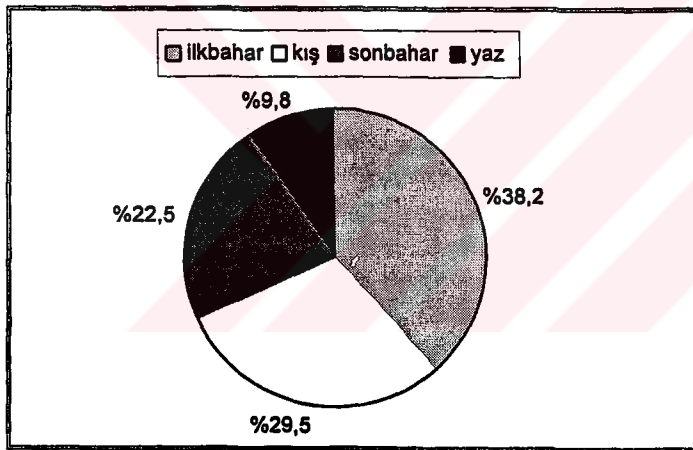
³⁶ ERİNÇ, S.,1953, a.g.e. s:23,İSTANBUL

³⁷ EROL, O.,1994, a.g.e. s:207,ANKARA

oldukça artmaktadır. Bingöl Dağı'nın kuzeyinde bulunan Tekman'ın yağış miktarının (414 mm.), Hınıs'tan 168 mm. az olması söz konusu cephe sisteminin Doğu Anadolu içerisine sokulduğu en uzak yerin Hınıs ve çevresi olduğunu düşündürmektedir.

Hınıs'ta yağışın aylara göre dağılımı incelendiğinde ise; Eylül'den itibaren artan yağışların bütün sonbahar-kış devresini kapladıktan sonra Nisan ayında maksimum değerine (78,4) ulaştığı görülür. Bu aydan sonra azalmaya başlayan yağış miktarlarında en düşük değere, kuraklığın en belirgin olduğu Ağustosta rastlanır.

Yağış rejimini ortaya koyabilmek için, yağışın mevsimlere göre dağılımını incelemek gerekir. Hınıs'ın 55 yıllık yağış rasat sonuçlarına göre, en yağışlı mevsimi ilkbahardır. Yıllık yağışın %38,2'lik bölümü bu mevsimde meydana gelmektedir. Bunu %29,5'lik değer ile kış, %22,5'lik değeri ile sonbahar ve %9,8'lik değeri ile de yaz mevsimi takip eder.

ŞEKİL 6: Hınıs'ta Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı.

Araştırma sahası, Doğu Anadolu'nun en fazla yağış alan güney kesimine yakın bir konumda bulunur. Bu özellik, Hınıs ve çevresinin yağış miktarlarında belirleyici olmaktadır. Yağışın mevsimlere göre dağılışı incelenirse, yıllık yağışın %52'sinin, güneyden Hınıs'a hava akımlarının olduğu ilkbahar ve sonbahar aylarına rastladığı görülmektedir. Gerçekten, güney sektörlü rüzgârların (güney ve güneybatıdan esen rüzgarlar) egemen olduğu dönemlerde Hınıs ve çevresinin yağış miktarlarında artışlar görülmektedir. Yaz aylarında düşük değerlerde kalan yağış miktarları, Doğu

Anadolu'nun yüksek düzlüklerindeki genel karaktere uyarak tamamen durmaz.³⁸ Yaz mevsiminde meydana gelen yaklaşık %10'luk yağış bölgenin nem koşulları üzerinde olumlu etki yapmaktadır.

Yağışın mevsimlere göre dağılışında, ikinci sırayı kış almaktadır. Sahanın kış aylarında gösterdiği şiddetli soğuklarla ters olan bu özellik, hava kütlelerinin mevsimlik hareketleri ile alakalıdır.

Yukarıda verilen yağış değerleri ve yağışın aylara göre dağılımı göz önüne alındığında Hınıs, *Karasal Yağış Rejimine* sahiptir. Ancak yerleşmenin özel konumu karasal yağış rejiminde bazı değişikliklerin olmasına neden olmuştur. TEMUÇİN'in yağışın aylara göre dağılımını esas alarak yaptığı sınıflandırmaya göre Hınıs, karasal yağış rejiminin ikinci grubuna dahildir. Karasal yağış rejiminin bu alt tipinde en fazla yağışlar sırasıyla Nisan, Mart ve Mayıs aylarında görülmektedir. Bununla beraber karasal yağış rejiminde çok belirgin olan kış kuraklığı bu ikinci tipte yerini, Hınıs'ta olduğu gibi, kış yağışlarına bırakır.³⁹

TABLO 9: Hınıs'ta Yağışlı Günler Sayısının Aylara Göre Dağılımı (1980-1999)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Yağışlı Gün	9,1	9,3	10,4	11,5	14,7	8,5	3,3	3,0	3,1	8,5	8,6	9,6	99,6

KAYNAK : D.M.İ.G.M. verilerinden

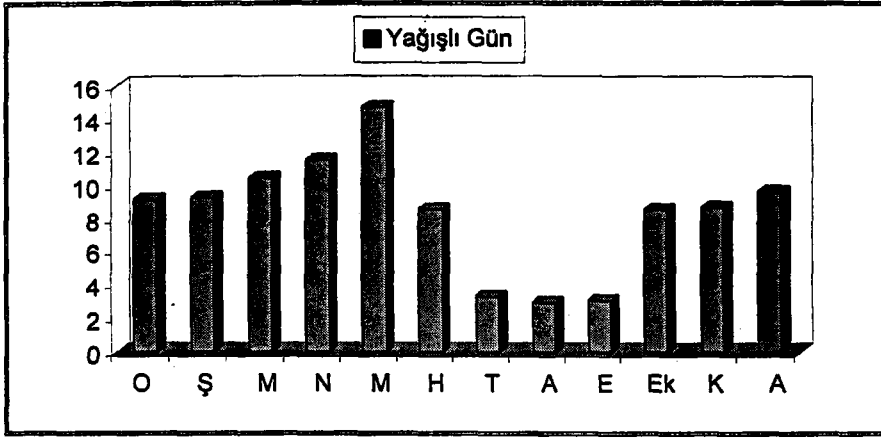
Bir sahanın yağış özelliklerini gösteren başka bir değer de aylık ve yıllık ortalama yağışlı gün sayılarıdır. Aylık ortalamalarda en yüksek değer, (14,7 gün) yağış maksimumunun yaşandığı Nisanda değil yağışın azalma eğilimine girdiği Mayısta görülmektedir. Bu da yağışın şiddeti hakkında fikir vermektedir. Hazirandan itibaren azalmaya başlayan yağışlı günler sayısı en düşük değere (3,0 gün) Ağustos ayında ulaşmaktadır. Yağışlı günlerin yıllık rakamı da büyük bir değer göstermez.

Araştırma sahasında kar yağışlı günlerin sayısı oldukça fazladır. Hınıs'ta toplam 89,6 gün olan yağışlı günlerin içinde, 33,6 gün kar yağışlı olarak ayrılmaktadır. Yörede Ekim ayının son günlerinde başlayan kar yağışı, bundan sonraki aylarda devamlı artarak,

³⁸ NİŞANCI, A.,1972, Türkiye'nin İklim Bölgeleri ve Yağış Özellikleri. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Sayı:5, s:139-153, ERZURUM.

³⁹ TEMUÇİN, E.,1990, "Aylık Değişme Oranlarına Göre Türkiye'de Yağış Rejimi Tipleri." Ege Üniv. Edeb. Fak. Coğrafya Der., Sayı:5, s:160-183, İZMİR

Ocakta maksimum 9,2 gün olur. Şubatta küçük bir azalma gösteren kar yağışlı günler sayısı, Nisana kadar azalarak devam eder ve Mayısta son bulur.

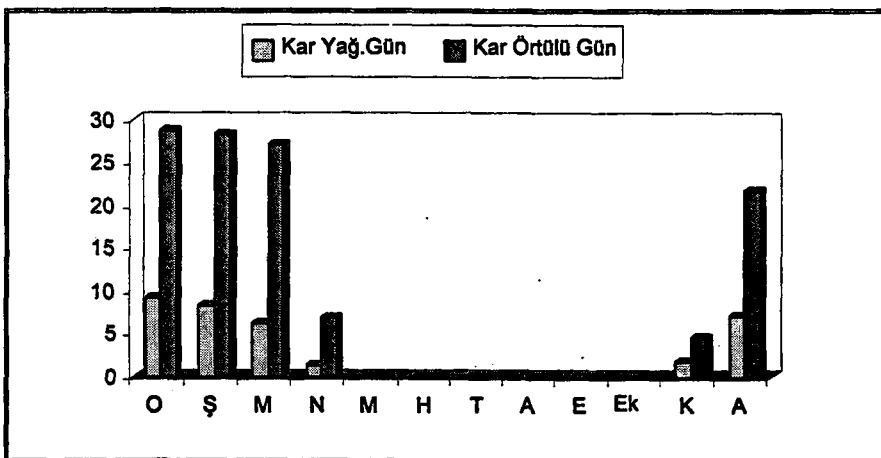

ŞEKİL 7: Yağışlı Günlerin Aylara Göre Dağılışı

TABLO 10: Hınıs'ta Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Aylara Göre Dağılımı (1980-1999)

Aylar	O	S	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Kar yağışlı Günler	9,2	8,2	6,1	1,2	-	-	-	-	-	0,2	1,7	7,2	33,8
Karla Örtü. Günler	28,7	28,2	27,0	6,8	0,1	-	-	-	-	0,2	4,6	21,8	117,4
EnYük.Kar Kalın(cm)	160	190	171	126	7	-	-	-	-	22	30	82	190

KAYNAK :D.M.İ.G.M. verilerinden

ŞEKİL 8: Hınıs'ta Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Aylara Göre Dağılımı

Kış aylarında meydana gelen kar yağışları bazen oldukça şiddetli olabilmektedir. Kış aylarının tamamına yakını karla örtülü olurken, kar kalınlıkları da oldukça fazla değerlere ulaşabilmektedir. Sahada en kalın kar örtüsü, birikmeden dolayı, genellikle Şubat ayında görülür. Kasabada bugüne kadar ölçülebilen en yüksek kar örtüsü, 190 cm.dir. Bazı yıllarda ilkbahar aylarında meydana gelebilen kar yağışları, yerde fazla kalamadan erimektedir.

1.2.3. İklim Tipi, Yağış Etkinliği ve Kuraklık Sorunu

Hınıs ilçe merkezinin iklim tipini belirlemek için De MARTONNE (1942), THORTWAİTE (1948) ve ERİNÇ (1965) formülleri kullanılmıştır. Bir sahanın ikliminin belirlenmesi doğal ve beşerî faaliyetlerin daha düzenli ve akılcı kullanılmasını sağlar. Hınıs De MARTONNE (1942) iklim tasnifine göre 20,4'lik indis değeri ile yarı kurak iklimlerle, nemli iklimler arasındaki geçiş kuşağında bulunur.

TABLO 11:Hınıs'ta De MARTONNE (1942) Formülüne Göre Aylık Kuraklık İndisleri.

Avlar	O	S	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama Yağış (mm)	44,2	65,0	70,6	78,4	73,2	32,1	12,8	12,0	15,6	51,1	64,3	62,7	582,0
Ortalama Sıcaklık	-9,6	-8,2	-2,6	5,4	11,4	16,0	20,7	20,3	15,7	8,6	1,5	-5,6	6,1
İndis Değeri	589,3	600	124,5	60,3	40,8	14,6	4,9	4,7	7,3	32,7	70,7	160	20,4
Yağış Etkinliği	Nemli					Yarı Kurak	Kurak					Nemli	Yarı Nemli

KAYNAK: D.M.İ.G.M. Verilerinden düzenlenmiştir.

Yerleşmenin, içerisinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin ortalamalarına göre, daha nemli olması yukarıda açıklanan lokal özelliklerden kaynaklanmaktadır. De MARTONNE kuraklık indisine göre sahada Ekim-Mayıs arasındaki sekiz aylık dönemde nemli, Haziran ayında yarı kurak, Temmuz-Ağustos ve Eylül aylarında ise kurak bir iklim hüküm sürmektedir.

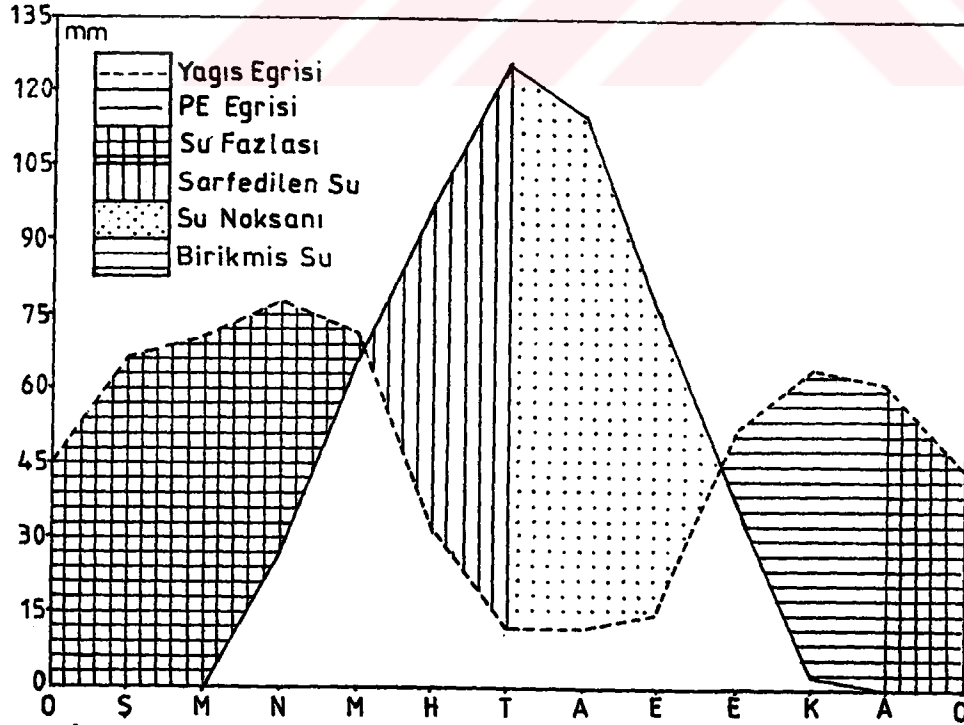
Hınıs'ın iklim elemanları THORNTHWAITE metoduna göre analiz edildiğinde yağışın Aralık ayından itibaren buharlaşmadan fazla olduğu ve toprakta suyun birikmeye başladığı görülür. Bu durum, Mart sonuna kadar devam eder. Nisandan itibaren buharlaşma miktarının artması toprakta biriken suyun kullanılmasına sebep olur. Mayıs

ayındaki buharlaşma miktarını karşılayan birikmiş su, Haziran ayından itibaren yetersiz gelmeye başlar ve Temmuz, Ağustos, Eylül aylarını kaplayan bir kurak devre belirir. Ekim ayından itibaren yağışın buharlaşmadan fazla olmasıyla toprakta tekrar su birikmeye başlar. Yıl geneline bakıldığında Hınıs, 7-8 aylık bir nemli devreye sahiptir. THORNTHWAITE metoduna göre Hınıs'ta B1 C₂ s2 b'2 harfleriyle ifade edilen birinci dereceden nemli, mikrotermal, düşük sıcaklıkta, su noksanı yaz mevsiminde ve çok kuvvetli olan iklim tipi hüküm sürmektedir.

TABLO 12: Hınıs'ın THORNTHWAITE Formülüne Göre Su Bilançosu

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Sıcaklık	-9,6	-8,2	-2,6	5,4	11,4	16,0	20,7	20,3	15,7	8,6	1,5	-5,6	6,1
Sıc. İndisi	0,00	0,00	0,00	1,19	3,53	5,98	8,66	8,28	5,49	2,31	0,07	0,00	35,51
D.memiş PE	0,00	0,00	0,00	25,0	54,0	79,0	100,0	99,0	74,0	40,0	3,5	0,00	
Düz. PE	0,00	0,00	0,00	27,7	66,4	97,9	126,0	116,8	76,9	38,4	2,9	0,00	553,2
Yağış	44,2	65,0	70,6	78,4	73,2	32,1	12,8	12,0	15,6	51,1	64,3	62,7	582,0
Su.Ayl.Değs	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-65,8	-32,2	0,00	0,00	12,7	61,4	25,9	
Birikmiş su	100	100	100	100	100	34,2	0,00	0,00	0,00	12,7	74,1	100	
Ger.Evpotr	0,00	0,00	0,00	27,7	66,4	97,6	47,0	12,0	15,6	38,4	2,9	0,00	307,9
Su Noksanı	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	79,0	104,8	61,3	0,00	0,00	0,00	245,1
Su Fazlası	44,2	65,0	70,6	50,7	6,8	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	36,8	274,1
Akış	31,3	48,2	59,4	55,1	31,0	15,7	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,4	274,1
Nemlilik Or	0,00	0,00	0,00	1,8	0,1	-0,6	-0,8	-0,8	-0,7	0,3	21,1	0,00	

KAYNAK: D.M.İ.G.M. Verilerinden düzenlenmiştir.

ŞEKİL 9: Hınıs'ın THORNTHWAITE Formülüne Göre Su Bilançosu Diyagramı.

ERİNÇ yağış müessireyeti formülüne göre ise, araştırma sahası 46,0'lık indis değeri ile nemli iklimler arasında yer almaktadır.⁴⁰ Bu formüle göre Hınıs, yılın büyük bölümünü çok nemli olarak geçirirken Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında da şiddetli bir kuraklığa sahne olmaktadır.

TABLO 13: Hınıs'ta ERİNÇ (1965) Yağış Tesirlik İndisinin Aylara Göre Durumu

Avlar	O	S	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama	44,2	65,0	70,6	78,4	73,2	32,1	12,8	12,0	15,6	51,1	64,3	62,7	582,0
Yağış (mm)													
Orta. Max.	-3,5	-2,8	1,9	11,3	17,9	23,2	28,4	28,2	24,1	16,4	6,6	-0,8	12,6
Sıcaklık													
İndis	151,5	278,5	445,8	83,2	49	16,6	5,4	5,1	7,7	37,3	116,9	940,5	46,1
Değeri													
Yağış	Çok Nemli				Nemli	Yarı	Tam Kurak				Yarı	Çok Nemli	Nemli
Erkinliği						Kurak					Nemli		

KAYNAK: D.M.İ.G.M. Verilerinden düzenlenmiştir.

Her üç formülde de Hınıs'ın, nemli bir iklime sahip olduğu görülmektedir. Fakat gerçekte durum böyle değildir. Çünkü yerleşmede, tamamen karasal etkiler hakim durumdadır. Bunun nedeni ise yerleşmenin içerisinde yer aldığı coğrafi bölgenin genel karakteridir. Ülkemizde Doğu Anadolu Bölgesi'nin özellikle kuzey yarısı yükselti, denizel etkilere kapalı olması gibi nedenlerle şiddetli karasallığın etkisindedir. Bölge içerisinde yer yer karasal etkilerin azaldığı, yağış ve nemlilik değerlerinin arttığı yöreler görülse de bunlar dar sahalıdır. Bu nedenle söz konusu sahalarda bölgenin genel karakterine uyum gösterirler. Hınıs'ta, lokal etkilerden dolayı yağış miktarı artan yerleşmelerden biridir. Ancak doğal ve beşerî yaşamda bunun etkileri görülmemektedir. Örneğin, iklim tasniflerine göre nemli bir iklime sahip olan kasabada orman varlığından söz edilememektedir. Oysa bu yağış değerlerine (yıllık 582 mm) sahip olan bir yörede orman alanlarının olması beklenirdi.

Tıpkı doğal çevrede olduğu gibi beşerî çevrede de nemli iklimin etkileri görülmemektedir. Örneğin tarımsal arazilerde yetiştirilen ürünler, karasal etkilere uyum

⁴⁰ ERİNÇ, S., 1965, Yağış Müessiriyeti Üzerine Bir Deneme ve Yeni Bir İndis. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, yay., No:41, s:30, İSTANBUL

sağlayan türlerden ibarettir. Araştırma sahasında tarımsal ürün olarak tahılların hakim olması nemli iklimin etkisinin görülmediğinin bir başka göstergesidir.

Kısacası, yerleşmenin çevre yerleşmelere göre daha fazla yağış alması ve diğer iklim elemanlarının olumlu etkisi, iklimini karasal tesirlerden uzaklaştırmış gibi göstermekle beraber gerçekte durum bunun tersidir. Hınıs'ta kışı uzun ve soğuk, yazıda kısa ve şiddetli kurak olan, karasal iklim görülmektedir.

1.3.HİDROĞRAFYA

Araştırma sahasında gerek beşerî ortam gerekse fizikî ortam üzerinde akarsuların etkisi çok fazladır. Ortamdaki su bir yandan canlıların yaşamına etki ederken bir yandan da çevrenin şekil kazanmasını sağlar. Gerek yer altındaki gerekse yer üstündeki ortamın doğal görünümünü belirleyen bir işleve sahiptir.

1.3.1. Yeraltı Suyu

Hınıs ilçe merkezi sınırları içerisinde yeraltı suyu özelliklerini yansıtabilecek herhangi bir sondaj çalışması yapılmamıştır. Ancak inceleme alanının güneydoğusunda bulunan Hınıs Ovası olarak belirtilen sahanın hidrojeolojik etüt raporunu hazırlamak amacıyla D.S.İ tarafından 1999 yılı içerisinde sondaj çalışmalarına başlanmıştır.

Araştırma sahamızda yeraltı suyu taşıyan formasyonlar Pliyosenin kumlu çakıllı seviyeleridir. Hınıs çayı ve kolları boyunca yer alan kil, kum ve çakıl depolarından oluşan alüvyonlar da içlerinde yeraltı suyu taşımaları bakımından önemlidir. Ancak buradaki alüvyonların kalınlığı pek fazla değildir. Bu nedenle sahada açılan tüm sondajlarda Pliyosen yaşlı akifere geçilmektedir. Hınıs Çayı boyunca açılan sondajlarda yer altı suyu taşıyan formasyonların 39-43 m.ler arasında ve 74-124 m.ler arasında olmak üzere toplamda 54 m kalınlığa sahip oldukları tespit edilmiştir. Yapılan sondaj çalışmalarının sonuçlarına göre sahada yeraltı suyu; Pliyosenin kumlu, çakıllı killi seviyelerinden elde edilebilmektedir.⁴¹

Hınıs ve çevresindeki sondaj çalışmalarında, yeraltı suyunun akış istikametinin topoğrafyanın eğimine bağlı olarak kuzey-güney yönlü Hınıs Çayı'na doğru olduğu belirtilmektedir. Yeraltı suyu atmosferik kaynaklardan beslenir. Araştırma sahasının kum ve çakıldan müteşekkil geçirimli bir yapıya sahip olması yüzeye düşen yağışın bir kısmının yeraltına iletilmesine neden olmaktadır. Yeraltı suyunun diğer önemli kaynağı ise drenaj alanı içerisindeki yüzeysel akışla süzülen sulardır. Yüzeysel akışa geçen sular, belli oranlarda süzülerek akiferleri beslemektedir. Sahada yeraltı suyunun boşalımı akarsularla ve kaynaklarla olmaktadır. Akarsu yatağındaki ve vadi tabanındaki kaynaklar yeraltı suyu boşalımını sağlamaktadırlar. İlçede yeraltı suyu bakımından en elverişli

⁴¹ D.S.İ. Hınıs Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu, (Arazi Çalışması Sonuçlarının Değerlendirilmesi), Basılmamış, s:7, ERZURUM

yerleri vadi tabanları oluşturmaktadır. Bu kısımlara yapılan sondajlar yaz mevsimindeki sulama suyu ihtiyacı için faydalı olacaktır.

1.3.2. Kaynaklar

Hınıs ve çevresinde irili ufaklı pek çok kaynak bulunmaktadır. Daha çok vadi tabanları ve yamaçlarında yer alan kaynakların debileri ve kimyasal özellikleri hakkında bir çalışma yapılmamıştır. Yağışın olmadığı devrede akarsuların akımını destekleyen kaynakların çoğunluğu tabaka kaynağı niteliğindedir. Bölgedeki kaynaklar soğuksu kaynaklarından ibaret olup ayrıca Terenci Deresi kenarında bir maden suyu kaynağı bulunmaktadır. Kuzey-güney yönündeki bir faydan çıkan bu kaynağın da debisi oldukça azdır. Araştırma sahamızın sınırları içerisinde sıcak su kaynakları bulunmamaktadır. Bu da mevcut kaynakların daha çok yüzey suları ve fazla derin olmayan yeraltı sularından beslendiğini göstermektedir. Araştırma sahamızda kaynaklar beşerî faaliyetler için son derece uygunken, pek çok ekonomik değer gibi kaynak sularından da yeterli ölçüde yararlanılmamaktadır.

1.3.3. Akarsular

İnceleme alanının en önemli akarsuyu Hınıs Çayıdır. Bingöl Dağının doğu eteklerinden kaynağını alan bu akarsu, birçok yan kolla beslendikten sonra Karaçoban ilçesini de kat ederek Erzurum ili sınırları dışında Murat Irmağı ile birleşir. Hınıs Çayının araştırma sahası sınırları içerisindeki en önemli kollarını Terenci Deresi, Misrik Deresi, Kolhisar Deresi ve Bahçe Dere gibi debisi düşük akarsular oluşturur. Araştırma sahasının bir diğer önemli akarsuyu Hınıs Çayının kuzeyinde bulunan Kisre Çayıdır. Yine Bingöl Dağının doğu eteklerinden kaynağını alan akarsu, buradan çıkan Şehpir ve Tapu derelerinin birleşmesinden meydana gelir. Hamidefendi Komu'nun güneydoğusunda en büyük yan kolu olan Parmaksız Dere ile birleşen Kisre Çayı güneydoğu yönünde Hınıs Ovasına doğru akışına devam eder. Daha güneydoğuda Hınıs Ovası olarak belirtilen geniş düzlükte Hınıs Çayı ile birleşerek Murat Irmağına ulaşır. Her iki akarsuyun kaynaklarından itibaren akış istikametleri güneydoğudur. Hınıs Ovasında birleştikten sonra akış yönü kısmen doğuya dönmektedir.

Hınıs ve çevresinde akım-rejim özelliklerine etki eden en büyük faktör iklimdir. Bilindiği gibi ülkemiz akarsularının rejimleri üzerinde etkili olan faktörler (klimatik,

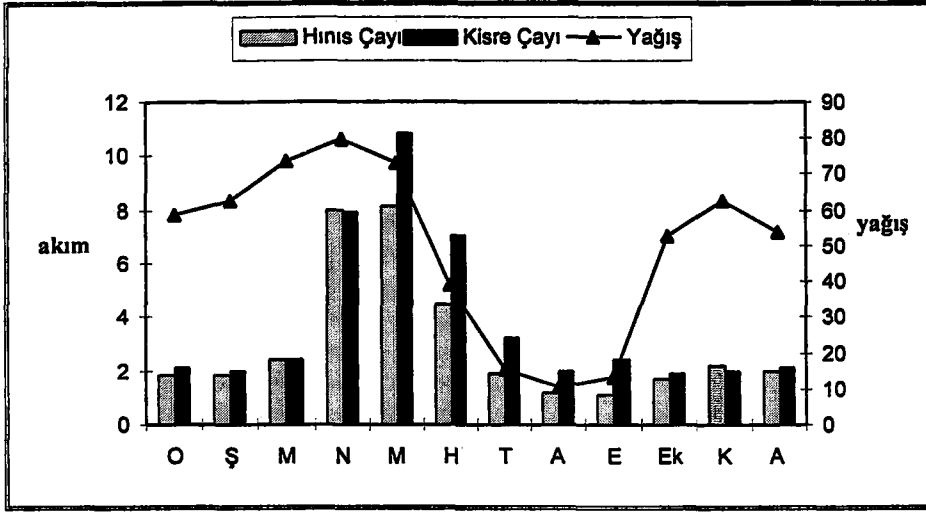
morfolojik, biyolojik ve jeolojik) arasında; iklim faktörleri bilhassa da yağış başta gelmektedir. Araştırma sahasında her iki akarsuyun beslenimi yağmur sularından ziyade kar suları ve kaynaklar yoluyla olmaktadır. Sahadaki akarsuların akımları yağmurun en fazla olduğu Nisan ayında değil kar erimelerinin arttığı Mayıs ayında maksimum düzeye ulaşmaktadır. Buna karşılık yağışın ve kar erimelerinin azaldığı Temmuz-Ağustos aylarında akım buharlaşmanın da artmasıyla düşmeye başlamaktadır.

TABLO 14: Hınıs-Kisre Çaylarının Aylara Göre Ortalama Akımları (m^3/sn) ve Hınıs'ın Aylık Ortalama Yağış Değerleri (1944-1999)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Hınıs Çayı	1,8	1,8	2,4	8,0	8,1	4,5	1,9	1,2	1,1	1,7	2,2	2,0	3,0
Kisre Çayı	2,1	2,0	2,4	7,9	10,8	7,0	3,2	2,0	2,4	1,9	2,0	2,1	3,8
Yağış mm	44,2	65,0	73,2	78,4	70,6	32,1	12,8	12,0	15,6	51,1	64,3	62,7	582

KAYNAK : D.S.İ. Genel Müdürlüğü ve D.M.İ.G.M. verileri.

Böyle olmakla beraber akarsuların en az su taşıdığı aylar bu iki ayın dışındadır. Uzun yıllık ortalamalara göre Hınıs Çayı'nda en düşük akım (1979-1997) $1,1 m^3/sn$.lik değer ile Eylül ayında; Kisre çayında ise $1,9 m^3/sn$.lik değeri ile Ekim ayında gerçekleşmektedir. Kış ayları ise don olayı nedeniyle düşük akımlı geçmektedir. Akıma etki eden bir diğer faktör de jeomorfolojik özelliklerdir. Akarsular kaynaklarını aldıkları Bingöl Dağı yamaçlarında eğimin fazla olması nedeniyle akım sellenme şeklinde olmaktadır. Bu kısımlarda sellenmeden dolayı yüzey suları yer altına daha az intikâl etmekte ve akımı arttırmaktadır.

ŞEKİL 10: Hınıs ve Kisre Çaylarında Akım-Yağış İlişkisi

Hınıs ve çevresindeki akarsuların akımlarında biyotik şartların pek fazla etkisi bulunmamaktadır. Sahada sulamalı tarımın yapılmaması, akarsuların akım değerlerinde ki olumsuz etkileri engellemektedir.

Araştırma sahasındaki akarsuların ortalama akımları birbirine çok yakındır. Hınıs Çayının 18 yıllık aylık ortalamalarından elde edilen verilere göre, yıllık ortalama akımı $3,0 \text{ m}^3/\text{sn.}$ aynı şekilde Hınıs Çayı'nın hemen kuzeyinde yer alan Kisre çayının 18 yıllık aylık ortalamalarına göre yıllık ortalama akımı $3,8 \text{ m}^3/\text{sn.}$ dir. Birbirine oldukça yakın olan bu iki akarsuyun taşıdıkları su miktarları arasındaki farklılık Kisre çayının daha büyük ve debisi fazla olan yan kollarla (Parmaksız Deresi vb.) desteklenmesidir.

Araştırma sahasında yer alan Hınıs ve Kisre çaylarının minimum akım değerleri Eylül ve Ekim aylarında gerçekleşmektedir. Minimum yağışların Temmuz-Ağustos aylarında olmasına rağmen akım değerlerindeki minimuma daha sonraki aylarda rastlanmaktadır. Bunun nedeni, yağışın az olduğu devrede daha önceki yağışlı dönemde biriken suyun ve kaynakların akımı desteklemesidir. Ayrıca şunu hemen belirtelim ki söz konusu akarsularda minimum akımlara çok yakın değerler yılın 5-6 ayında da görülebilmektedir. Bu nedenle akarsularda yılın büyük bölümüne yayılan bir çekik devreden bahsetmek doğru olacaktır. Kanaatimizce bunun iki nedeni vardır; birincisi yağmurlu-karlı rejimde kurak devreyi takip eden kısa yağışlı dönemdeki suların topraktaki su noksanını karşılamak için yer altına intikal etmesi, ikincisi sonbaharda görülen kısa yağışlı devreyi takip eden don olayının varlığıdır. Kış devresi boyunca

sahada görülen şiddetli soğuklar akarsuyun akımını oldukça azaltmakta ve minimumların görüldüğü devreyi genişletmektedir. Buna karşılık akarsu minimumlarında akımın tamamen durduğu kuru döneme rastlanmaz.

Araştırma sahasındaki akarsuların maksimum akımlarının görüldüğü dönem ilkbahar ayları ve yaz başlangıcıdır. Bölgenin yağış maksimumunun yaşandığı devre ile akarsulardaki maksimum akımın görüldüğü dönem tam çakışmaz. Bölgede Nisan ayında yağış maksimumu yaşanırken akım maksimumuna Mayıs ayında ulaşılmaktadır. Nisan, Mayıs ve Haziran ayları akarsuların maksimum akımlarının gerçekleştiği devre olarak göze çarpmaktadır. Bu kabarık dönemde sahadaki akarsulardan Hınıs Çayında toplam $20,6 \text{ m}^3/\text{sn}$ su geçerken, Kisre Çayında $25,7 \text{ m}^3/\text{sn}$ su geçmektedir.

Hınıs ve çevresinde maksimum ve minimum akımların görüldüğü dönemlerde yıllar arası farklılık gözlenmez. Bu durum da, bölgedeki akarsuların rejim özelliğinden kaynaklanmaktadır. Hınıs ve Kisre çaylarının yıllık akım değeri ve debisi incelendiğinde ilkbahar maksimumu; yaz, kış ve bir nebze sonbahar minimumlarıyla “yağmurlu-karlı rejime” sahip oldukları görülmektedir.

Sahada görülen drenaj tipine gelince; bölgedeki akarsular asli eğime bağlı olarak gelişmişlerdir. Bunlar konsekant akarsulardır. Hınıs ve çevresinde Miyosen formasyonları üzerinde akarsu ağı gelişmişken Pliyosen formasyonları üzerinde akarsu drenajı henüz kurulamamıştır. Bununla beraber sahanın litolojisi daha çok vadi şekilleri üzerinde etkili olmuştur. Hınıs'ta dar bir sahada birden çok drenaj tipi görülmektedir. Akarsular kaynaklarını aldıkları Bingöl Dağı zirvesinden Hınıs depresyonu tabanına doğru sırasıyla radyal, paralel, subparalel drenaj görülmektedir.⁴² Ana akarsuyla bir ağacın dalları gibi birleşen yan kollar, depresyon tabanındaki *dandritik drenaj*ın varlığını ortaya koymaktadır.

⁴² POLAT, S.,2000, a.g.e. s:174, ERZURUM

1.4.BİTKİ ÖRTÜSÜ

Hınıs, doğal bitki örtüsü bakımından oldukça fakirdir. Bunun nedeni, ekolojik şartların bitki örtüsü üzerinde olumsuz etkisinin olmasıdır. Bunlardan özellikle iklim ve biyolojik şartlar bitki örtüsünün günümüzdeki görünümünü almasında belirleyici olmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi yakın çağlara kadar gür bir bitki örtüsü ile kaplıydı. Bu örtü, iklim değişikliklerinin etkisi ve beşerî faktörlerle tahrip olarak ortadan kaldırılmıştır. Örneğin M.Ö IX.yüzyılda, bugün bitki örtüsünden yoksun olan Van-Hakkari bölgesine Asurların yaptığı bir seferde bölgedeki sazlık ve sık ormanların kesildiğinden bahsedilmektedir.⁴³ Bölgedeki yoğun tahribin ardından Hınıs ve çevresi step görünüşü kazanırken, kalıntı şeklindeki ormanlar bölgenin muhtelif yerlerine dağılmıştır.

Günümüzde ise yörenin iklim özelliklerinin, bitki örtüsü üzerinde ki etkisi iklim elemanlarına göre değişmektedir. Örneğin sıcaklık ortalamalarının yılın uzun devresinde çok düşük olması, yıllık ortalamanın Türkiye'deki yıllık ortalamalar göre çok düşük kalması, don olaylarının Ekim ayında başlayıp Mayıs sonuna kadar devam etmesi vejetasyon devresini ve bitki örtüsünü olumsuz etkilemektedir. Öte yandan Hınıs'ın yağış değerleri ve iklim tipi incelendiğinde orman örtüsünün gelişmesi için uygun şartlar taşıdığı görülmektedir. yerleşmenin yılda ortalama 582 mm yağış alması, THORNTWAİTE formülüne göre denizel etkilere yakın olması, ERİNÇ yağış müessiriyeti formülüne göre de sahanın nemli orman özelliği taşıması gerektiği ortaya koyulmaktadır.

Esasen; ilçenin yıllık toplam yağışının yanında, yağışın mevsimlere göre dağılışı da bitki örtüsünün yetişmesine elverişli şartlar hazırlamaktadır. En fazla yağışın vejetasyon devresinin başlangıcına isabet etmesi (ilkbahar %38,2), kurak dönemde dahi yıllık yağışın %9,8'lik bölümünün düşmesi sahanın orman örtüsünün gelişmesi için uygun olduğunu göstermektedir.

İklimin bu olumlu etkisine rağmen, ekolojii etkileyen jeomorfolojik amillerden, yükseltinin olumsuz etkisi sahada ormanın gelişmesini sınırlandırmıştır. ERİNÇ'in saha için belirttiği 1800-1900 m ormanın alt sınırı, araştırma sahasının doğal step sahası

⁴³ MANSEL, A.M.,1945,Urartu Tarihi ve Medeniyeti. Üniversite Van Haftası, s: 126

olmasının nedenini ortaya koymaktadır. Doğu Anadolu'da bu yükseltilerin altında kalan düzlükler ve depresyonlarda stepler hakim bitki örtüsünü oluştururlar.⁴⁴

Nitekim İNANDIK, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ağrı ve Malazgirt yörelerini de içine alan, Yukarı Murat Bölümü düzlüklerini bölgenin bariz step sahası olarak tarif etmektedir.⁴⁵

Sahada hakim vejetasyonun step olmasından dolayı, biyotik faktörlerin tahripkar ve şekillendirici etkileri oldukça fazla olmaktadır. Biyotik faktörlerden hayvanlar, bitki örtüsüne en çok zararı dokunan canlılardır. Gerçekten sahada, küçük ve büyükbaş hayvan sürüleri, özellikle ilkbahar başlangıcında yeşeren step formasyonu üzerinde otlatılmaktadır. Henüz vejetasyon devresine başlamış ve gövdesi belli dayanıklılığa ulaşmamış olan, otsu formasyon hayvanların çiğneyerek yaptıkları tahribe maruz kalmaktadır. Bu da yüzeyin gür bitki örtüsünü nispeten seyrekletmektedir. Ayrıca bilinçsiz otlatma nedeniyle bir süre sonra sahada sadece dikenli, zehirli ve kötü kokulu otlar kalmaktadır. Hayvanlar bu otları ayırıp çoğalmalarını sağlayarak sahadaki step alanlarında geven türlerinin hakim duruma geçmesine neden olmaktadır. Biyotik faktörlerden insanların bitkiler üzerindeki etkisi yine tahripkâr olmaktadır.

Sonuç olarak sahadaki bitki örtüsü üzerinde yukarıda belirtilen ekolojik şartların karşılıklı etkileşimleri önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle şiddetli kış soğuklarına bakılarak bitki örtüsü açısından ümitsizliğe kapılmamak gerekir. Buna karşılık sahada çok gür bir orman örtüsü de beklemek doğru değildir. Fakat bu ortam ekolojik toleransı fazla olan, soğuğa ve yaz kuraklığına dayanıklı meşelerin yetişmesine elverişli olabilir.⁴⁶

Araştırma sahasında hakim vejetasyon örtüsü yukarıda da belirtildiği gibi steptir. Step, karasal etkilerin görüldüğü bölgelerde ilkbaharda yeşeren, Temmuz-Ağustos aylarında kuruyan kısa boylu ot topluluklarıdır. Araştırma sahasında step formasyonu, asli formasyon gibi yayılış gösterir. Ancak Doğu Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Hınıs ve çevresindeki step sahaları da antropojen karakterlidir.⁴⁷ Hınıs'ta en çok görülen step türü gevendir (*astragalus*). Gevenler içerisinde ise *Astragalus lagurus*, *Astragalus pinetorum* ve *Astragalus lineatus* hakim türleri oluşturmaktadır. Gevenlerden başka

⁴⁴ ERİNÇ, S.,1953, a.g.e. s:33

⁴⁵ İNANDIK, H.,1971, Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş. İstanbul Üniv. Yay No:1219, Coğrafya Ens. Yay No:47 İSTANBUL

⁴⁶ ATALAY, İ.,1983, Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, yayın No:19, Ticaret Mat. T.A.Ş. s:174, İZMİR

⁴⁷ ATALAY, İ.,1983, a.g.e. s:167

Thymus (Kekik), Verbascum (Sığır kuyruğu), Artemisia (Yavşan), Eryngium billardieri (Boğa diken) ve Acantholimon (Çoban yastığı) step sahalarında görülen türlerdir. Bölgede gevenler erozyonu önlemek bakımından önemlidir. Ancak yöre halkının kışlık yakacak ihtiyacı için bunları tahrip etmesi, hem bitki hem de toprak örtüsünün zararına olmaktadır.⁴⁸

Hınıs'ın batısında kalan Bingöl Dağı yamaçlarından çıkan kaynaklar civarında ve depresyon tabanlarında ise daha uzun süre yeşil kalabilen otsu formasyonlara rastlanmaktadır. Yaz ortasında yeşilliğini kaybetmeden hayvanların kışlık yem ihtiyacı için biçilip saklanan bu çayır grubunu Şeytanotu (*Hordeum violaceum*), Kılıçotu (*Stipa pontica*), Arapotu (*Muscari armeniacum*), Yonca (*Medicago sativa*), Fiğ (*vicia*), aküçgül (*trifolium repens*), Evelik (*Rumex crispus*), Mayıs çiçeği (*Ranunculus grandiflorus*) gibi türler oluşturur.⁴⁹ Bunlardan başka daha az miktarda *Muscari commutatum*, *Alopecurus arundinaceus* (tilki kuyruğu), *Taraxacum androssovii* (Aslandişi), *Myosotis lithospermifolia* (Unutma beni), *Trifolium pratense* (Üçgül), *Vicia cracca* (Yabani fiğ), *Papaver orientale* (Yabani haşhaş), *Erigeron acer* (Mavi şifaotu), *Ranunculus brachylobus* (Düğün çiçeği)⁵⁰ gibi türler de bulunmaktadır.

Araştırma sahasında geniş topluluk oluşturan ağaç grupları yoktur. Sadece akarsu vadilerinin genişlediği yerlerde söğüt (*Salix alba*) ve titrek kavaklar (*Populus tremula*) bulunmaktadır. Vadi içlerinde korunaklı yerlerde bulunabilen titrek kavaklar kısmen galeri ormanı görünümünü almaktadır. Titrek kavakların yoğun bir şekilde bulunduğu yerlerin başında ise yerleşme merkezi gelmektedir. Bunun nedeni ise Karadeniz Bölgesi'nden gelen insanların getirdikleri alışkanlıklardır. Kasabada ağaçlandırmaya yönelik bir çalışma, ancak 2000 yılında Hınıs Meslek Yüksek Okulu tarafından başlatılmıştır.

⁴⁸ BULUT, İ., 2001, Anadolu'da Fark Edilemeyen Ekolojik Bir Katliam; Geven Söktümü Nedenleri ve Sonuçlarına Coğrafi Bir Yaklaşım. Tabiat ve İnsan, Yıl:35, Sayı:1, s:17-22, ANKARA

⁴⁹ TATLI, A.,1988, Erzurum Bölgesi'nin Yaygın Çayır ve Mera Bitkileri. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Yayını. (FAO) Gözde Ofset, ANKARA

⁵⁰ DAVIS, P.H.,1965-1985, Flora of Turkey and The Aegean Islands. University Press, Edinburgh, Vol.1, s:161.

1.5.TOPRAK ÖRTÜSÜ

Yeryüzünün insanoğluna sağladığı en büyük zenginliklerden biri de toprak örtüsüdür. Oluşması ve gelişmesi için oldukça uzun zamana ihtiyacı olan toprağın buna karşılık aşınması çok daha kısa zamanlı ve çabuk olmaktadır. Araştırma sahasında horizonları az-çok gelişme göstermiş topraklar Tersiyer formasyonları üzerinde yer almaktadır. Derin bünye özelliği gösteren topraklar sahasında akarsular tarafından fazla aşınmaya uğramamış düz ve düze yakın olan plato yüzeylerinde yayılmaktadır.

Hınıs ve çevresinde büyük toprak gruplarından zonal, intrazonal ve azonal toprak gruplarına dahil çeşitli toprak türleri dar sahalı olarak yer almaktadır.

Araştırma sahasında en fazla yayılış gösteren toprak tipi zonal toprak grubundan kestane renkli topraklardır. Zaten kestane renkli topraklar Erzurum ili ve ilçelerinde en fazla yayılış gösteren toprak çeşididir.⁵¹ Bu grup topraklar aralıklı olarak ilçe sınırları içerisinde görülebilmektedir. Bir sınırlama yapıldığında ise bu topraklara taşkın ve millenmeye maruz kalmayan yüksek kesimlerde rastlandığı söylenebilir. Bu toprak çeşidi genellikle yıkanmaya uğramıştır. Bu nedenle A horizonundaki kalsiyum ve magnezyum karbonatla, suda eriyebilen tuzlar derine doğru taşınmış böylelikle horizonlaşma meydana gelmiştir. Bu toprak tipinin A horizonu genellikle 20-30 cm derinliğe sahip olup grimsi kahve renge sahiptir. B horizonu ise birikmeden dolayı daha koyu renge sahiptir. Alt kesimlerinde kil birikmesi görülmektedir. C horizonu ise kireç bakımından zengin ayrıca killi ve tınılıdır. Bu topraklar organik madde bakımından da orta derecede zengindir.⁵² Hınıs ve çevresinde derin, orta bünyeli, yavaş geçirgen olan bu tip topraklar üzerinde çayır ve mera alanları gelişmiştir.

Toprak oluşumunda topoğrafyanın, jeomorfolojinin, drenaj ve ana metaryalin ön plana geçtiği grubu oluşturan intrazonal topraklardan rendzinalar, ana materyalin marn ve yumuşak kireçtaşlarından meydana geldiği sahalarda görülmektedir. Ülkemizde genellikle Neojen havzalarında rastlanan⁵³ bu grup topraklar, Hınıs Çayı havzasının kuzeyinde araştırma sahasının dışında kalan Akdağ'a doğru hafif eğimli yüzeylerde görülmektedir. Rendzinalar bu kesimlerde, orta geçirgen bir tekstür özelliği gösterir.

⁵¹ ERZURUM İLİ ARAZİ VARLIĞI.2000, T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını. İl Rapor No:25, s:17, ANKARA

⁵² ATALAY, İ.,1983, Muş Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Toprak Coğrafyası. Ege Üniv. Edebiyet Fak. Yay No:24, s:106, İZMİR

⁵³ ATALAY, İ.,1989, Toprak Coğrafyası. Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay No:8, s:399, İZMİR.

Hınıs Kasabası ve çevresinde yayılış gösteren bir başka toprak tipi de regosollerdir. Patlamalı püskürmelerin olduğu yerlerde ana materyale bağlı olarak kumlu topraklar bulunmaktadır.⁵⁴ Azonal toprak grubundan olan regosoller araştırma sahasında kasabanın bulunduğu kesimde, Sarılı Mahallesi ile Kolhisar Mahallesi arasında ve yine Kolhisar Mahallesi ile Karakula Mahallesi arasındaki düz alanlarda görülmektedir. Bunlar derin, kaba bünyeli ve hızlı geçirgen topraklardır.

Hınıs ve çevresinde rastlanan bir başka toprak tipi, yine azonal topraklardan alüvyal topraklardır. Akarsu biriktirmesi ile meydana gelen bu tip topraklara Kisre çayı vadi tabanı boyunca rastlanmaktadır. Hınıs Çayı vadisinde ise Pınarbaşı Mahallesi'nden itibaren görülmeye başlayan alüvyal topraklar, araştırma sahası sınırları dışında geniş alanlara yayılmaktadır. Ağır bünyeli az geçirgen olan alüvyal topraklar üzerinde yöre halkı tarafından genelde sebze tarımı yapılmaktadır.

Hınıs Kasabası ve çevresinde toprak örtüsünden yoksul olan alanlar fazla bir yer kaplamazlar. Bu alanlar Hınıs ve Kisre çayı vadilerinin kanyon şeklinde diklikler gösterdikleri yerlerdir. Söz konusu alanlarda eğimin son derece fazla olması toprak örtüsünün tutunamayıp taşınmasına neden olmuştur. Genel olarak sahada erozyon önemli bir sorundur. Araştırma sahasında bitki örtüsünün cılızlığı toprağın aşınıp taşınmasına ortam hazırlarken geniş alanların düzlüklerden ibaret olması erozyonu bir nebze önleyebilmiştir.

⁵⁴ ATALAY, İ.,1989, a.g.e. s:413, İZMİR.

2.BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

2.1.NÜFUS

Nüfus teriminin tanımı, farklı bilim adamlarınca bir çok defa yapılmıştır. Bunlardan en çok kabul göreni ve geniş anlamli olanı; *belli bir sayım gününde bir ülkede sayılarak belirlenen toplam insan sayısına nüfus denir* şeklinde olanıdır.⁵⁵ Nüfus, değişken bir değer olarak, bir yerin gelişmesinde rol oynayan en önemli faktörlerdendir. Nüfusun yapısında meydana gelen değişmeler, doğrudan insan hayatına yansıdığından, her zaman dikkat çekmiştir. Bazı bilim adamlarınca nüfus artışı, kalkınma ile üretim arasında süren bir yarış olarak değerlendirilmiş, bazı bilim adamlarınca da, birçok sosyo-ekonomik olayı etkileyen başlı başına bir olgu olarak kabul edilmiştir.

Nüfus artışını kalkınmayı engelleyen bir faktör olarak ele alan bazı ekonomistler ve diğer bilim adamları, nüfustaki potansiyeli göz ardı etmektedir. Bu ön yargılardan kurtulmak ve olaya daha derli-toplu bakabilmek amacıyla, yöreler bazına inerek yapılan çalışmalarda nüfus politikaları geliştirilmelidir. O halde, her hangi bir yerin nüfusu incelenirken, uzun yıllık nüfus hareketleri irdelenmeli, artış-azalış dönemleri ile nedenleri iyi tespit edilmelidir.

Araştırma sahasının nüfus özellikleri incelenirken, bu düşünceler belirleyici olmuştur. Bu çerçevede öncelikle, nüfusun tarihi gelişimi ile tarihi çağlarda tespit edilebilen hareketleri üzerinde durularak, bunların bugünkü yansımaları araştırılacaktır. Buna ilaveten, günümüzdeki nüfus değerleri üzerinden, Hınıs'ın yakın zamandaki nüfus hareketleri, nedenleri ve sonuçları ile belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1.1.Tarihi Gelişim:

Tarihi devirler boyunca değişik ırk ve milletlerin yaşam yeri olan Hınıs Kasabası'nın, her dönemde, çevresindeki yerleşmelere oranla daha fazla nüfusa sahip olduğu sanılmaktadır. M.Ö. 1500- 2000 yıllarına kadar inen tarihine rağmen Hınıs Kasabası'nın bu dönemlerdeki nüfusunu aydınlatıcı, ayrıntılı bilgiler elde edilememektedir. Ancak, yazının bulunmasından sonra, Bizans, Arap ve daha sonra da Türk kaynaklarında yer alması, yerleşmenin daha o yıllarda, önemli merkezî konumu ve diğer bazı avantajları sayesinde belli bir oranda nüfus barındırdığını düşündürmektedir.

⁵⁵ DOĞANAY, H.,1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982 , Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, Milli Eğitim Basımevi, s:149, İSTANBUL

Hınıs Kasabası'nın tarihi çağlardaki nüfusu, daha çok yerli ve yabancı seyyahların notlarından öğrenilmektedir. Ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi, Hınıs'a yaptığı seyahatte; 2 zeamet, 425 tımarın olduğunu ve asker nüfusun bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁶ Daha sonra XVII. yüzyılda bölgeye gelen Katip Çelebi, Hınıs Sancağı'nın nüfusu hakkında belli bir sayı vermemekte fakat, nüfusun fazla olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Katip Çelebi, Hınıs çevresine yazları yüzbin dolayında yaylacının geldiğinden ve bölgenin bu zamanda çok kalabalık olduğundan bahsetmektedir.⁵⁷

Yukarıda belirtilen seyyahların notlarından anlaşıldığına göre Hınıs, sadece yakın çevresindeki nüfusu değil daha uzak bölgelerdeki nüfusu da kendine çekerek, geniş bir saha içerisinde merkezî bir özellik kazanmaktadır. Bu da Hınıs nüfusunun, kozmopolit bir yapı almasına neden olmuştur. Özellikle XIII-XIV. yüzyıllardan itibaren belirginleşen kozmopolit yapı, bölgedeki beşerî hayat üzerinde de büyük etki yapmıştır. Bu özel yapısından dolayı da göç alan yerleşmede, karmaşık ortam, XVIII-XIX.yüzyıllarda dış güçlerin etkisiyle daha da artmıştır. Hınıs Kasabası'na XIX.yüzyılın son çeyreğinde ziyaret eden Fransız gezgin Vital CUINET'te, bu kozmopolit yapıyı kanıtlayıcı bilgiler vermektedir. CUINET: Hınıs'ın nüfusunu 26967 olarak belirtirken bunun 16146'sının Müslüman, 9312'sinin Gregoriyan, 761'inin Protestan, 148'inin de başka dinlere mensup olduğunu bildirmiştir.⁵⁸

CUINET, bu dönemde Hınıs Kasabası'nı, fonksiyonları bakımından yöre içerisinde önemli bir yere sahip, özellikle de eğitim kurumlarıyla, çevre yerleşmelerdeki nüfusun ilgisini çeken bir yerleşme olarak tarif etmektedir. Hınıs'ın XIX.yüzyılın sonundaki nüfusu ile ilgili bilgilere, Osmanlı kaynaklarında da rastlanabilmektedir. Hüseyin Nazım Paşa'nın belirttiğine göre, 1895'de Hınıs Kasabası'nda 39603 kişi bulunmaktadır.⁵⁹ Hınıs'ın Birinci Dünya Savaşından önceki nüfusunun ise 30000 kadar

⁵⁶ EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, Cilt:1-2 Çevik Matbaası, s:557, İSTANBUL

⁵⁷ KATİP ÇELEBİ, Cihannûma. Mütferrika Tab'ı. 1145, s:425, İSTANBUL

⁵⁸ CUINET, V.,1892, La Turquie D'ASİE, Cilt:1,s.202, PARİS

⁵⁹ HÜSEYİN NAZİM PAŞA, Ermeni olayları Tarihi-1. T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:15, s:172 ANKARA

olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁰ Bu dönemi takip eden devrede Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecinin hızlanması ve ülkenin içinde bulunduğu savaş koşulları, Hınıs'ta nüfusun giderek azalmasına neden olmuştur.

2.1.2. Nüfus Artışı

Nüfus miktarındaki artış ve azalışlar doğal yollarla olabileceği gibi; göç, savaş, salgın hastalıklar vb. bazı olaylardan da kaynaklanabilir. Herhangi bir yerleşmede nüfus hareketlerinin iyi bir şekilde incelenebilmesi için periyodik nüfus sayımlarına ihtiyaç vardır. Ülkemizde, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından sonra periyodik sayımlar başlamıştır. Hınıs'ın nüfusu ile ilgili en sağlıklı veriler bu sayımlardan bulunabilmektedir. Hınıs, 1925 yılında ilçe merkezi durumuna gelmiştir. Bu nedenle tüm sayım dönemlerine ait nüfus verileri mevcuttur. Hınıs Kasabası'ndaki nüfus hareketleri, periyodik sayımların sonuçlarına göre değerlendirilecektir.

Hınıs'taki nüfus artışı, genellikle doğal yollarla meydana gelmiştir. Ancak, bazı sayım dönemlerinde bu durumun istisnalara uğradığı görülmektedir. Araştırma sahasında çok sayıda *kom* yerleşmesi vardır. Bunların bazıları, ilçe merkezine oldukça yakındır. Buralarda yaşayan insanların belediye hizmetlerini alabilmesi ve İller Bankası'ndan alınacak belediye payının arttırılması amacıyla, bu yerleşim birimleri ilçe merkezine dahil edilmiştir. Bu nedenle, bazı sayım dönemlerinde nüfus miktarı üzerinde yapay artışlar meydana gelmiştir. Söz konusu *kom* yerleşmelerinden bazıları ilçe merkezinden oldukça uzakta, kasaba ile bütünleşememiş kırsal yerleşmelerdir.

Kasabada 1927 nüfus sayımına sonuçlarına göre 1594 kişi bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere yerleşmenin nüfusu XIX.yüzyılın sonlarında, Hüseyin Nazım Paşa tarafından 39000, XX.yüzyılın başlarında ise Ali Tevfik tarafından yaklaşık 30000 olarak belirtilmişti. Hınıs nüfusunun, Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde bu denli azalmış oluşunun nedeni, Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi, Cumhuriyetten önceki karmaşık ortam, Rus işgali ve Ermeni mezalimi olarak yorumlanabilir.⁶¹

⁶⁰ ALİ TEVFİK, 1913, Mufasssal Memalik-i Osmaniye. Tefeyyüz Matbaası, s:481-492, İSTANBUL. (Türkçe Çeviri Ramazan ÖZEY., 2000, 1913'te Erzurum Vilayeti. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğit.Fak Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:3, s:149-155, ERZURUM

⁶¹ ARINÇ, K., 1997, a.g.e. s:112, ERZURUM

TABLO 15. Hınıs İlçe Merkezinde Sayım Devrelerine göre Nüfus Artışı

Sayım Yılları	Nüfus Miktarı	Yıllık Artış Oranı(%)
1927	1594	-
1935	1808	1.7
1940	2452	6.0
1945	2511	0.4
1950	2625	0.8
1955	3222	4.0
1960	4117	4.9
1965	5263	4.9
1970	6860	5.3
1975	10226	7.9
1980	10684	1.9
1985	12161	2.5
1990	16005	5.4
1997	23960	6.7
Ortalama (1927-1997)		3.9

KAYNAK: D.İ.E. verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

İlk nüfus sayımından 8 yıl sonra, 1935 yılında yapılan sayımda, Hınıs Kasabası'nın nüfusu, 214 kişi artarak 1808'e ulaşmıştır. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %1.7 olarak gerçekleşmiştir. Artışın düşük olmasının nedeni, daha sonra bahsedileceği gibi, *Şeyh Sait İsyanı*'ndan sonra yerleşmeden yapılan sürgünlerdir.

Hınıs Kasabası'nın nüfusu, 1940 yılında yapılan üçüncü nüfus sayımında 644 kişi artarak 2452 kişiye ulaşmıştır. Bu devrenin nüfus artış oranı, %6.0 ile Türkiye ortalamasının (%2.0)⁶² üzerinde gerçekleşmiştir. Bu nüfus artışında, doğal artıştan başka, belediye sınırlarının genişletilmesi de etkili olmuştur. Hınıs'ın güneydoğusunda 1924 yılında kurulan Laz Komu'nun (bugünkü Pınarbaşı Mahallesi)⁶³ bu sayım devresinde belediye sınırları içine alınması nüfus miktarında sunî bir artışa neden olmuştur. Ayrıca dönem nüfus artışında, devletin yaptığı toprak reformu ile bir kısım halkın Bayburt'tan getirilerek Hınıs ve çevresine yerleştirilmesi de etkili olmuştur.

Hınıs'ta bugüne kadar yapılan nüfus sayımlarındaki en düşük artış oranı, 1940-1945 devresinde görülmektedir. Zaten Türkiye genelinde de durum böyledir. Ülke genelinde %1 civarında gerçekleşen nüfus artışı, Hınıs'ta %0.4'de kalmıştır. Beş yıllık

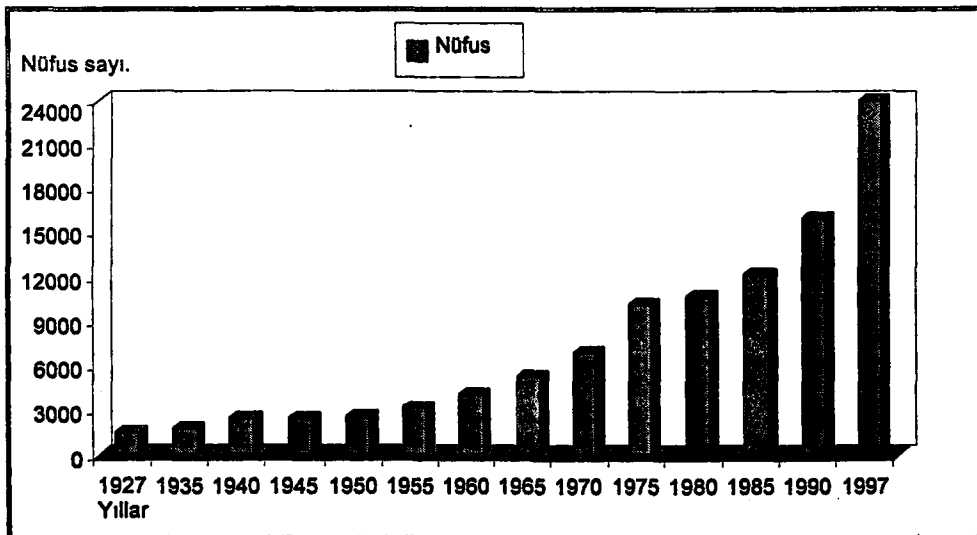
⁶² DOĞANAY, H.,1997, a.g.e. s:56

⁶³ KODAY, S.,1999, Hınıs İlçesi'nde Kom Yerleşmeleri Üzerine Bir Araştırma. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:35, İSTANBUL

sürede nüfus sadece 59 kişi artarak 2511 kişiye ulaşmıştır. Bu düşük nüfus artışının temel nedeni, İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı ülke genelinde ilan edilen, seferberliktir. Ayrıca nüfus artışını etkileyecek olan erkek nüfusun, silah altına alınmasının da bunda rolü olduğu bilinir. Bunlara ilaveten, zaten geri kalmış olan bölgenin ekonomisinin iyiden iyiye bozulması nüfus artışının yavaşlamasının nedenlerindendir.

Kasabanın nüfus artış oranlarının ve nüfusunun, 1945-1975 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında, sürekli bir artış eğilimi taşıdığı dikkati çeker. Bu dönemlerdeki nüfus artışı oranı daima Türkiye ortalamasının üstüne çıkmıştır. 1945-1950 devresinde nüfus, önce 2625'e, daha sonra 1955'de 3222'ye ulaşmıştır. Bu dönemlerin yıllık artış oranları da sırasıyla %0.8 ve %4.0 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu devrelerdeki artışın en önemli nedeninin, nüfus doğal hareketi olduğu sanılmaktadır.

Ülkemizin ekonomik atılımlarda bulunduğu 1955-1960 devresinde, Hınıs Kasabası'nın nüfusu, %4.9 oranında artarak 4117'ye ulaşmıştır. Bunun nedeni, Hınıs Belediye sınırlarının bazı yerleşmeleri içerisine alacak şekilde genişletilmesidir. Örneğin 1955'de 213 kişinin yaşadığı Sarılı Mahallesi, bu sayım döneminde ilçe merkezi sınırları içine alınmıştır. Öyleyse, 1955-1960 yılları arasında gerçekleşen 895 kişilik artışın %23.7'lik kısmı, Belediye sınırlarının genişletilmesi ile sağlanmıştır. Bu yıldan sonra 1965 ve 1970 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında, Hınıs'taki nüfus artışı Türkiye ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir. Sırasıyla %4.9 ve %5.3 şeklinde gerçekleşen artış, iki sayım döneminde, toplam 2760 artarak 1970 yılında 6880'e ulaşmıştır.

ŞEKİL 11: Hınıs İlçesinde Sayım Devrelerine Göre Nüfus Artışı (1927-1997)

Hınıs'taki, nüfus sayımlarında, en yüksek artış oranına 1970-1975 sayım döneminde rastlanmaktadır. Bu dönemde yıllık artış oranı %7.9 gibi hayli yüksek bir değer göstermektedir. Nüfus 6880'den 10226'ya ulaşmıştır. Daha önceki sayımda (1970 nüfus sayımı) 223 kişilik nüfusa sahip olan Kolhisar Mahallesi, 1970-1975 döneminde merkeze bağlanarak sunî bir nüfus artışına neden olmuştur. Ayrıca bugün merkeze bağlı bulunan; Hamidefendi Komu, Rüstem Komu, Yukarı Kısık Komu, Rüştü Efendi (Fakının Komu) Komu, Misrik Komu gibi yerleşmelerin de, bu dönemde belediye sınırları içine dahil edilmiş olması, nüfus artışının başlıca nedenleri arasındadır.

1980 nüfus sayımda yıllık nüfus artış oranında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Bu sayım devresi yıllık artış oranı, Türkiye ortalamasının (%2.2) altında kalmıştır. Kasabada yıllık nüfus artışı %1.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın yavaşlamasının en önemli nedenleri arasında, nüfus artışının sadece doğal yollarla gerçekleşmesi ve yerleşmeden yapılan göçlerin önemli bir boyuta ulaşmış olması gösterilebilir.

Hınıs'ta yıllık nüfus artışı, 1980-1985 devresinde de Türkiye ortalamasını yakalayamamıştır. Hınıs'ta %2.5 olarak gerçekleşen artış, ülke genelinde %2.6 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus, 1477 kişi artarak 12161'e ulaşmıştır. Bu devrede nüfus artışı doğal yollarla meydana gelmesine rağmen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizde görülmeye başlayan terör olayları, artışı frenlemiştir. Nüfus artışı oranı, 1990 yılında %5.4 gibi oldukça yüksek bir değerde gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki nüfus hareketinin en önemli sebebi, kırsal kesimlerde asayişin bozulması ve Hınıs Kasabası'nın çevredeki köy yerleşmelerinden göç almasıdır. Bununla beraber, nüfusun bu denli artmasının nedenleri arasında, İller Bankası'ndan temin edilecek malî desteklerin de etkisi vardır. Bu dönemde kasaba nüfusu 3844 kişi artarak 16005'e ulaşmıştır.

Hınıs Kasabası, 1990-1997 nüfus sayım devresinde de yüksek bir yıllık artış yüzdesine sahiptir. Bu dönemdeki yıllık artış oranı, %6.7 olarak gerçekleşirken, nüfus 7955 kişi artarak 23960'a varmıştır. Nüfus artışında ki en önemli neden, bir önceki sayım devresinde olduğu gibi, kırsal kesimden kasabaya yapılan göç hareketi ve yine bazı kırsal yerleşmelerin belediye sınırları içerisine alınmasıdır. Bu dönemde de, kasabanın nüfusunu fazla göstermek için, Alibey ve Necmettin komları ilçe merkezinde sayılarak nüfus artışına neden olunmuştur.

Hınıs İlçe merkezinin nüfusu, 1927-1997 devresinde 15 misli artarak 23960 kişiye ulaşmıştır. Bu süre içerisinde ortalama yıllık nüfus artışı, %3.9 olarak gerçekleşmiştir.

Bu yüksek artış oranı üzerinde, yerleşmenin ulusal gelirden daha fazla pay alması için nüfusunu yüksek gösterme eğilimleri etkili olmuştur. Gerçekten de, ülkemizde belediye teşkilatlarına ödenen malî yardımların belirlenmesinde kullanılan en önemli kriter, yerleşmelerin nüfuslarıdır. Bu da sayımların güvenilirliğini azaltmaktadır.

Araştırma sahasında, nüfusu fazla gösterme eğilimi oldukça belirgindir. D.İ.E. 1997 nüfus sayımına göre, yerleşmede 23960 kişi yaşamaktadır. Ancak Hınıs Sağlık Ocağı'nın 1999 yılı Haziran ayında yaptığı nüfus belirleme çalışmalarında, kasabanın nüfusu 7976 olarak tespit edilmiştir. Sağlık ocağının, asker nüfus tespiti yapmadığı dikkate alındığında, askerlerin bu nüfus miktarına eklenmesiyle, nüfusun toplam 8500 civarında olacağı tahmin edilmektedir. D.İ.E. verileri ile Sağlık Ocağı verilerinin arasında bu kadar fark olmasının nedeni, ilçe merkezinde sayılan bazı kom yerleşmelerinin çok uzakta olmaları ve Sağlık Ocağı tarafından kırsal nüfus içerisinde alınmaları ve nüfus sayımı günlerinde kasabaya kırsal yerleşmelerden nüfus getiriliyor olması sayılabilir.⁶⁴

Türkiye'de, daha çok küçük yerleşmelerde görülen nüfusu olduğundan fazla gösterme alışkanlığı, Hınıs ilçe merkezinde oldukça belirgindir. Kasabanın dağınık bir yerleşmeye sahne olması, idarî bakımdan herhangi bir merkeze bağlı olmayan devamlı ve dönemlik kır yerleşmelerinin bulunması, nüfusu olduğundan fazla göstermede bir avantaj sağlamıştır. Öyle ki, Hınıs ilçe merkezi nüfusu, %300'e varan bir abartmaya sahne olmuştur. Bu Türkiye genelinde rastlanılan en yüksek değerlerdendir. Buradan çıkan sonuca göre, ülkemizde ve özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde nüfus sayımları sağlıklı sonuçlar vermekten uzaktır. Türkiye genelinde hemen hemen her yerleşmede karşımıza çıkan bu durumu önlemek için, nüfus sayım şekli değiştirilmeli ve bilgisayarlı günü gününe kayıt yapılan sisteme bir an önce geçilmelidir. Bu şekilde ülke ve yörelerin gerçek nüfusları gerçeğe daha yakın olarak tespit edilebilecektir.

2.1.3. Nüfus Hareketleri

2.1.3.1. Doğumlar Ve Ölümler

Doğumlar ve ölümler nüfusun en önemli değişkenleridir. Araştırma sahasında

⁶⁴ Sahada bazı kamu çalışanlarıyla yapılan mülakat sonuçları.

doğum ve ölüm sayılarını tespit etmekte sağlıklı verilere ulaşmak mümkün olamamaktadır. Bölge insanının sosyal yapısı ve eğitim düzeyi doğum ve ölüm kayıtlarının sağlıklı bir şekilde tutulmasını engellemektedir. İlçe Nüfus Müdürlüğü'nden alınan verilerde, yıllar arası doğum ve ölüm sayılarında büyük farklılıkların olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, doğum ve ölüm olaylarının kayıtlara oldukça geç intikal ettirilmesidir. Gerçekten bazı yıllarda resmi kayıtlara, anormal dereceden de fazla, doğum ve ölüm olayı geçmektedir. Bu yıllar ülkemizde nüfus affının uygulandığı yıllardır. Yöre halkı, para cezalarının kaldırıldığı bu yıllarda, nüfus işlemlerini yaptırmakta, bu nedenle de bazı yıllarda, çok fazla doğum ve ölüm miktarlarıyla karşılaşmaktadır. Ülkemizde sık sık çıkarılan nüfus aflarından sonuncusu, 1999 yılında uygulanmıştır. Bu nedenle Hınıs'ta, 1999 yılının ilk 10 ayını kaplayan dönemdeki doğum ve ölüm sayıları, önceki birkaç yıla nazaran oldukça yüksek değerler göstermektedir.

TABLO 16: Hınıs'ta yıllara Göre Doğum ve Ölüm Sayıları (1995-1999)

Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999*
Doğumlar	270	256	314	264	351
Ölümler	39	33	40	45	43

Kaynak :İlçe Nüfus Müdürlüğü Verileri

*Bu yıla ait veriler ilk 10 aylık süreyi kapsamaktadır.

Kasabada genel doğum ve ölüm oranları değerlendirilirken 1999 yılında nüfus affı uygulandığından, daha doğru sonuçlar elde edebilmek amacıyla, 1998 yılı verileri kullanılacaktır. Kasabada, doğum ve ölüm oranları arasında büyük farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Hınıs'ta 1998 yılı genel doğum oranı, ‰ 126 olurken, genel ölüm oranı ‰ 6'da kalmıştır. Söz konusu değerler, yerleşmede nüfus artışını doğal yollarla gerçekleştirebileceğini göstermektedir. Yörenin kalkınmada geri kalmış bölgeler içerisinde yer alması, aile plânlaması çalışmalarının büyük oranda uygulanamaması ve çok eşlilik doğum oranının yüksek olmasının sebepleridir. Doğum hızının bu şekilde yüksek olması, kasabadaki ekonomik sorunların çözümünü güçleştiren nedenlerin başında gelmektedir. Kasabada insan ömrünün ortalama uzunluğu, Türkiye ortalamalarına uygunluk göstererek, 60-65 yaş arasında değişmektedir. Bu nedenle 65 ve üstü yaş gruplarında bulunan nüfus sayısı oldukça azdır.

2.1.3.2.Göçler

Nüfus hareketinin doğal artıştan sonraki en büyük nedeni göç olayıdır. Göçün değişik tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir; göç, bir idarî sınırı geçerek oturma yerini devamlı yada geçici olarak değiştirme olayını ifade eder.⁶⁵ Bu olayı tanımlayan diğer bir çalışmada ise göç olgusu; nüfus dağılımını etkileyen, demoğrafik yapıyı değiştiren çok önemli bir coğrafi olgu ve nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerini etkileyen olaylardan biri⁶⁶ şeklinde tarif edilmiştir.

İlk çağlardan itibaren, göçlerin en büyük nedeni yaşanan yörelerdeki ekonomik kaynakların yetersiz kalmasıdır. İnsanların, yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli ihtiyaçlarını temin etmede karşılaştıkları zorluklar ve daha rahat yaşama isteği, onları daima göç etmeye zorlamıştır. Ayrıca eğitim ihtiyacı da göçler de etkili olan bir başka nedendir.⁶⁷ Bununla beraber Hınıs'ta, özellikle 1985-1995 yılları arasındaki göç olaylarında bölgenin asayişinin bozulması en büyük rolü oynamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi, ülkemizde en çok göç veren bölgelerdendir. Bölgenin genelinde olduğunun gibi, Hınıs'ta da çok büyük bir göç olayı yaşanmaktadır. İlçe merkezinde her çeşit göç olayına rastlanır. Dış göç, iç göç ve mevsimlik göçler yerleşmedeki önemli nüfus hareketleridir. Bunlardan iç ve dış göçler belli yıllarda etkili olurken, mevsimlik göçler her yıl tekrar eden ritmik nüfus hareketleri şeklini almıştır. Kasabada göç olayları 1995 yılından sonra azalmıştır. Nüfus hareketinin son yıllardaki dinamiği, genelde kamu çalışanlarının olağan gidip gelmeleri, yani az sayıda meydana gelen iç göç olayı ile alakalıdır.

2.1.3.2.1.Dış Göçler

Araştırma sahasının içerisinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi, tarih boyunca değişik ırktan milletlerin iskan sahası olmuştur. Çoğu zaman farklı kuvvetlerin alan mücadelesine sahne olan bölge, günümüze kadar devam eden tartışmalarla güncelliğinin korumaktadır. Bu tartışmaların temelinde, Anadolu'nun yakın ve uzak tarihinde yaşanan

⁶⁵ TUMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., 1998, Beşeri Coğrafya. Çantay Kitabevi, İSTANBUL.

⁶⁶ YAZICI, H., 1997, Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü (Yenice-Alpagut Arası), Atatürk Üniv. Yay. No:839, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay No:78, Araştırma Serisi No: 19, ERZURUM

⁶⁷ ÖZAV, L., 1991, Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Taş Medrese Yay. No:14 ,Araştırma İnceleme Serisi No:4, ERZURUM, s: 56

veya yaşandığı varsayılan göçlerin büyük etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle Hınıs'ta göç olayını, tarihi devirlerden günümüze doğru incelemek yararlı olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere araştırma sahası farklı kültürden ve ırklardan azınlıkların zaman zaman yerleşme sahası olmuştur. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğüne kasteden dış güçler, daha XIX.yüzyıldan itibaren bu hassas bölgede misyoner faaliyetlere başlamışlar, bu yolla azınlık güçleri örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle, XIX.yüzyıl sonu XX.yüzyıl başında bölgedeki azınlıkları Osmanlıya karşı silahlandırarak iç karışıklığa neden olmuşlar ve Doğu Anadolu'yu bir Ermeni yurdu olarak göstermeye çalışmışlardır.

Anadolu, Ermenilerin vatanı değildir. Ermenilerin bu bölge ilk defa görülmeleri, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden çok sonra, Balkanlardan İlliryalıların baskısıyla göç edip, Kafkaslara yerleşmeleri ve zamanla Anadolu içlerine ilerlemeleriyle olmuştur.⁶⁸

Araştırma sahasını etkileyen başka bir dış göç olayı da, XIX.yüzyıl sonu XX.yüzyıl başında, Rusların desteği ile, bir kısım azınlıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlıların dağılma sürecine girmesi ve bölgedeki otorite boşluğundan dolayı azınlıklar; Aras boyları, Muş ve Erzurum'a gelerek yerleşmişlerdir. Ülkenin batılı devletlerle savaş durumunda olmasından faydalanarak, işgalci zihniyetinde gerçekleştirilen bu göçler, Doğu Anadolu'nun kuzey yarısındaki azınlık nüfusunu artırma çabasının bir ürünüdür. Bu göçün sonucunda 1885-1914 yılları arasında bölgedeki gayrimüslim nüfus, müslüman nüfustan daha fazla artış göstermiştir. Bu fazla artışın tek nedeni azınlıkların Kafkaslardan bölgeye yaptıkları göçtür.⁶⁹

Bu göçlerden anlaşıldığı gibi saha, bazı azınlıklar tarafından işgal edilmiştir. Hakikatte Türk toprağı olan Doğu Anadolu Bölgesi, bu azınlık göçleri ile başka ırktan olan milletlerin yurdu gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Hınıs'tan dışarıya yapılan göçler ise, Cumhuriyet döneminde daha yakın yıllarda gerçekleşmiştir. Yerleşmeden yurt dışına yapılan göçlerin temel nedeni; ekonomik sıkıntılar ve daha iyi yaşam isteğidir. Ülkemizde dış göç olayı 1960 yılından itibaren önem kazanmıştır. Ancak Hınıs'taki dış göç olayı daha çok 1965-1975 yılları arasında

⁶⁸ ÇELİK, G.,1999,Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası. Bilim ve Sanat Vakfı, Dîvân İlmi Araştırmalar Derg. Yıl:4, Sayı:6, s:51-110, İSTANBUL

⁶⁹ ÇELİK, G.,1999, a.g.e., s:58

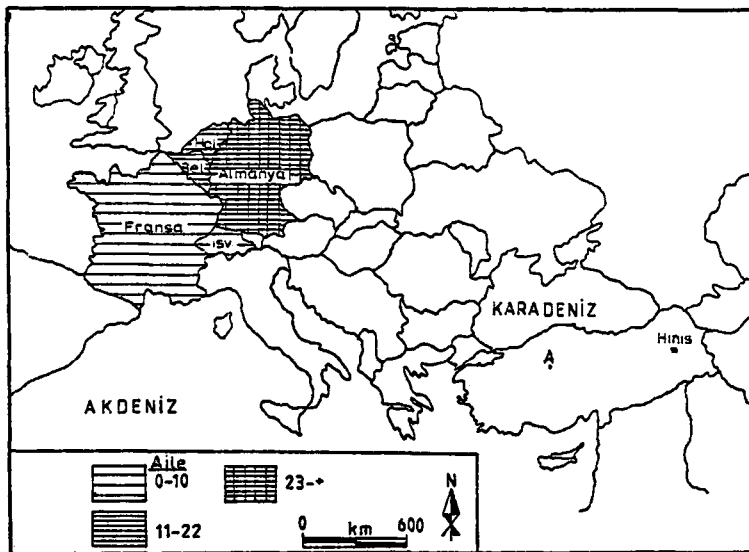
gerçekleşmiştir. İlçe merkezi, ülkemizde dış göçün başladığı yıllarda kendi kendine yetebiliyordu. Fakat daha sonraki yıllarda ülkemizde ekonominin bozulması, milli gelirin azalması kasaba halkını etkilemiş, bölgenin ekonomik kaynakları artık yetersiz kalmıştır. Araştırma sahasında yapılan anket sonuçlarına göre ilçe merkezinden yaklaşık 98 aile yurt dışına göç etmiştir. Ancak bu sayısal değerler tahmini olup, mahalle muhtarları ve o dönemi bilen kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

TABLO 17: Hınıs'tan Yurt Dışına Yönelik Göçlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Gidilen Ülke	Göç Eden Aile	Yüzdesi (%)
Almanya	45	45.9
Hollanda	22	22.5
Belçika	14	14.3
İsviçre	10	10.2
Fransa	7	7.1
Toplam	98	100.0

KAYNAK: Sahada yapılan anket sonuçlarından

Kasabada hızlı bir şekilde cereyan eden göç olayı 1980'li yıllara gelindiğinde kesintiye uğramıştır. Dış göçün azalmasında, göçe katılımın zorlaşması ve göç edilen ülkelerin artık işgücü talep etmemesi en önemli nedendir. Hınıs'tan göç edenler bir daha geri dönmemekte ve kasabada, ülkenin diğer yörelerinde olduğu gibi, yatırım yapmamaktadırlar.

HARİTA 5: Hınıs'tan Dış Ülkelere Meydana Gelen Göçlerin Dağılımı (1999)

2.1.3.2.2.İç Göçler

Araştırma sahasında bugün ortaya çıkan etnik sorunların temeli, tarihi çağlarda meydana gelen göçlerle alakalıdır. Hınıs, kuzeyi ve güneyinde yer alan Erzurum ile Muş'un bağlantı noktasında, tarihte Erzurum-Muş Bölgesi olarak belirtilen yerde bulunmaktadır. Bu yöreye yönelik ilk göçler, M.Ö. VII.yüzyılda Saka Türkleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bundan başka X.yüzyılda bazı azınlıkların Hınıs Bölgesine göç ettiği bilinmektedir. Ancak bu azınlıklar yaşadıkları bölgelerde huzursuzluk yaratmışlar ve Bizans baskısıyla Klikya'ya göç ettirilmişlerdir.⁷⁰ Bu göç olayından sonra az sayıda azınlık nüfusu; Murat Boyları, Muş ve Van bölgesinde kalmıştır.

Bölgedeki bir başka göç olayı XVI. yüzyılda meydana gelmiştir. Yavuz Sultan Selim, İran sınırında güvenliği sağlamak ve sınırdaki nüfusu arttırmak için, İç Anadolu'dan getirttiği Türk nüfusu bu bölgeye yerleştirmiştir. Bu göç olayı daha sonraki yıllarda yörede, Türk hakimiyetinin kurulmasında oldukça önemli olmuştur.

Hınıs ve çevresi, XIX. yüzyılda, sahip olduğu verimli otlaklar sayesinde, çeşitli sorunlar yüzünden asıl yurtlarını terk etmek zorunda kalan bir kısım Anadolu halkının da yaşama sahası olmuştur. Palu'dan kan davası nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar Doğu Anadolu'nun içlerine ilerleyip Hınıs'a yerleşmişlerdir. Palu'dan gelenler bugün ilçe merkezinde Kolhisar Mahallesi'ni oluştururlar. Yine Siverek'ten gelerek Hınıs'ta bugünkü Karakula Mahallesi'ni meydana getirenler de benzer nedenlerle göç etmişlerdir.

Daha önce belirtildiği gibi, XIX.yüzyıl sonu XX.yüzyıl başında Kafkaslardan getirilerek araştırma sahası ve çevresine yerleşirilen Ermeniler, bu dönemde toplum içerisinde karışıklık yaratmaya başlamışlardır. Örneğin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile önemli bir nüfus azalışı yaşayan araştırma sahası, Ermeni nüfusun misyoner faaliyetlerine sahne olmuştur. Evlerde ve kırsal alanlarda gizli toplantılar yapmaya başlayan Ermeniler, okul ve kilise gibi ilave kurumlar oluşturarak silahlanmışlar ve Osmanlı Devleti'nin savaşta olduğu yıllarda ülke içerisinde ayaklanmalar çıkarmışlardır⁷¹. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, bölgedeki Ermenilerin daha fazla örgütlenmesini önlemek amacıyla, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç ettirmiştir.

⁷⁰ ÇELİK, G.,1999, a.g.e., s:72

⁷¹ ÇELİK, G.,1999, a.g.e., s:68

Tarihte 1915 Tehcir olayı (göç ettirme) olarak bilinen bu harekete, Hınıs'taki bir kısım Ermeni nüfusta katılmıştır. Bu zamanda Hınıs'tan göç edenler, Kemah yoluyla Ma'mûretü'l Aziz (Harput Bölgesi), Malatya ve Maraş civarında yerleştirilmişlerdir.⁷²

Araştırma sahası Bingöl Dağı, Hamurpet Dağı, Akdağ gibi yüksek yaylaların ve geniş otlakların bulunduğu bir coğrafi konumda yer almaktadır. Bu nedenle, her zaman konar-göçerlere ve hayvancılıkla uğraşan aşiretlere cazip gelmiştir. Bunlardan bazı göçebe aşiretler (göçerlerin), burada zamanla kom yerleşmeleri oluşturacak şekilde yerleşmişlerdir.

Hınıs'a Anadolu'nun farklı bölgelerinden katılımlar, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Nitekim 1924'de Karadeniz'den gelerek buraya yerleşen halk da, önceleri Laz, daha sonra da Şemseddin Komu olarak bilinen yerleşmeyi meydana getirmişlerdir. Günümüzde ise bu yerleşme Hınıs'ın Pınarbaşı Mahallesi'ni oluşturmaktadır.

Cumhuriyet devrinde Hınıs'ta meydana gelen bazı olaylar da göçlere sebep olmuştur. Bunlar arasında en önemlisi *Şeyh Sait İsyanı*dır. Bu olay sonucu, belli bir nüfus kitlesi göç ettirilmiştir. Başlangıçta Devlet tarafından 55 kişinin sürülmesi ile başlayan göç hareketi, daha sonra bu kişilerin yakınlarının da katılmasıyla artmıştır. Bu hareket ülkenin özellikle batı bölgelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Gidilen şehirler arasında Tekirdağ, Bergama, Ödemiş, Afyon gibi merkezler bulunmaktadır.⁷³

Araştırma sahasında daha yakın zamanlardaki göçler, ülkemizin diğer yörelerinde olduğu gibi, batıya doğrudur. Hınıs'tan yapılan göçün, en önemli nedenleri geçim sıkıntısı ve güvenlik sorunudur. Bunların yanında, ailelerin çoğunun arazisinin olmaması, ekstansif tarım metotlarının uygulanmasından dolayı, verimin az olması, göç edilen yerlerin daha iyi yaşam koşulları arz etmesi ve iş imkânlarının fazla olması gibi nedenler sayılabilir.

⁷² SÜSLÜ, A.,1990, Ermeniler ve 1915 Tercih Olayı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:5, s:124, ANKARA

⁷³ MUMCU, U.,1999,Kürt Dosyası. Uğur Mumcu Araştırmacı Gazeteciler Vakfı Yay. No:25, s:53, İSTANBUL

TABLO 18: Hınıs'tan Dışarıya Gerçekleşen Göçlerin Göç Kabul Eden Merkezlere Göre Dağılımı. (1925-1999)

Göç Edilen Yer	Göç Eden Aile Sayısı	Yüzdesi (%)	Göç Eden Nüfus	Yüzdesi (%)
İstanbul	103	23,7	655	26,8
Bursa	55	12,7	345	14,2
Erzurum	45	10,4	260	10,6
Kocaeli	40	9,2	190	7,8
Yalova	40	9,2	180	7,4
Ankara	38	8,7	175	7,2
Adapazarı	29	6,7	160	6,6
İzmir	25	5,8	145	5,9
Kayseri	20	4,6	125	5,2
Denizli	13	3,0	75	3,0
Aydın	7	1,6	40	1,6
Manisa	5	1,2	30	1,2
Konya	5	1,2	25	1,0
Balıkesir	4	1,0	20	0,8
Tekirdağ	2	0,5	10	0,4
Afyon	2	0,5	8	0,3
Toplam	433	100	2443	100

KAYNAK: Sahada Yapılan Anket Sonuçları

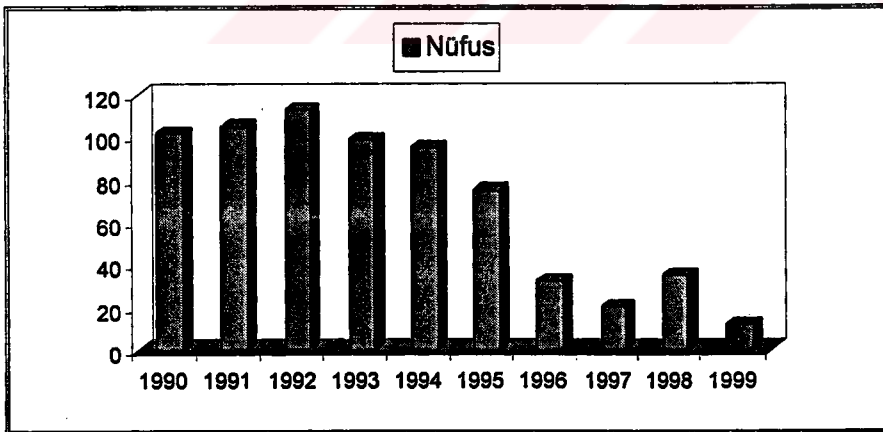
Hınıs'tan dışarıya yapılan göçlerde son 15-20 yıllık sürede bir artış olmuştur. 1980'li yıllarda başlayıp, 1995'e kadar yoğun bir şekilde devam eden terör olayları halkı göçe zorlamıştır. Bu göç olayı ile ilgili yapılan ankette, Hınıs'tan yaklaşık 433 ailenin göç ettiği anlaşılmıştır. Bu değer yaklaşık, 2443 kişilik nüfusa karşılık gelmektedir. Kasabadan dışarıya yönelik göçlerin büyük çoğunluğu (%26,8) İstanbul'a yapılmaktadır. Bundan başka ülkemizin yine çok göç alan illeri arasında yer alan Bursa ikinci sırada yer alırken, daha çok yakın olduğu için tercih edilen Erzurum üçüncü sırada gelmektedir. Göç hareketinin boyutları o kadar büyüktür ki bu durum, kasabadan göç ettikten sonra nüfus kütüğünü göç ettiği yerleşmeye götürenlerin sayısından da anlaşılmaktadır. Halbuki, ülkemizde göç hareketine katılan pek çok kişi doğduğu ilin nüfusundan silinmemek için nüfus kütüğünü göç ettiği yerleşmeye götürmemektedir. Buna rağmen, Hınıs'tan nüfus kütüğünü götürenlerin sayısının yüksek olması, kasabada göçün ne kadar büyük boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Hınıs Nüfus Müdürlüğü verilerine göre son 10 yıllık devrede, Hınıs ilçe merkezinden 688 kişi

göç sonucu nüfus kütüğünü aldırıştır. Hınıs'tan nüfus kütüğünü aldırانlar, başta İstanbul olmak üzere Bursa, İzmir, Yalova, Aydın, Ankara, Kayseri, Manisa, Denizli, Konya ve Afyon illerine göç etmişlerdir.

TABLO 19: Hınıs'tan Dışarıya Gerçekleşen Göçlerin Sonucunda Nüfus Kütüğünü Aldırان Nüfus Sayısı ve Nüfus Kütüğünün Götürüldüğü İller (1990-1999)

Yıllar	Göç Eden Nüfus	Göç Edilen İller
1990	102	İstanbul, Bursa, İzmir, Kayseri, Ankara
1991	105	İstanbul, Denizli, Aydın, Balıkesir
1992	113	İstanbul, Kocaeli, Bursa, Adapazarı
1993	99	İstanbul, Bursa, Kayseri, Aydın
1994	95	İstanbul, Konya, Ankara, Manisa
1995	75	İstanbul, Denizli, Afyon
1996	32	İstanbul, Bursa, İzmir,
1997	20	Bursa, Kocaeli, Aydın
1998	35	İstanbul, Yalova, Bursa, Denizli
1999	12	İstanbul, Yalova, İzmir
Toplam	688	

KAYNAK: Hınıs İlçe Nüfus Müdürlüğü

ŞEKİL 12: Hınıs'ta Göç Olayına Katılarak Nüfus Kütüklerini Aldırان İnsan Sayısı (1990-1999)

Kasabada göç hareketi, 1990 yılından sonra ayrı bir boyut kazanmıştır. Bu yıla kadar ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleştirilen göç hareketi, bu yıldan sonra daha çok güvenlik sorunlarından kaynaklanmıştır. Nitekim 1990 yılından itibaren artan göç olayı, 1995 yılından sonra terör olaylarının paralel olarak azalmıştır. Nitekim Şekil

ekonomik faaliyetlerin başladığı, Nisan-Mayıs aylarında ise kasabaya geri dönmektedir.

Mevsimlik göç olayının kasaba çevresinde rastlanan bir diğer şekli de, yayla ve meralara hayvancılık amacıyla yapılanıdır. Bölücü terör örgütünün yarattığı olumsuz koşullardan dolayı, son yıllarda yasaklanan bu faaliyet 1990'lı yıllara kadar yöre ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak son 10 yıllık sürede yaylalara yapılan göç hareketi terörden dolayı durdurulmuştur. Hınıs ve çevresinin hayvancılığa oldukça elverişli olması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı göçer aşiretleri bu sahalara getirmiştir. Yaylacılık yasaklanmadan önce bu bölgeye hayvan beslemek için gelen en önemli aşiret Şavaklılar'dır.⁷⁴ Yarı göçer hayat süren bu aşiret, Tunceli'nin Pertek ve Çemişgezek ilçelerinin köylerinde yaşamakta, yaz mevsiminde ise Palandöken Dağları, Tekman ve Hınıs yaylalarında hayvan beslemektedirler.⁷⁵ Hınıs'a artık bu tür aşiretler yaylacılık amacıyla göç etmemekte, dolayısıyla otlaklar yöre halkı tarafından kullanılmaktadır.

2.1.4.Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri

2.1.4.1.Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Nüfusun doğal artışı ile ortaya çıkan, genel cinsiyet oranı üzerinde herhangi bir etki yapmak mümkün değildir. Bir nüfus grubunda, doğumlarda ki cinsiyet oranı ile genel cinsiyet oranı aynı değil ise, bu durum söz konusu nüfus grubunda bazı demografik hareketlerin meydana geldiğini gösterir. Bu nedenle, cinsiyet ve yaş yapısını incelemek, belli bir nüfus grubu üzerinde değişiklik yaratan (göçler, büyük afet olayları vb.) etkenleri ortaya çıkarmak açısından önemlidir.

Hınıs Kasabası'nın cinsiyet oranını gösteren en doğru veriler, Cumhuriyet dönemindeki periyodik sayımlarla elde edilmiştir. İlçe merkezinin, 1927 nüfus sayımına göre, genel cinsiyet oranı, yani 100 kadına düşen erkek sayısı, 115'dir. Bu değer Türkiye ortalamasının (93) üzerindedir.⁷⁶ Esasen, savaştan yeni çıkmış ülkemizde erkek nüfus

⁷⁴ ÇAKIR,S.,1989, Doğu Anadolu Göçerlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Der. Sayı :2, Cilt:3 s:52, ELAZIĞ

⁷⁵ ÇAKIR,S.,1989, a.g.e. s:51, ELAZIĞ

⁷⁶ DOĞANAY,H.,1997,a.g.e. s:165, İSTANBUL

azlığı olmasına rağmen, araştırma sahasındaki erkek nüfus fazlalığının nedeni anlaşılamamaktadır. Bu dönemde erkek nüfus (855) toplam nüfusun %53.6'sını meydana getirmektedir.

TABLO 20: Hınıs Kasabası'nda Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Oranları (1927-1990).

Sayım Yılı	Erkek Nüf.	%'si	Kadın nüf.	%'si	Top. Nüfus	Cins.Or. (%)
1927	855	%53.6	739	%46.4	1594	115
1935	887	%49	921	%51	1808	96
1940	1213	%49.4	1239	%50.6	2452	97
1945	1296	%51.6	1215	%49.4	2511	106
1950	-	-	-	-	-	-
1955	1769	%54.9	1453	%45.1	3222	121
1960	2216	%53.8	1901	%46.2	4117	116
1965	2922	%55.5	2341	%44.5	5263	124
1970	3840	%55.9	3020	%44.1	6860	127
1975	6052	%59.1	4174	%40.9	10226	145
1980	6029	%56.4	4655	%43.6	10684	129
1985	6832	%56.1	5329	%43.9	16005	128
1990	8626	%53.8	7379	%46.2	23960	116

KAYNAK:D.İ.E. verilerinden hazırlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kasaba nüfusunda belirgin olan erkek nüfus fazlalığı, uzun sürmemiş ve kadın nüfus lehine değişmeye başlamıştır. 1935 sayımında erkek nüfus 887, kadın nüfus ise 921 olarak tespit edilmiştir. Toplam nüfus içerisinde kadınların oranı %51 olurken, erkek nüfusun oranı %49'a düşmüştür. Bunda en büyük neden, 1927 de kabul edilen *Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetine Nakillerine Dair Kanun* ve 1932 de kabul edilen *İskan Kanunu* ile devlet aleyhinde faaliyetlerde bulunan (Şeyh Sait İsyanı gibi) bazı kişi ve ailelerin sahadan sürülmüş olmasıdır.⁷⁷

Kadın nüfusun lehine olan bu durum da fazla uzun sürmemiş, ülke genelinde olduğu gibi 1940 nüfus sayımında denge kurulmaya başlanmıştır. Bu sayım devresinde kadın nüfusun genel toplam içerisindeki oranı %50,6'ya düşerken, erkek nüfusun oranı 49.4'e yükselmiştir. Hınıs İlçe merkezinde 1945 yılından itibaren erkek nüfus fazlalığı meydana gelmeye başlamıştır. Bu yılda 1296 kişiye ulaşan erkek nüfusun oranı, %51.6'ya yükselirken, kadın nüfusun oranı %48.4'e düşmüştür.

⁷⁷ MUMCU, U.,1993, a.g.e. s:53, İSTANBUL

Hınıs'ta erkek nüfusun oranı 1960-1975 devresindeki dört nüfus sayımında daima artmıştır. Sırasıyla %53.8, %55.5, %55.9 ve %59.1 şeklinde bir orantı gösteren erkek nüfus miktarı, sayım devreleri içerisindeki en büyük oranına, 1975 yılında ulaşmıştır. Bu devrelerde erkek nüfusun kadın nüfusa oranla daha fazla artış göstermesinin ve erkek nüfus fazlalığının sebebi, muhtemelen kasaba ve çevresine hayvancılık amacıyla yapılan göçlerdir. Bu yıllarda sayıları oldukça artan kom yerleşmelerinde çobanlık yapan kişilerin, daha çok erkeklerden oluşması ve bu komlardan bazılarının 1970-1975 devresinde ilçe merkezi sınırları içerisine alınması, kasabadaki erkek nüfus fazlalığının nedeni olarak düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen yıllarda kadın nüfus oranı da giderek azalmış ve minimum değerini %40.9 ile 1975 yılında göstermiştir. Bu sayım devresinden sonra nüfus miktarındaki artış, kadın nüfus lehine gelişmeye başlamıştır. Kadın nüfus oranı, 1980 sayımında %43.6'ya yükselen, 1985'de %43.9'a, 1990'da ise %46.2'ye yükselmiştir. Bu artıştaki en büyük neden, kasabadan ülkemizin diğer bölgelerine yapılan göçlerdir. Özellikle 1975-1980 döneminde meydana gelen göçler, kasabadaki kadın nüfus oranını arttırmaya başlamıştır. Buna ilaveten, 1980'den sonrada devamlı iç göçlerin ve mevsimlik göçlerin çoğalması, ilçe merkezindeki kadın nüfus oranının artmasına neden olmuştur. Buna rağmen 1990 yılına gelindiğinde, nüfusun cinsiyet yapısı hâla kadınların aleyhine bir yapı sergilemektedir. Bu yılda 100 kadın başına düşen erkek sayısı 116'dır. Ancak, kasabada erkek nüfus kaybına yol açan nüfus hareketleri bugünkü ivmede devam ettiği takdirde, erkek ve kadın nüfus arasındaki fark giderek kapanacaktır.

Hınıs'ta erkek nüfus, 1927-1990 devresinde yıllık %3.7 oranında artarak 855'den 8626'ya ulaşmıştır. Kadın nüfus ise aynı dönemde yine %3.7 oranında artarak 7379'a ulaşmıştır. Uzun yıllık düşünüldüğü takdirde, araştırma sahasındaki erkek ve kadın nüfusunun artış oranı birbirine eşittir. Bu da, tüm olumsuzluklara rağmen, D.İ.E. tarafından yapılan nüfus sayımlarında, yerleşmede dengeli bir artışın yaşandığını göstermektedir.

Hınıs Kasabası'nda nüfusun yaş gruplarına göre geniş aralıklı dağılışı incelendiğinde, ilk sırayı aktif nüfus olarak bilinen 15-64 yaş grubu alır. Bu grupta 4828 kişi bulunmaktadır. Toplam nüfus içindeki oranı ise %60,5'dir. Geniş aralıklı gruplandırmada ikinci sırayı, çocuk nüfus olarak değerlendirilen 0-14 grubu alır. Hınıs'ta çocuk nüfusun toplam nüfus içinde çok büyük bir oran tuttuğu görülmektedir.

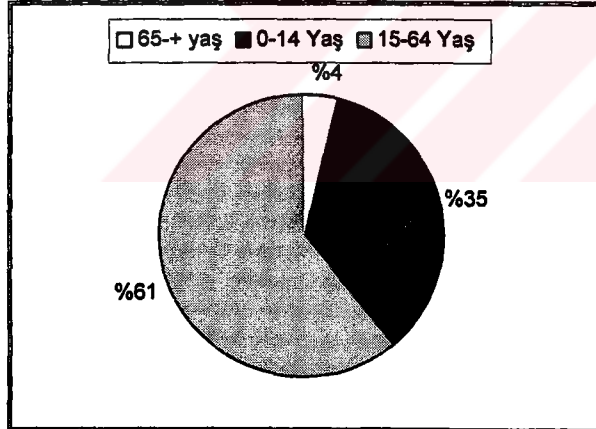
Bu grupta bulunanların toplamı 2821 kişidir. Bunların toplam nüfus içindeki oranı ise, %35.4 gibi yüksek bir değer göstermektedir.

Araştırma sahası oldukça genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Sahada medyan yaş 19 civarındadır. Bu da, 1990 yılı Türkiye ortalamasına uymaktadır. Hınıs'ta yaşlı nüfus olarak tarif edilen 65 ve üzerindeki yaş dilimlerinde bulunan nüfus, 1999 yılında 327 kadardı. Toplam nüfus içerisinde %4,1'lik bir paya sahip olan bu yaş dilimi, geniş aralıklı yapılan sınıflandırmada, en düşük değere sahip olan grubu meydana getirir. Bu da, kasabada ortalama yaşam süresinin fazla uzun olmadığını göstermektedir.

TABLO 21: Hınıs'ta Nüfusun Geniş Aralıklı Gruplandırılması (1999)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	(%) si
0-14	1488	1333	2821	35,4
15-64	2441	2387	4828	60,5
65-+	174	153	327	14,1
Toplam	4103	3873	7976	100,0

KAYNAK : Hınıs Merkez Sağlık Ocağı Verilerinden Derlenmiştir.

ŞEKİL 13: Hınıs'ta Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı (1999).

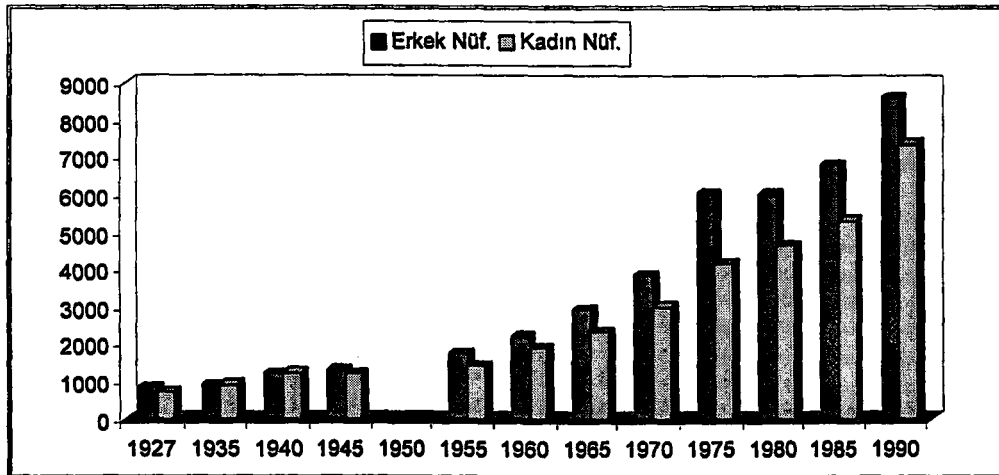
Hınıs Kasabası'nda dar aralıklı yaş grupları incelediğinde, en fazla nüfusun 1068 kişi ile 15-19 yaş diliminde olduğu görülür. Toplam nüfusun %13.3'ünü meydana getiren bu yaş dilimi, genç nüfusun göstergesidir. Dar aralıklı gruplandırmada ikinci sırayı; 1048 kişilik nüfusu ile 10-14 yaş dilimi, üçüncü sırayı 1018'lik nüfusu ile 5-9 yaş dilimi, dördüncü sırayı 856 kişilik nüfusu ile 20-24 yaş dilimi ve nihayet beşinci sırayı 756 kişilik nüfusu ile 0-4 yaş grubu almaktadır. Buradan da, Hınıs'ta nüfus

politikalarının başarılı olmaya başladığı ve aile planlaması çalışmalarının sonuç verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü, 0-4 yaş grubundaki nüfusun azalması sahada doğumların azaldığını gösterir.

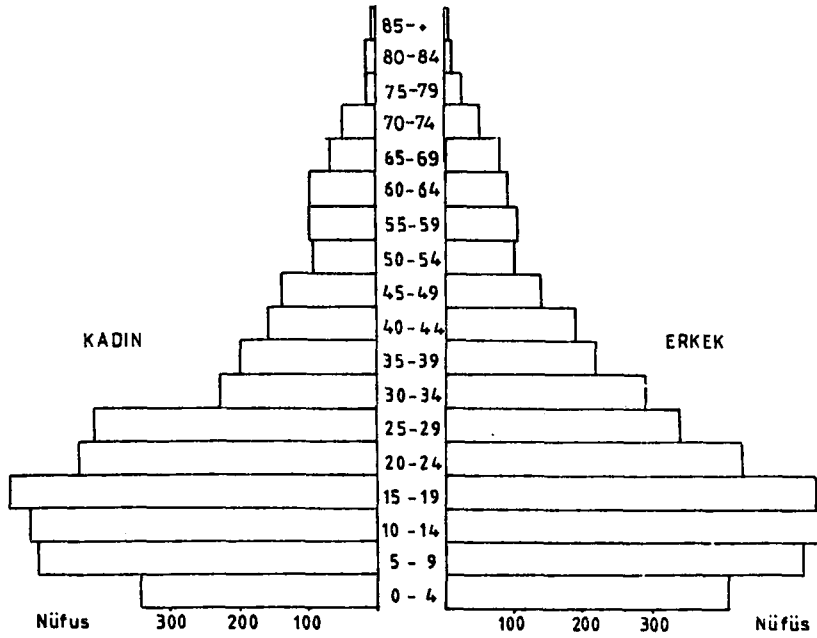
TABLO 22: Hınıs Kasabası Nüfusunun Dar Aralıklı Yaş Yapısı (1999).

Yaş Grubu	Erkek	(%) si	Kadın	(%)si	Toplam	(%) si
0-4	415	10.1	343	8.9	758	9.5
5-9	526	12.8	492	12.8	1018	12.8
10-14	547	13.3	498	12.9	1045	13.1
15-19	538	13.1	530	13.6	1068	13.4
20-24	429	10.5	427	11.1	856	10.8
25-29	340	8.3	415	10.8	755	9.5
30-34	292	7.2	227	5.8	519	6.5
35-39	222	5.4	201	5.2	423	5.3
40-44	187	4.6	158	4.2	345	4.4
45-49	139	3.3	138	3.5	277	3.4
50-54	100	2.4	95	2.4	195	2.4
55-59	105	2.5	100	2.5	205	2.5
60-64	89	2.1	96	2.5	185	2.3
65-69	83	2.1	71	1.8	154	2.0
70-74	50	1.2	48	1.2	98	1.2
75-79	25	0.6	14	0.4	39	0.5
80-84	10	0.3	14	0.3	24	0.3
85-+	6	0.1	6	0.1	12	0.1
Toplam	4103	100	3873	100	7976	100

KAYNAK: Hınıs Sağlık Ocağı Verilerinde derlenmiştir.

ŞEKİL 14: Hınıs'ta Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1927-1990)

ŞEKİL 15: Hınıs'ın Nüfus Pramidi (1999)

2.1.4.2. Nüfusta Bağımlılık Oranları

Bağımlı nüfus denilince, çalışan veya üretici olan nüfusun bakmak veya üretimini paylaşmak zorunda olduğu nüfus akla gelir.⁷⁸ Herhangi bir sahanın bağımlı nüfus miktarı, o sahanın nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımdan ortaya çıkarılmaktadır. Nüfus bilimcilerinin belirttiği, 0-14 ve 65+ yaşlarındaki nüfus bağımlı nüfustur, tespiti her yerleşme için geçerli olmasa da genel bir fikir açısından önemlidir.

Geniş aralıklı yaş gruplarına göre Hınıs'ta bağımlı nüfus toplamı 3148 kişidir. Hınıs nüfusunda bağımlılık oranı ise, %65,2'dir. Oysa ülkemizde bağımlılık oranı, 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre %72'dir. Hınıs'ta, nüfusun büyük bölümü bağımlı nüfus kategorisinde olmasına rağmen, bu değer, ülke ortalamasına göre düşük kalmaktadır. Bunun en büyük nedeni çalışma çağındaki nüfusun genel toplam içinde büyük yer tutması ve yaşlı nüfus sayısının azlığıdır. Ancak bu tespitin bazı sakıncaları bulunmaktadır. Örneğin çalışma çağı nüfusu içerisinde yer almasına rağmen işsiz olanlar, eğitim alanlar, askerlik görevini yapanlar, ev hanımları ve sakatlar aktif nüfus içerisinde hesaplanmaktadır. Oysa bu tür insanların üretime katılmadıkları gerçektir.

Kasabada çalışma çağında olup ta, herhangi bir işte çalışmayanlarda dikkate

⁷⁸ ARINÇ,K., 1997,a.g.e. s:144

alındığında Hınıs nüfusunun gerçek bağımlılık oranları ortaya çıkmaktadır. Buna göre Hınıs ilçe merkezinde çalışma çağı nüfusu olarak yaklaşık 4828 kişi bulunmaktadır. Bu nüfus miktarının 2908'i iktisaden faal nüfusu oluştururken, geri kalan 1920'si de çalışma çağına olmasına rağmen herhangi bir işle meşgul olmayan nüfus grubunu oluşturur. Buna göre Hınıs Kasabası'nın bağımlılık oranı %174'ü bulabilmektedir. Bu değer, yörede işsizlik sorununun ne kadar büyük boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

2.1.4.3. Nüfusun Eğitim ve Kültür Durumu

Hınıs'ta, 1990 yılı itibariyle, 0-6 yaş grubu üzerindeki nüfusun %70.4'nün okur yazar olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹ Türkiye ortalamasının %90 kadar olduğunu düşünülürse, Hınıs'taki okur-yazarlık oranı Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir. İçinde bulunduğu coğrafi bölgeyle uygunluk gösteren bu durum, sahanın uzun yıllar boyunca geri kalmış olmasına bağlanabilir.

Araştırma sahasında 1990 yılı itibariyle okuma yazma bilen erkek nüfus 6082, kadın nüfus ise 3614 kişidir. Kasabanın erkek nüfusundaki okur yazarlık oranı %81 iken kadın nüfusta bu rakam, %57 gibi çok düşük bir değer gösterir. İlçe merkezinde 1999 yılı itibariyle dördü I. kademe olmak üzere sekiz ilköğretim okulu, çok programlı lise, imam hatip lisesi, kız meslek lisesi, endüstri meslek lisesi, sağlık meslek lisesi ve meslek yüksek okulu bulunmaktadır. Hınıs'a bağlı köylerde de taşınalı eğitim yapılmaktadır. Bu köylerden yaklaşık 80 öğrenci merkezdeki okullara getirilmektedir. Dışarıdan gelen öğrenciler konusunda ilginç olan bir durum da, 1999-2000 eğitim-öğretim yılında Hınıs Kasabası'ndaki eğitim kurumlarına 12 depremzede öğrencinin kayıt yaptırmasıdır. Bu da *regresif* bir göçün kanıtıdır. Hınıs'taki eğitim kurumlarında birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bunlar arasında öğretmenlerin ilçe merkezinde barınabilecekleri lojmanların olmaması, terörden dolayı sosyal ortamın gerginliği, belli merkezlere uzak olması, ücret azlığı ve öğretmenin öğrencilere karşı güvenliğinin sağlanamaması başta gelmektedir.

⁷⁹ D.İ.E. 1990 Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Kasaba halk eğitim merkezinde de çeşitli kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Halıcılık, dikiş-nakış kursları, folklor çalışmaları önemlidir. Yöre, geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdır ve bunu kültürel faaliyetlerine de yansıtmaktadır.

2.1.4.4.Aile Büyüklüğü

Yerleşmelerin aile büyüklükleri farklı olabilir. Bunda en büyük neden gelenek ve göreneklerdir. Ayrıca ekonomik nedenler de aile büyüklüğünün belirmesinde etkili olmaktadır.⁸⁰ Araştırma sahasında ataerkil aile tipinin yaygın olması, aile birey sayısının artmasına neden olmaktadır. Bazen bir evde babanın veya dedenin hakimiyetinde birkaç evli çift bulunmakta ve bunların hepsi bir aile sayılmaktadır.

Sağlık Ocağı tespitlerine göre Hınıs'ta, 1999 yılı itibariyle 1346 aile yaşamaktadır. Bu ailelerin toplam nüfusu ise 7976'dır. Buna göre, Hınıs İlçe merkezinde ortalama aile büyüklüğü 5.9'dur. Bu değer, Türkiye ortalamasına (5.5) yakındır. Bununla beraber, Hınıs'ta en kalabalık aileler 7 - 10, en az nüfuslu aileler ise 1-3 arasında değişen bireyden oluşmaktadır. Ailelerin büyüklüğüne bakıldığında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer yörelerine oranla daha düşük olduğu görülür. Bunda, toplumdaki ataerkil düzenin son yıllarda değişmeye başlamasının rolü vardır.

Kasabada birey sayısı az olan aileler, genelde kamuda çalışanlardır. Buna karşılık geçimini tarımdan sağlayan da birey sayısı fazladır. Hınıs'ta aile büyüklüğü, toplumun farklı kesimlerine göre şekillenmiştir. Hane halkı sayısının farklı olmasındaki neden, yörede ekonomik faaliyetlerin çeşitlilik kazanmasıdır.

Bununla beraber, bölgeden dışarıya olan göçler aile büyüklüklerinin azalmasına neden olmaktadır. Özellikle 1990-1995 yılları arasındaki karmaşık dönemde, aileler genellikle genç bireylerini, yöredeki olumsuz şartlardan uzak tutulmak amacıyla, başka illere göndermiştir. Bu tip göçlerde çoğu zaman yaşlı nüfus ilçede kalmış ve aile kâğıt üzerinde hâla kasabada görünürken, bireylerinde azalma olmuştur.

2.1.5.Nüfus Yoğunlukları ve Dağılışı:

Hınıs ilçe merkezinde nüfus yoğunluklarını incelendiğinde, nüfus yoğunluğu hesaplama yöntemlerinin birbirinden çok farklı sonuçlar verdiği görülür.

⁸⁰ DOĞANAY, H.,1997, a.g.e. s: 16, İSTANBUL

İlçe merkezinde yerleşme dokusunun oldukça dağınık olmasına rağmen, bu geniş saha aritmetik nüfus yoğunluğunu etkileyememiştir. Kasabada aritmetik nüfus yoğunluğu oldukça yüksek bir değer göstermektedir. Hınıs'ın aritmetik nüfus yoğunluğu km^2 'de 234,5'dir. Bu tip nüfus yoğunluğunun en büyük sakıncası, arazideki her noktayı yerleşilmiş saymasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi ilçe merkezi sayılan oldukça geniş alanlar yerleşmeden yoksundur. Kaldı ki, Hınıs'ta mahalleler dahi birbirinden oldukça uzakta yer almakta ve aralarında büyük boşluklar bulunmaktadır. Hal böyle iken, aritmetik nüfus yoğunluğunun yine de bu kadar yüksek çıkması insanların dar alanlarda kalabalık gruplar halinde yaşadıklarını göstermektedir.

TABLO 23. Hınıs Kasabası'nda Mahallelerin Alanları, Nüfusları ve Nüfus Yoğunlukları (1999)

Mahalle Adı	Mahalle Alanı (ha)	Mahalle Nüfusu	Nüfus yoğunluğu
Köprübaşı	5	535	107,0
Yeşilbahçe	20	1749	87,4
Gülistan	24	1152	48,0
Bahçe	12	556	46,3
Karakula	7	323	46,1
A. Kayabaşı	30	1049	34,9
Sarılı	19	578	30,4
Yenikent	36	968	26,8
Y.Kayabaşı	46	861	18,7
Kolhisar	7	120	17,1
Pınarbaşı	7	85	12,1
Toplam	213	7976	-

KAYNAK: Hınıs Sağlık Ocağı Verileri ve İmar Planı Üzerinden Yapılan Ölçümler

Mahallelere göre nüfus dağılışı incelediğinde ise nüfusun %72'lik bölümünün, kasabanın en geniş toplu dokulu alanı olan beş mahallede, (Aşağı Kayabaşı, Yukarı Kayabaşı, Gülistan, Yenikent, Yeşilbahçe mahalleleri) yaşadığı görülmektedir. Buna karşılık, aritmetik yoğunluğun en yüksek olduğu mahalle Köprübaşı Mahallesi'dir. Bunun nedeni ise, mahallenin kurulmuş olduğu konumun jeomorfolojik özellikleridir. Mahalle Kisre Çayı Vadisi'nin yamaçlarına yerleştiğinden bu korunaklı yerinden uzaklaşmamakta, böylece nüfus yoğunluğunu arttırmaktadır. Hınıs'ta nüfusun en

kalabalık olduğu mahalle, aritmetik yoğunlukta ikinci sırada gelen Yeşilbahçe Mahallesi'dir.

Arazi ile nüfus arasında ki bağlantıyı gösteren bir başka nüfus yoğunluk birimi de fizyolojik nüfus yoğunluğudur. Hınıs'ta fizyolojik yoğunluk km^2 'ye 234 kişi olarak gerçekleşmektedir. Bu değeri 1990 Türkiye ortalamasının (197 kişi) çok üzerindedir. Fizyolojik nüfus yoğunluğunun bu kadar yüksek olması kasabada tarım arazisinin az olmasına bağlanabilir. Fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplamasının en büyük sakıncası ise yerleşmedeki bütün nüfusun tarımla geçimini sağladığının düşünülmesidir. Ancak gerçekte böyle bir dağılımın olması mümkün değildir.

Tarımla geçimini sağlayan nüfus sayısının tarım arazileri toplamına bölünmesiyle elde edilen tarımsal nüfus yoğunluğu hesaplandığında 189 kişi/ km^2 olarak gerçekleştiği görülür. Tarımsal nüfus yoğunluğunun yüksek olmasının iki nedeni vardır. Birincisi, kasabada tarımla uğraşanların sayısının fazla olması, ikincisi ise tarıma ayrılan sahaların dar olmasıdır. Gerçekten de kasaba arazilerinin çoğunluğu mera ve otlak alanı olarak ayrıldığından ekili-dikili alanların miktarı azalmakta bu da tarımsal nüfus yoğunluğunun fazla çıkmasına neden olmaktadır.

2.2.YERLEŞME

2.2.1.TARİHİ GELİŞİM

Araştırma sahasının içinde bulunduğu Doğu Anadolu, tarih öncesi devirlerden beri güneyde Mezopotamya, doğuda İran, kuzeydoğuda Kafkasya, batıda Orta Anadolu bozkırları arasında bir geçiş bölgesi teşkil etmektedir. Dört tarafında farklı kültürlerin gelişmesi ve tarihin her devresinde farklı kültürlerin birbirlerine en çok yaklaştıkları bir konum teşkil etmesi nedeniyle, bölgenin önemi artmıştır. Öte yandan Doğu Anadolu yaylalarının, tarih öncesinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, su kaynaklarının ve av hayvanlarının bol olması, bölgenin çevresine göre daha cazip hale gelmesine neden olmuştur.⁸¹ Doğu Anadolu Bölgesi'nin çevresine göre iskâna daha elverişli olduğunu burada bulunan mağara resimlerinden de anlaşılmaktadır. Günümüzden 15 bin yıl öncesine ait olan bu mağara resimlerine çevre bölgelerde pek rastlanılmamaktadır. Bu da Doğu Anadolu'nun, sadece kendi tarihinin aydınlatılmasında değil komşu bölgelerin tarihinin aydınlatılmasında da önemli bir rol oynadığının kanıtıdır.⁸²

Hınıs ve yakın çevresinde yörenin tarihini ayrıntılı bir şekilde aydınlatıcı kazı çalışmaları yapılmamıştır. Ancak, yerleşmenin kurulmuş olduğu yer göz önünde tutulduğunda buranın, M.Ö. 4.binyılda tüm Doğu Anadolu ile birlikte bir kültür birliğine girmeye başladığı anlaşılır. Bu kültüre; Asyanik bir millet olan, dilleri Türkçe'nin de yer aldığı Ural-Altay dil grubuna benzeyen ve bu bölgede yaşayan insanlara atfen *Hurri Kültürü* adı verilmiştir.⁸³ ERZEN'in, Doğu Anadolu yüksek yaylasında yaşadığını belirttiği Hurri'ler, FIRAT'ın milattan binlerce yıl evvel Asya'dan gelerek Orarto Bölgesi olarak tarif ettiği (Van-Tuşpa başkent olmak üzere kuzeyde Aras'a kadar uzanan bölge) sahaya yerleşen, Hatti Türkleri olmalıdır.⁸⁴ Esasen Doğu Anadolu'da günümüzden 7 bin yıl önce Türk Kültürünün yayılmaya başladığı hatırlanırsa,⁸⁵ M.Ö. 4.binyılda Doğu Anadolu Yaylaları'nda gelişmeye başlayan, Türk Kültürü'nden başka bir şey değildir.

⁸¹ ERZEN, A.,1992, Doğu Anadolu ve Urartular. Türk Tarih Kurumu yay. XX. Dizi -Sa.8^b, S.6

⁸² ERZEN, A.,1992, a.g.e. s.10

⁸³ ERZEN, A.,1992, a.g.e. s.16

⁸⁴ FIRAT, M.Ş.,1998, Doğu İlleri ve Varto Tarihi. Kamer yay. No :110, s:26,İSTANBUL

⁸⁵ TÜRK TARİHİNİN ANA HATLARI, Maarif Vekaleti yayını, İSTANBUL,1931.

Merkezi Doğu Anadolu ve Van gölü kuzeyinde M.Ö. 2000'li yıllardan sonra daha da güçlenen Hurriler, özellikle 1800-1500 tarihleri arasında siyasi hakimiyet kurmuşlardı. M.Ö.1500'den sonra doğudan gelen Mitanniler, Hurrileri egemenlikleri altına alarak Mitanni Devletini kurup M.Ö.1250 yılına kadar varlıklarını korumuşlardır. Bu devirde Mitanni Devleti Hitit, Babil ve Asur devletleri arasında mühim bir yere sahip olmuştur. Hurri-Mitanni Devleti M.Ö. 1250'lerde Hititler ve Asurlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁸⁶ Hınıs, M.Ö. 1400 yıllarında kurulmaya başlamıştır.⁸⁷ Yerleşmenin ilk kurucuları olarak bu dönemde sahaya hakim olan Hurri-Mitanni Kültürüne mensup insanların olduğu düşünülmektedir.

Hurri-Mitanni Devleti'nin M.Ö. XII.yüzyılda ortadan kalkmasından sonra yerleşmenin bulunduğu bölge Asurluların egemenliğine girmiştir. M.Ö. 1200'lü yılların sonunda Asurlular Van Gölünün kuzeyinde kalan dağlık bölgeyi Urartu olarak tarif ediyorlardı. Bu bölgenin güneyinde Nairi, batısında İşuva ülkeleri bulunuyordu.⁸⁸ Asur kralı I. Tiglatpaleser'in, M.Ö. 1114'te Urartuların güney ülkesi olarak bilinen Nairi Krallığının üzerine saldırıp yendiği ve Van Gölünün kuzeyinde Hınıs'ı da içine alan Bingöller ile Aladağlara kadar uzanan Murat boylarının Asurlara geçtiği anlaşılmaktadır.⁸⁹ Hınıs, yaklaşık 400 yıl Asur hakimiyetinde kaldıktan sonra Urartuların eline geçmiştir. Tarihte Urartu adı ilk kez, M.Ö. 1250 yıllarında Asur kaynaklarında geçmiştir. Fakat asıl M.Ö. 900-600 tarihleri arasında bugünkü Van kalesi üzerinde kurulmuş olan eski Tuşpa Şehri merkez olmak üzere, Urartu adında kuvvetli bir Doğu Anadolu Devleti hüküm sürmüştür.

Bu devletin hudutları 800-733 tarihleri arasında Hınıs'ı da içine alarak kuzeyde doğal bir sınır olan Aras'a kadar uzanmıştır. Zaten Aras nehrinin, tarihte birçok defa farklı kültürler arasında doğal bir sınır oluşturduğu bilinir.⁹⁰ Hınıs bu tarihler arasında, Asur egemenliğinden kurtulup Urartuların eline geçmiştir.⁹¹ Hınıs çevresinde Urartu hakimiyeti 100 yıl kadar sürmüştür. M.Ö. 665 yılında Sakalar büyük bir göç hareketi ile

⁸⁶ BİLGİÇ, E., 1967, Eski Çağda Doğu ve Güneydoğu Anadolu. Çeşitli Yönleri İle Doğu ve Güneydoğu Anadolu. VIII.Türk Tüberküloz Kongresi, 15-18 Mayıs 1967, s.17-21, DİYARBAKIR

⁸⁷ ERZURUM İL YILLIĞI,1998,Erzurum Valiliği Yayını. s:507.

⁸⁸ AKBULUT, Y.,1995, Bingöl Tarihi. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. No:1688,Yayımlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi:128, s:34, ANKARA

⁸⁹ KIRZIOĞLU, M.F.,1953, Kars Tarihi, Işık Matbaası, s:38, İSTANBUL

⁹⁰ TUNCEL, M.,1991, Aras. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt. 3, s:332-335, İSTANBUL

⁹¹ BİLGİÇ, E., 1967, a.g.e. s:18, DİYARBAKIR

Kafkaslardan inerek Doğu Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu zamanda Sakalar çeşitli kollara ayrılarak Anadolu içlerine yayılmışlardır. Bu göç hareketi ile Saka Türklerinin Toros Kabilesi de Hınıs'a gelip yerleşmişlerdir. Hınıs çevresinde aşiretler şeklinde kendi istedikleri gibi yaşayan Saka Türkleri bu bölgede beşyüz yıl kadar kalmışlardır.⁹²

Sakaların Hınıs'taki varlıkları, aşiretler halinde devam etse de hakimiyetleri uzun sürmemiştir. Liderleri Medua'nın Medler tarafından öldürülmesi ile Sakalar güçlerini kaybetmişler ve Babillilerle birleşerek Asurluları ortadan kaldırıp doğudan Anadolu'ya giren Medler'in egemenlikleri altına girmişlerdir. M.Ö. VII. Yüzyılın sonlarında (M.Ö.606) Anadolu'da Kızılırmak kenarına kadar ilerleyen Medler, Hınıs'ın da yer aldığı Murat Havzasına *Kalde* adını vermişlerdir. Med Kralı Keyaksar'dan sonra Anadolu'daki Med toprakları yine İran kökenli olan Perslerin eline geçmiştir. Yaklaşık 300 yıl süren İran hakimiyeti esnasında Hınıs'ta Saka Türkleri yaşamıştır. Gerek Medler gerekse Persler Hınıs ve çevresindeki mahalli beylikleri karışmamışlar, böylelikle buradaki Saka Türkleri rahat bir yaşam sürmüşlerdir.

M.Ö.IV. yüzyılda Hınıs'la ilgili bilgilere, başka kaynaklarda da rastlanmaktadır. M.Ö.407 yılında Küçük Asya'ya vali olarak atanan yunanlı Kyros, kardeşini tahtan indirmek için 401 yılında Babil üstüne sefere çıkar. Fırat boylarında yapılan savaşta Kyros öldürülür ve ordu başsız kalır. Bunun üzerine Ksenophon adındaki komutan ordunun başına geçer ve askerleri Doğu Anadolu üzerinden Karadeniz'e ulaştırmaya çalışır.⁹³ Onbinlerin yolculuğu olarak bilinen bu seferde Ksenophon'un askerleri Hınıs'a gelerek burada konaklamışlar ve yerleşme hakkında bilgi vermişlerdir. Ksenophon'a göre ordu 2500 m. yükseklikte Bingöl Dağlarına doğru ilerlerken soğuk ve karın altında perişan olmuşlar yüksekçe bir vadiye vararak ölmekten kurtulmuşlardır.⁹⁴ AINSWORTH bu vadiyi Hinnis (Hınıs) olarak belirtmektedir.⁹⁵ Bunun bir başka kanıtı da sadece Hınıs'ta görülen ve günümüzde nesli tükenmek üzere olan kısa boylu Hınıs atlarından Ksenophon'a hediye edilmesidir. Ksenophon'a göre Hınıs, yiyeceği-içeceği bol olan, hayvan varlığı bakımından zengin bir yerleşmedir. Hınıs'ta evler yerin altındadır, evlere üstten açılmış bir delikten girilmektedir. Bu evlerin altında hayvanların

⁹² AKBULUT, Y.,1995, a.g.e.s:39, ANKARA

⁹³ LYOT, S.,1989, Ancient Turkey- A Traveller's History of Anotolia. S:137 LONDON. (Türkçe çeviri; Ender Varillioğlu, Tubitak Yayınları)

⁹⁴ KSENOPHON., Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), Dünya klasikleri Kültür Dizisi:8, Sosyal Yayınlar, s:131, (Türkçe Çeviri, Tanju Gökçöl), İSTANBUL.

⁹⁵ AINSWORTH, W.F.,1868, Apersonal Narrative of The Euphrates Expedition, s:317, LONDON.

yaşamaları için ayrılan bölümler vardır ve buralara yollar kazılarak hayvanların giriş-çıkışları sağlanmaktadır. Bu bölgenin insanları Ksenophon'un askerlerini oldukça iyi karşılamışlar onları evlerinde misafir etmişler ve ordu o geceyi bolluk içinde geçirmiştir.⁹⁶

Hınıs ve çevresi, M.Ö. 331 yılında da Büyük İskender'in akınına uğramış ve bir süre egemenliği altında kalmıştır.⁹⁷ Daha sonra Roma ve Bizans İmparatorluğunun hakimiyetinde bulunan bölge, 651 yılında Hz. Ömer zamanında İslâm devletinin eline geçmiştir. Bölgedeki İslâm hakimiyeti fazla uzun sürmemiş Bizanslılar sahaya tekrar egemen olmuşlardır.

Hınıs Kalesinden ilk kez XI. yüzyılda Basean Bölgesinin (Deveboynu Geçidinin doğusunda kalan ovaların bulunduğu saha) güney irtibatını sağlaması özelliği ile bahsedilmektedir.⁹⁸ Bazı kaynaklarda İlhanlılar tarafından yapıldığı belirtilmekle⁹⁹ beraber hakikatte kalenin tarihi daha eskidir. Kalenin, kesin olarak bilinmemekle beraber Azerbaycan hükümdarlarından Şah Şapur tarafından VII.yüzyılda yaptırıldığı sanılmaktadır.¹⁰⁰ Kale bulunduğu coğrafyada güneyi ile kuzeyi arasında bağlantıyı sağlayan önemli bir role sahiptir. Malazgirt Savaşında Bizans orduları bugünkü Çobandede Köprüsü'ne yakın bir yerden geçip, Hınıs üzerinden Malazgirt'e gitmiş ve savaştan sonrada aynı yoldan geri dönmüşlerdir. Anadolu'ya 1015 yılından itibaren başlayan Türk akınları buralara kadar ulaştıysa da, bölge tamamıyla Türk hakimiyetine girememiştir. Örneğin Selçuklu sultanı Tuğrul, 1050'lerde Malazgirt Kalesini kuşatıp sonrada kuşatmayı kaldırınca Tuvaracoy Tap olarak bilinen Hınıs-Karayazı bölgesine yerleşmiştir.¹⁰¹ Ancak, burayı terk etmek zorunda kalan Tuğrul'dan sonra Hınıs bir kez daha Bizanslıların eline geçmiştir. Malazgirt zaferinden sonra tamamıyla Türk hakimiyetine geçen Hınıs ve çevresi, bu zaferden sonra Anadolu Selçuklular sınırları içerisinde yer almıştır. Daha sonra bölge sırasıyla İlhanlılar, Eretna, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Beylikleri'nin idaresinde kalmıştır.¹⁰²

⁹⁶ KSENOPHON., a.g.e. s:131-132. ,İSTANBUL

⁹⁷ AKBULUT, Y.,1995, a.g.e. s:39, ANKARA

⁹⁸ KONUKÇU, E.,1992, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, s:8, ERZURUM

⁹⁹ YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, Hınıs Maddesi. Ötüken Yayınları, Cilt:14, s:1280-1281, İSTANBUL

¹⁰⁰ EVLİYA ÇELEBİ, a.g.e. s:557-558, İSTANBUL

¹⁰¹ KONUKÇU, E.,1992, a.g.e. s:8, ERZURUM

¹⁰² YENİGÜN, N.B.,Biz ve Hınıs'ımız. Hınıs'ı Geliştirme ve Güzelleştirme Derneği. Kent Matbaası. İSTANBUL.

Hınıs 1250 yılından sonra Selçukluların toprağı gibi görünse de, İlhanlı hakimiyetine geçmiştir. Selçuklu ve İlhanlı devrinde Hınıs'ın iktisadî ve sosyal hayatında gelişmeler olmuştur. Bunun en önemli sebebi *Şahrah-ı Garbi (batı ana yolu)* olarak bilinen ticaret yolunun Hınıs'tan geçmesidir. Sultaniye'den başlayan bu yol Tebriz, Hoy, Sökmenabat, Bargiri (Muradiye), Bend-i Mahi, Erciş, Patnos, Hınıs, Aras nehri ve Deveboynu üzerinden Erzurum'a ulaşmaktadır. Bu yol özellikle İlhanlılar zamanında işlerlik kazanmış ve güzergah üzerinde kervansaraylar, köprüler inşa edilmiştir¹⁰³, ¹⁰⁴. İlhanlı Devleti'nin teşkilat yapısını belirten 1350 yılında kaleme alınan *Risale-i Felekiye* adlı eserde Hınıs, vilayet-i Ermen içinde Bargiri, Ahlat, Erciş, Bidlis ve Malazgird gibi yerleşmeler ile beraber anılmaktadır.¹⁰⁵ Söz konusu eserde yerleşmeden Hınıs olarak, yani bugünküne çok yakın bir isimle bahsedilmektedir. Zaten Hınıs isminin anlamı ve menşei bilinmemekle beraber tarihi belgelerde büyük değişikliklere uğramadan 12 yüzyıla kadar indiğı bilinmektedir.

Hınıs, Akkoyunlular zamanında Malazgirt ve Muş ile birlikte Pazûkî Aşireti beylerinin elinde olup Akkoyunlular'ın yıkılmasıyla birlikte bölgedeki diğer aşiretlerle beraber Bitlis Emirliğine tâbi hale gelmişti. Hınıs Bölgesi daha sonra, Şah İsmail tarafından Pazûkî Aşireti Beyi Çolak Halit Bey'e verilmişti. Aşiretin iki ayrı kolu bulunmaktadır. Bunlardan Çolak Halit Bey önderliğinde hareket edenler Hınıs çevresine yerleşerek bu sahada, Çaldıran Savaşından önce neredeyse bağımsızlıklarını ilan edecek duruma gelmişlerdir.¹⁰⁶ Ancak Halit Bey, Çaldıran savaşını müteakip Yavuz Sultan Selim'e itaatini bildirerek yerleşmeyi Osmanlılara devretmiştir. Yavuz Sultan Selim bölgeden çekilirken Hınıs ve Söylemez-Baba nahiyelerini İskender ve Halil Selmi adlı kişilere bırakmıştır.¹⁰⁷ Osmanlı ordusunun batıya hareket etmesi üzerine Bitlis civarında oturan Şeref Bey ve Pazûkî Aşireti, İskender ve Halil Beyleri buradan çıkarmışlardır. Bunun üzerine nahiyeler, Şah İsmail tarafından Pazûkî Aşiretine verilmiştir.¹⁰⁸ Böylece

¹⁰³ KONUKÇU, E.,1992, a.g.e. s:152, ERZURUM

¹⁰⁴ SAN, M.S., 1982, Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını. s:153, ANKARA.

¹⁰⁵ BAYKARA, T.,1988, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1 "Anadolu'nun İdari Taksimatı" Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay. No:86, Seri:VII- Sayı:A.7, s:75, ANKARA

¹⁰⁶ THE ENCYCLOPAEDIA OF İSLAM, Editor: E.J. BRILL, Volume: I, C:5, LONDON

¹⁰⁷ AYDIN, D.,1998,Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı "Kuruluş ve Genişleme Devri" (1535-1556). Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi – Sayı 151, s:252, ANKARA

¹⁰⁸ SEVGİN, N.,1968, Kültürler. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 7, İSTANBUL

tekrar İran idaresine geçen Hınıs, Şah Tahmasb tarafından 1533 yılında Bitlis Emiri Şeref Han'a bırakılmıştır.¹⁰⁹

Daha sonra veziriazam İbrahim Paşa, İran Seferi'ne çıktığında (1534), Bingöl civarına gelince Van Bölgesi'ndeki kalelerle, Avnik ve Bayezid kalelerinin teslim alınmasından sonra, Hınıs'ın da kesin olarak Osmanlılar'ın eline geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hınıs'ın hangi tarihte sancak olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Erzurum'un ilk Beylerbeyi Mehmet Han'ın 1536-1539 tarihleri arasındaki iki tevcihat defterinde Hınıs Sancağı bulunmamaktadır. Bu defterlerden ikincisinin 18 Ocak 1539'da hazırlandığı düşünüldüğünde, Hınıs'ın bu tarihlerden sonra sancak merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan bir yıl sonra ise 1540 yılında, Ayna Hoca Bey Hınıs'ın ilk sancak beyi olarak görülmektedir.¹¹⁰ Öyleyse Hınıs Sancağı, 1539 yılı sonu veya 1540 yılında kurulmuştur.

Hınıs Sancağı'nın merkez kazası Hınıs'tır. Sancağın 1556 tahrir defterine göre, Hınıs, Varto, Haydari, Göksu, Elmalı, Bulanık, Melikan, Su-Şehri ve Malazgirt olmak üzere 8 nahiyesi bulunmaktaydı. Tekman Nahiyesi ise 17 Mayıs 1550 tarihli bir kayıta Hınıs Sancağına bağlıyken, 1550-1556 yılları arasında ayrılarak Tekman Sancağı'na bağlanmıştır. Yine aynı şekilde Malazgirt Nahiyesi de 1558 yılında Hınıs Sancağı'ndan ayrılarak başlı başına bir sancak merkezi olmuştur.¹¹¹ Bununla beraber Hınıs bazı nahiyelerini yeni oluşan sancak merkezlerine bırakmıştır. Örneğin 1574 tarihli *Defter-i Mufasssal-ı Liva-yı Hınıs*'ta Elmalı Nahiyesi'nin Malazgirt Sancağı'na, Su-Şehri Nahiyesi'nin de Tekman Sancağına bırakıldığı ve böylece Hınıs Sancağı sınırlarının giderek daraldığı anlaşılmaktadır.¹¹²

Hınıs Sancağı aynı zamanda Erzurum Beylerbeyliği'nin hudut sancağı ve İmparatorluğun da doğu sınırıydı. Bundan dolayı özellikle XVI.yüzyılda bir çok defa İranlıların istilasına uğramış, özellikle sınır köyleri oldukça tahrip olmuştur.¹¹³ Bunun en büyük nedeni İranlıların Doğu Anadolu içlerine yaptıkları baskınların genellikle Malazgirt, Hınıs ve Bingöl yolunu izlemesidir.¹¹⁴ Örneğin 1548'de İran Şahı Tahmasb

¹⁰⁹ AYDIN, D.,1998, a.g.e. s: 252, ANKARA

¹¹⁰ AYDIN, D.,1998, a.g.e. s: 252, ANKARA

¹¹¹ AYDIN, D.,1998, a.g.e. s: 253, ANKARA

¹¹² BAYKARA, T.,1991, Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları (XVI. Yüzyıl). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XIV. Dizi-Sa.9, s:2, ANKARA

¹¹³ AYDIN, D.,1998, a.g.e. s: 254, ANKARA

¹¹⁴ SAN, M.S.,1982,a.g.e. s:150, ANKARA.

Doğu Anadolu'yu istila etmiştir. Tahmasb, Van tarafından Hınıs'a gelmiş ve burasını yağmalatmıştır. Daha sonra Pasin düzlüğüne inen Tahmasb, batıya Tercan ve Erzincan'a doğru ilerlemiştir.¹¹⁵ Bölgedeki İran istilaları daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Muş Beylerbeyi Alâaddin Paşa zamanında (1794) İran Şahının Doğu Anadolu'ya saldırdığı, Muş ve Hınıs'ı yağmalattığı bilinir.¹¹⁶

Hınıs, tarihteki en parlak dönemini, Osmanlıların da yükselme devresinde, yani XVI.yüzyılda, sancak merkeziyken yaşamıştır. Bu dönemde de, günümüzde olduğu gibi, çevresindeki daha küçük yerleşmelerin merkezi durumuna gelmiştir. Daha sonraki yüzyıllar da önemi giderek azalan Hınıs'tan, sancaklık XIX.yüzyılda bir ara alınmışsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir.

Hınıs'ın tarihi ile ilgili bilgilere, yerleşmeyi ziyaret eden bazı gezginlerin ve seyyahların günümüze kadar ulaşan notlarında da rastlanmaktadır. Evliya Çelebi XVI.yüzyılda Hınıs'a gelerek, yerleşme hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirttiğine göre, sancak merkezi olan yerleşmenin hası 484 bin akçedir. Kale ağası ve askerleri vardır. Yerleşmede müftü, eşraf falan da yoktur, ancak asker çoktur.¹¹⁷ Buradan anlaşıldığına göre, sancak merkezi ve bir hudut yerleşmesi olan Hınıs'ta asker nüfus fazladır.

Evliya Çelebi, bugün birkaç suru ile ayakta kalabilen kalenin XVI.yüzyıldaki durumunu da aydınlatmaktadır. Evliya Çelebi, kalenin Erzurum'dan üç konak güneyde yüksek bir tepede yalçın kayalar üzerinde, dört köşe, sağlam bir yapı olduğunu belirtmektedir. Sonsuz bir sahranın tam ortasında havaleli bir yerde kurulduğunu ve her yönünde yalçın kayaların bulunduğunu eklemektedir. Ayrıca Evliya Çelebi, kalenin içinde yedi tane mabedin, bir hanın, hamamın ve küçük bir çarşısının olduğunu da söylemektedir. Binaların baştan başa toprak örtü olduğunu kiremitli binanın olmadığını, halkın sayısız koyun ve keçiye sahip olduğunu ve Hınıs'taki insanların batıdaki Bingöl Dağı yaylalarına çıktığını da eklemektedir.¹¹⁸

Evliya Çelebiden bir yüzyıl sonra yerleşmeyi ziyaret eden Katip Çelebi de Hınıs'ın XVII.yüzyıldaki durumunu aydınlatmaktadır. Katip Çelebinin belirttiğine göre, Hınıs'ta büyük bir kale bulunmaktadır. Kalenin ortasında bir çukur bulunmakta ve surlar

¹¹⁵ KONUKÇU, E.,1992, a.g.e. s:180, ERZURUM

¹¹⁶ SAN, M.S.,1982,a.g.e. s:149, ANKARA.

¹¹⁷ EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, s:557-558, İSTANBUL

¹¹⁸ EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, s:558, İSTANBUL

zeminden başlamaktadır. Yüksekliği 15 ziradır. Hınıs surları bu çukurun ortasında yüksek bir tepe üzerindedir. Katip Çelebi ayrıca doğuda surların eteğinde bir akarsuyun olduğunu ve bu nehrin surların içine girdiğini ve güneye doğru aktığını belirtmektedir.¹¹⁹ Buradan anlaşıldığına göre, Hınıs Çayı kalenin içine girmektedir. O halde Hınıs Kalesi vadinin her iki yamacında kurulmuş olmalıdır. Bugünkü kale kalıntıları yanındaki merdiven ayakları muhtemelen karşı surlara geçmek için kullanılan köprünün başlangıcıdır. Bu köprü ile ilgili bilgilere XIX.yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Vital CUINET'te de rastlanmaktadır.¹²⁰

Katip Çelebi bunlara ilaveten Hınıs çevresine yaz aylarında yüz binden fazla yaylacının geldiğini ve bunlara *Ulus Taifesi* denildiğini ve bu bölgede çok güzel atların yetiştirdiğini belirtmektedir.¹²¹ Katip Çelebiye göre Hınıs, çevresine göre gelişmiş bir yerleşmedir. Gerçekten de XVII.yüzyılda Hınıs, meşhur devlet adamlarından Defterdaroğlu Mehmet Paşa tarafından yönetilmekteydi. Bu da Hınıs'ın ne kadar önemli bir sınır sancak merkezi olduğunu göstermektedir.

Hınıs XVIII. yüzyılda da Erzurum Beylerbeyliği içerisindeki önemini korumuştur. Bu yüzyılda, Hınıs yeniden İran istilalarına uğramaya başlamıştır. Hınıs'taki asker nüfus yakınında bulunan Osmanlı kalelerinin savunmalarında da rol almıştır. Örneğin 1744 yılında Hınıs Beyi Lezgi Abdullah Bey askerleri ile beraber İran Şahı Nadir'in Kars'ı kuşatması sırasında şehri savunanlar arasında yer almıştır.¹²²

Bu yüzyıldan sonra giderek sönükleşen ve önemini kaybeden Hınıs, XIX.yüzyılın başlarında bir ara Rus işgaline uğramışsa da bu uzun sürmemiştir. Bu zamanda meydana gelen *Aşiret Olayları* ile Hınıs ve çevresinde Ruslara karşı önemli başarılar kazanılmıştır. Hınıs'taki Zirkan, Varto'daki Hormek, Lolan, Cibran ve Malazgirtteki Hasan an aşiretlerinin kuvvetleri Rus ordusu ile Hınıs yakınlarında (Halilçavuş Köyü) karşılaşp Rusları bozguna uğratarak sınıra kadar sürmüşlerdir.¹²³ Rusların Hınıs'taki olumsuz etkilerinden bir diğeri de 1829 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte Erzurum'da bulunan Rus general Pankratyev; Hınıs'taki farklı dinlere mensup kişilerin ekip-biçmelerini engelleyerek göç ettirmeye çalışmış ancak halkın *nakl-ü*

¹¹⁹ KATİP ÇELEBİ, a.g.e. s:425, İSTANBUL

¹²⁰ CUINET, V.,1892, a.g.e. s:202, PARİS

¹²¹ KATİP ÇELEBİ, a.g.e. s:425, İSTANBUL

¹²² KONUKÇU, E.,1992, a.g.e. s:235, ERZURUM

¹²³ SAN, M.S.,1982,a.g.e. s:152, ANKARA.

iskana istekli olmamasından dolayı başarılı olamamış, fakat toplum içerisinde huzursuzluk yaratmıştır.¹²⁴

Osmanlı Devletinin mülkî idaresinin 1826 yılından sonra birçok değişiklik gösterdiğini ve bunun 1836 dan sonra daha da hızlandığı bilinmektedir.¹²⁵ Bu değişme ve gelişmelerin sonucunda 1864'de Osmanlı Devleti *idare-i vilayet* kanununu çıkarmıştır. Islahat olarak nitelendirilen bu hareketin en büyük özelliği eskiden beri işlevlerini kaybeden bazı sancak ve kazaların kaldırılmış olmasıdır. Ancak bu kanun ülke gerçeklerini yansıtmamaktadır. Çünkü yasayı Avrupalılar hazırlamıştır. Bunun için bazı vilayetleri ve kazaları kaldırıp kendileri için stratejik olan vilayetlere bağlamışlardır.

Hınıs'ın, *İdare-i Vilayet* kanununa göre sancak olarak kaydı bulunmamaktadır. Nitekim bu kanuna göre Erzurum Vilayeti; Erzurum, Erzincan, Bayezit, Çıldır, Kars, Muş sancaklarından oluşmaktaydı.¹²⁶ Hınıs'ın sancak merkezliğini kaybetmesinde yeni yapılan mülki teşkilatlanmanın rolü olmuştur. Hınıs, Kars ve Muş'un sancak merkezliğine indirildiği bir dönemde çevresindeki yerleşmelerin gölgesinde kalarak sancak merkezliğini bırakmak zorunda kalmıştır.

Hınıs'ta yapılan idari değişiklik siyasi nedenlere dayanmaktadır. *İdare-i Vilayet* kanununu hazırlayan Avrupalılar, Hınıs'ı Erzurum Beylerbeyliğinden ayırarak daha sonraki yıllarda ortaya çıkaracakları etnik sorunlara zemin hazırlamışlardır. Bu değişikliğin yanlış olduğu 1892 yılında yerleşmeyi ziyaret eden Fransız gezgin Vital CUINET'in çizdiği olumlu tablodan anlaşılmaktadır. CUINET'e göre Hınıs, Pasin Kazası, Beyazıt Sancağı, Bitlis Vilayeti Kığı Sancağı ve Ova Kazası ile çevrili, 12 büyük bölgeye, 236 köye ve toplamda 26967 nüfusa sahip bir kazadır.¹²⁷

CUINET'in belirttiğine göre kazada 26 eğitim kurumu vardı. Bunların biri Rüştüye, 25'i ilkokuldur. Kaza merkezi Hınıs Kasabası'dır. Rüştüye okulu kalabalık olup çevre yerleşmelerin de ilgisini çekmektedir. Ayrıca bir hapishane ve telgraf bürosu vardır. Hınıs bu devirde, bazı fonksiyonel özelliklere sahiptir.

Vital CUINET ayrıca, Hınıs'ın Ağustosta bile düzenli akan akarsular cenneti olduğunu; Elbis, Aras, Karaçoban, Çevirme köylerinde taştan yapılmış eski harabelere

¹²⁴ KONUKÇU, E.,1992, a.g.e. s:701, ERZURUM

¹²⁵ BAYKARA, T.,1988,a.g.e. s:130, ANKARA

¹²⁶ BAYKARA, T.,1988,a.g.e. s:134, ANKARA

¹²⁷ CUINET, V.,1892, a.g.e.s:202, PARİS

rastlandığını; kaza merkezinde 7 caminin, farklı dinlere ait 15 dinî yapının ve 173 çeşmenin yanında Hınıs Çayı üzerinde 3 köprünün olduğunu, buğdaygillerin çokça göze çarptığını, bunların da 78 değirmende öğütüldüğünü belirtmektedir. Sanayinin gelişmediğini, ancak pamuk dokumacılığın, kilim ve halıcılık kollarının ilerleme içerisinde olduğunu hatırlatmaktadır.¹²⁸

Hınıs XX.yüzyıl başında sancak merkezliğini tekrar kazanmıştır. Yerleşme, 1908 tarihli *Sâlname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye* de, Erzurum Vilayetine bağlı bir sancaktır. Hınıs Sancağı 5 nahiye ve 276 köyden oluşmaktadır.¹²⁹ Bu yıldan sonra ülkenin çalkantılı durumundan etkilenen Hınıs, 16 Şubat 1916 Sarıkamış bozgunundan sonra, I.Dünya savaşında Rus işgaline uğramıştır. Bu işgal 2 yıl kadar sürmüş ve bölge 14 Mart 1918'de işgalden kurtarılarak tekrar Türk hakimiyetine geçmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Hınıs'ta önemli bir olay yaşanmıştır. Palu'dan mera bulmak için Hınıs'a gelip yerleşen Şeyh Sait ve oğulları 13 Şubat 1925 günü bir ayaklanma başlatmışlardır.¹³⁰ Doğu Anadolu'da bir süre asayişin bozulmasına neden olan bu isyan ilk olarak; Hınıs, Genç ve Lice'de patlak vermiştir.¹³¹ Ülkemizi olumsuz etkileyen bu ayaklanma bastırılmış ve sonucunda Hınıs'tan önemli sayıda nüfus göç ettirilmiştir.

Aslında Hınıs Kasabası'nın ilk kuruldu konum, bugün bulunduğu yer değildir. Büyük bir ihtimalle, halkın Dere Mahallesi olarak tarif ettiği, Hınıs Çayı Vadisi yerleşmenin ilk kuruluş yeridir. Bunun en büyük kanıtı ise, bugün yerleşmenin olmadığı bu alandaki; Ulu Cami veya Alâeddin Bey Camii olarak bilinen yapı ve çevresindeki kalıntılardır. Muş beylerinden Alâeddin Bey tarafından 1734 yılında yapılan cami¹³² yerleşmenin ilk kurulduğu konumda olup, ayakta kalabilen tek yapıdır.

Ancak yukarıda bahsedilen tüm tarihi kaynaklarda kasabanın eski yeri ile ilgili olarak; *kale surları çukurun ortasında yüksek bir tepe üzerindedir, Hınıs Kasabası'nda burada bulunmaktadır* şeklinde bahsedilmektedir. Yerleşme XVII. yüzyılda kale

¹²⁸ CUI NET, V.,1892, a.g.e. s:202, PARİS

¹²⁹ BAYKARA, T.,1988,a.g.e. s:138, ANKARA

¹³⁰ KALAFAT, Y.,1992, Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar. Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi:11, s:101, ANKARA.

¹³¹ MESUT, A.,1992, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, 1918-1958. Doz Basım ve Yayıncılık Ltd. Şirketi, s:178, İSTANBUL

¹³² KONYALI, İ.H.,1960, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi. Erzurum Tarihini araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Sayı:2, S:501, İSTANBUL

ile beraber anıldığına göre, yer değiştirmenin büyük kısmı XVII.yüzyıldan daha önceki bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. Öte yandan, 1734 yılında yapılan Alâeddin Bey Camii'nin eski yerleşim yerine kurulması, bu yüzyılda hâla Hınıs Çayı Vadisi'nde yaşayanların da olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Hınıs'ın birden bire değil, kademeli bir şekilde yer değiştirdiği tahmin edilmektedir. Öyleyse, Hınıs'ta yer değiştirmenin nedeni; sonuçları ani değişiklikler yaratan deprem, yangın vb. afet olayları olmamalıdır. Bunların yerine; vadi tabanındaki yer darlığı , yağışlı dönemlerde meydana gelebilen kaya düşmeleri, vadi tabanında çeşitli bakterilerin neden olduğu salgın hastalıklar gibi belli bir zaman boyunca insanları rahatsız eden ve kademeli yer değiştirmeyi zorlayan faktörler olmalıdır.

2.2.2. YATAY ve DİKEY GELİŞİM

Hınıs Kasabası, kuruluş yerinin jeomorfolojik özelliklerinden dolayı oldukça dağınık bir yapı göstermektedir. Hınıs Çayı Vadisi boyunca, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanış gösteren kasaba, 213 ha.lık bir yerleşim alanına sahiptir. Günümüzde 11 mahalleden oluşan yerleşmenin, Kolhisar, Köprübaşı ve Pınarbaşı mahalleleri, yerleşmenin bölümleri sayılmayacak kadar uzaktadır. Bu üç mahalle, zamanla büyüyerek kasabaya bağlanmışlardır. Bunun yanında Bahçe, Sarılı ve Karakula mahalleleri, kasabanın en geniş toplu dokulu alanı olan; Aşağı Kayabaşı, Yukarı Kayabaşı, Gülistan, Yeşilbahçe, Yenikent mahallelerinden Hınıs Çayı ve kolları tarafından ayrılır. Ancak mahallelerin birbirinden uzakta olmalarına karşılık, kendi içlerinde toplu dokulu bir yapı gösterdikleri dikkati çeker.

M.Ö. 1400'lü yıllarda Hurri-Mitanni kültürüne mensup topluluklar tarafından kurulduğu sanılan Hınıs, tarihte pek çok değişik kuvvetin hakimiyetine geçmiş ve birçok defa da istilalara uğramıştır. Kasabanın ilk yerleşim alanı, yukarıda da belirtildiği gibi, Hınıs Çayı Vadisi'dir. Zamanla, vadi içerisinden üst kesimlere kadar uzanan surlarla çevrelenen yerleşmenin, güvenlik problemi de çözümlenmiştir. Kasaba bu yerinde tahminen XVI.yüzyıla kadar kaldıktan sonra, kademeli olarak yer değiştirmeye başlamış bugünkü kale kalıntılarının güneydoğusundaki plâto düzlüğüne doğru çıkmıştır. Yerleşmenin o devirdeki mekansal dağılımı ile ilgili kesin sınırlamalar yapılması zordur.

Ancak XVII.yüzyılda plato düzlüğünde yerleşmenin bulunduğu kesindir.¹³³ Fakat kasabanın tamamının burada olduğunu söylemek güçtür. Çünkü XVIII.yüzyılda (1734 yılı) yapılan Alâeddin Bey Camii belirtilen vadi tabanında inşa edilmiştir. Öyleyse bu yüzyıllarda kasaba, hem vadi içine hem de plato düzlüğüne yayılmış durumdadır.

Hınıs kasabası, XVI.yüzyılda vadi içerisindeki konumunda yer alıyordu. Daha sonra yerleşme, iskâna son derece uygun bu düzlükte yayılmaktan ziyade vadi içindeki yerleşmenin ilk kurulduğu nüveden uzaklaşmayarak bu defa kuzeyindeki, vadiden daha yüksekte kalan düzlüğe çıkma eğilimi göstermiştir. Yerleşmenin vadi içindeki çekirdeğinden uzaklaşmaması, eski merkezin halâ daha fonksiyonlarını koruduğunu ifade eder. Vadi içindeki yerleşmenin XVIII.yüzyılda da aynı konumda olduğu bilinmesine rağmen, günümüzde bu yerleşmenin çok az bir kalıntısına rastlanıyor olması, bu yüzyıldan sonra kuvvetli bir yıkımın olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu yerleşme yerinin tam olarak ne zaman terk edildiği bilinmemekle beraber, Cumhuriyet devrinde burada hiçbir zaman iskâna rastlanmamıştır.

Hınıs'ın yatay gelişimi daha yakın tarihlerden itibaren incelenecek olursa, Cumhuriyetin ilân edildiği yıllarda kasabanın bugünkü alanında beş ayrı iskân yeri bulunmaktadır (Harita 7). Bunlardan en büyüğü, tüm ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı, Kayabaşı Mahallesi'dir. Diğer iskân yerleri ise, bugünkü bazı mahallelerin çekirdeği durumundadır. Bahçe, Köprübaşı, Kolhisar ve Sarılı mahallelerinin kuruldukları konumda bulunan söz konusu diğer dört iskân yeri, günümüze kadar daha da büyüyerek gelişmişlerdir. Bunlar, yerleşmenin şimdiki yapısına uygun olarak, o yıllarda da birbirlerinden uzak konumda bulunuyorlardı. Halkın tarımsal faaliyetlerde bulunmak için yerleşme çekirdeğinden uzaklaşmaları sonucu meydana gelen Köprübaşı, Kolhisar ve Sarılı mahalleleri her dönemde kasaba ile beraber anılmışlardır.

Kasabanın yatay gelişimi, 1950 yılından itibaren doğal ve beşerî olayların etkisine girmiştir. Bu yıla kadar nüfusun arttığı oranda, yukarıda belirtilen iskân yerleri çevresinde gelişen yerleşme, bu yıldan sonra meydana gelen depremlerle yatay gelişimini hızlandırmıştır. Özellikle, 1966 Hınıs-Varto depreminde oldukça tahrip olan yerleşme, Hınıs Çayı Vadisi etrafından plato yüzeylerine doğru gelişmiştir. Topoğrafyanın etkisi ile Kayabaşı ve Sarılı mahallelerinde kuzeye doğru olan ilerleme, Bahçe ve Kolhisar mahallelerinde güneye, Köprübaşı Mahallesi'nde ise doğuya ve

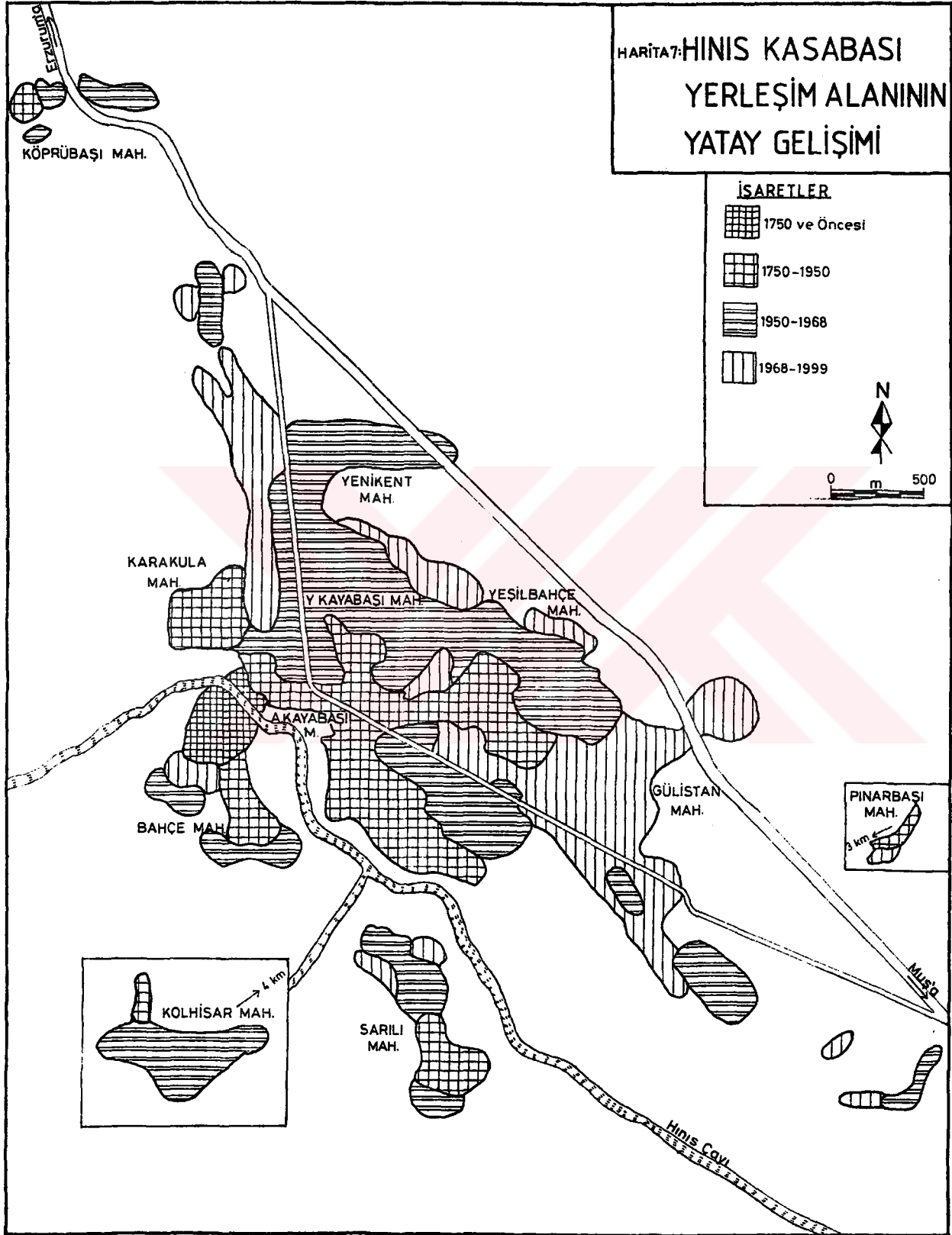
¹³³ KÂTİP ÇELEBİ, a.g.e. s:425, İSTANBUL

güneye doğru olmuştur. Bu yerleşme ünitelerine bakıldığında ise, zemini daha sağlam olan düzlüklere doğru ilerledikleri görülmektedir. Hınıs'ta 1950-1968 devresinde yerleşmenin yatay gelişimini en çok etkileyen olay depremdir. Bu olayın sonrasında yerleşmede, günümüzdeki Yukarı Kayabaşı Mahallesi ortaya çıkmıştır. Kayabaşı mahallesinin kuzeyinde oluşan bu yerleşme, deprem sonucunda Kayabaşı Mahallesi'nin plato yüzeyine doğru gelişmesiyle meydana gelmiştir.

Bu yıllardan sonra, nüfus artışı oranında gelişimine devam eden yerleşme, plato yüzeylerine doğru olan gelişmesini bırakarak yine Hınıs Çayı Vadisi boyunca güneydoğuya yayılmaya başlamıştır. Günümüzde Muş Caddesi'ne tekâbü'l eden bu istikamet, yerleşmenin şimdiki şeklinin belirmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu yöndeki ilerlemenin sebebi ise, 1966 depreminden sonra devletin yaptırmaya başladığı konutların bir kısmının belirtilen konumda kurulmuş olmasıdır. Sahada 1999 yılında yapılan arazi çalışmaları esnasında, kasabanın aynı yönde yatay gelişimini devam ettirdiği ve inşaatların yoğunlaştığı gözlenmiştir.

Araştırma sahasında 1990'lı yıllara gelindiğinde, yerleşmeyi toplu tutma kaygısı başlamıştır. Bu yıldan sonra yerleşmeyi kuzeydoğuya, Erzurum-Muş karayoluna doğru ilerletme çabası içerisine girilmiştir. Buna en güzel örnek ise, 1995 yılında yapımına başlanan yeni belediye binasıdır. Kuzeydoğu yönünde Erzurum-Muş karayoluna yakın bir konumda bulunan bu bina, fonksiyonları açısından bulunduğu yere canlılık kazandırabilecek, alınan imar kararlarıyla da yerleşmenin yönünü bu kesime kaydırılabilecekti. Yeni binanın 1998'de açılan meslek yüksek okuluna devredilmesi yapılan plânları olumsuz etkilemişse de bu okulun hemen hemen aynı rolü oynayabileceği düşünülmektedir.

Yerel yöneticilerin, günümüzdeki amacı da yerleşmenin gelişimini bu kesime yönlendirmektir. Ancak bazı olumsuz sonuçların ortaya çıkması da ihtimal dahilindedir. Çünkü Hınıs'ta kış mevsiminde hakim rüzgar yönü kuzeydoğudur. Bu kesimde konut alanları arttırıldığı takdirde, kış mevsiminde yerleşmenin diğer kesimlerini özellikle de Aşağı ve Yukarı Kayabaşı mahallelerini hava kirliliği tehlikesi beklemektedir .

Günümüzde, 11 mahalleye ayrılmış olan kasabanın ticaret ve yönetim merkezi olarak belirtebileceğimiz kesimi, Cumhuriyetin ilk yıllarında Kayabaşı olarak belirtilen mahalledir. Şimdi ise gelişip büyüyerek Aşağı Kayabaşı, Yukarı Kayabaşı, Gülistan, Yenikent ve Yeşilbahçe mahallelerini bünyesine alan bu kesim, kasabanın en büyük toplu dokulu alanıdır. Ekonomik fonksiyonların toplandığı bu kesimde, kasabanın en işlek yerleri olan; Cumhuriyet, İnönü ve PTT caddeleri de bulunmaktadır. Hınıs ilçe merkezinde Pınarbaşı, Kolhisar ve Köprübaşı mahalleleri daha önce de ifade edildiği üzere, kasabadan oldukça uzakta bulunmaktadır. Ancak, bunların günübirlilik ilişkileri de Hınıs'la kurulmaktadır. Yine de, kasaba ile arasında önemli bir mesafe olan bu mahalleleri kasabanın bütünlüğünden ayrı tutmak gerekir.

Hınıs Kasabası hem deprem riskleri taşıması ve hem de arazinin geniş olması nedeniyle dikey gelişimden çok, yatay gelişmeye konu olmaktadır. Bununla birlikte, bazı değer taşıyan konumlarda giderek dikey gelişmenin de başladığı dikkati çeker. Kasabanın kurulduğu yerin jeolojik yapısı göz önüne alındığında kat sınırlamasına gidilmesinin bir zorunluluk olduğu anlaşılır. Bu konunun önemi, yerel yöneticiler tarafından da anlaşılmış olup, kat sınırlandırılmasına gidilmiştir. Buna göre kasabayı kuzeybatıdan-güneydoğuya doğru kateden Cumhuriyet Caddesi ve devamındaki Muş Caddesi üzerindeki binalarda bodrum hariç üç kat, diğer kesimlerde ise bodrum hariç iki kattan fazla yapılaşmaya izin verilmemektedir.

Sahada yapılan etütlere göre, ekonomik fonksiyonların en yoğun olduğu Cumhuriyet Caddesi'ne, kat sınırlaması bakımından, böyle bir ayrıcalık tanımak oldukça doğaldır. Yapılan bu kat sınırlandırılmaları dikey gelişimden çok, kasabanın yatay gelişimini teşvik etmiş ve hızlandırmıştır. Öte yandan, kasabada uğraşılan ekonomik aktiviteler, yaşama standardı ve geniş aile yapısı gibi faktörler göz önüne alındığında, dikey gelişmenin uzun zaman kent yerleşmelerine has yoğunlukta gerçekleşemeyeceği söylenebilir.

2.2.3. ARAZİDEN YARARLANMA

2.2.3.1. Genel Arazi Kullanılışı:

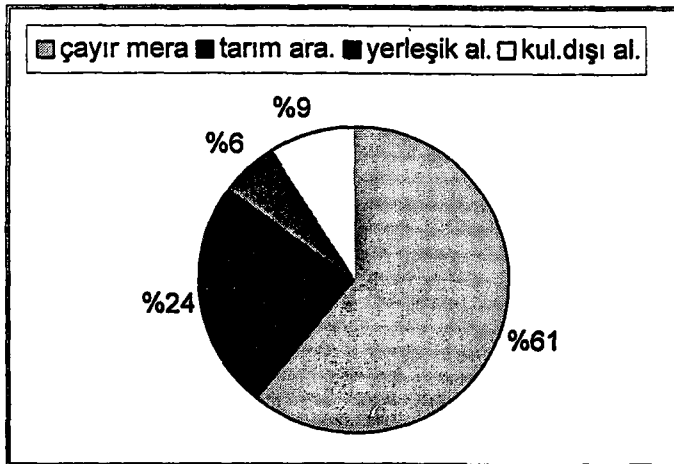
Hınıs Kasabası belediye sınırları içerisindeki arazi miktarını, imar planı ve topoğrafya haritasından yararlanarak tespit edilmiştir. Buna göre belediye sınırları 3411 ha. yaklaşık 34 km²'lik bir alana yayılmıştır.

TABLO 24. Hınıs Kasabası'nda Genel Arazi Kullanılışı

Arazi Kullanılışı	Alanı (ha)	%'si
Çayır ve Mera Arazisi	2066	61
Tarım Arazisi	832	24
Yerleşim Alanları	213	6
Kullanım Dışı Alanlar	300	9
Toplam	3411	100

KAYNAK : İmar Planı Üzerinde Yapılan Ölçümler.

Arazi dağılımı içinde en fazla paya sahip olan çayır-mera alanlarıdır. Kasabanın coğrafi şartlarından dolayı tarımın güçleşmesi, halkı hayvancılık faaliyetine yöneltmiştir. Toplam arazi içerisinde çayır-mera alanları %60,6 gibi bir orana sahiptir. Bunun dışında arazinin kalan bölümünün %24,4'ünü tarım alanları, %6,2'sini yerleşim alanları, %8,8'inde kullanım dışı alanlar oluşturmaktadır. Belediye sınırları içerisinde orman varlığından söz edilememektedir. Hınıs'ta ormanların yerine çayır ve mera örtüsü gelişmiştir.

ŞEKİL 16: Hınıs'ta Arazi Kullanılışının Dağılımı

2.2.3.1.a. Çayır-Mera Alanları

Araştırma sahamızda çayır-mera alanları 2066 ha.lık bir alan kaplamaktadır. Bu kısım arazi mahallelerin hemen dışından başlayarak, belediye sınırlarının bitimine kadar genelde eğimli yüzeylerde yer almaktadır. Kasabada hakim ekonomik faaliyetin hayvancılık olmasından dolayı mera alanlarına çokça ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvancılık faaliyetinin ekstansif metotlarla yapılıyor olması, bahar ve yaz aylarında tamamen meralara bağlı kalınması bu arazilerin değerini arttırmaktadır. Çayır-mera alanlarının çoğunluğu aşırı otlatmadan dolayı verimsizleşmektedir. Hayvanların meralara erken çıkarılması ve kar yağışı başlayana kadar hayvan otlatma işleminin devam etmesi, her geçen yıl meraların verimini ve kalitesini düşürmektedir. Hayvancılık faaliyeti için büyük bir potansiyel oluşturan bu alanlar toplam arazi içerisinde %61'lik bir orana sahiptir. Mera alanlarının ıslah edilmesi, kontrollü otlatmanın yapılması dar bir sahadan daha fazla verim alınmasını sağlayabilecektir. Böylece mevcut mera alanlarının çoğunluğu tarım alanlarına dönüştürülebilecektir.

2.2.3.1.b. Tarım Alanları:

Belediye sınırları içerisinde tarım alanlarının miktarı yaklaşık olarak 832 ha.dır. Bu grup arazi kuru tarım ve sulu tarım yapılanlar olarak ayrılabilir. Daha çok sebze tarımının yapıldığı sulanabilen araziler, akarsu boylarında ve bunların hemen üzerindeki plato düzlüklerde bulunmaktadır. Sulanabilen araziler akarsu boylarından uzaklaşmamaktadır. Çünkü kasabada sulama tesisleri bulunmamaktadır. Bu tesislerin inşa edilmesi ve Hınıs Çayı'nın sularının değerlendirilmesi halinde, sulanabilen arazi miktarı artacaktır.

Tarım arazilerinin büyük bir kısmı ise, kuru tarım alanlarından oluşmaktadır. Genelde tahıl tarımının yapıldığı bu sahalar, akarsu yataklarından oldukça yüksekte kalan düzlüklerden oluşmaktadır. Bunlar çoğunlukla da tarım arazisine çevrilmiş mera alanlarıdır. İlçe genelindeki tarımsal faaliyetlerde entansif metotlar kullanıldığı takdirde, arazi sınıfları da değişecek ve daha prodüktif bir kullanım ortaya çıkabilecektir.

ekonomik yapının tarım ve hayvancılığa dayandığı mahallelerde, konutlar seyrek bir doku göstermektedirler.

2.2.4.2. İş ve Ticaret Alanları

Hınıs, Erzurum ilinin en büyük ilçelerindendir. Bu nedenle ilçenin merkezini oluşturan Hınıs kasabası da, çevre yerleşmelere göre merkezî bir konum kazanmıştır. Bunda yerleşim tarihinin eskiliğinin de önemli rolü vardır. Bu nedenle Hınıs'ta ticari faaliyetler çevredeki büyük yerleşmelere göre, (Karayazı, Karaçoban, Tekman) daha fazla gelişmiştir. Ancak bu gelişmişlik, yerleşme plânına yansımamış ve kasabada ticari alanların kapladığı yer sadece 2 ha.a ulaşmıştır.

Hınıs'ta ticaret alanlarının yayılışı incelendiğinde, belli yerlerde toplandıkları görülmektedir. Hınıs'ta bulunan 313 işyerinin 184'ü yani %58,7'si Cumhuriyet Caddesi üzerinde toplanmıştır. Bu caddenin kuzey ve güneydoğusuna eklenmiş olan Erzurum ve Muş caddelerindeki işyerlerini de sayacak olursak, bu rakam 204'e yükselmektedir. Geri kalan işyerlerinden 55'i PTT Caddesi'nde, 37'si de İnönü Caddesi'nde bulunmaktadır. Ancak bu caddeler de, Cumhuriyet Caddesi'nden ayrı sayılamayacak kadar birbirlerine yakındır. Bunlar Cumhuriyet Caddesi'nin hemen kuzeyinde ve güneyinde, onun etkisinde kalarak gelişen ve yine Cumhuriyet Caddesi'ne bağlanan ticaret alanlarıdır. Bunları da saydığımızda Hınıs'taki işyerlerinin %88,1'lik bölümü söz konusu üç cadde de kurulmuş demektir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki geri kalan %11,9'luk bölüm de bu caddelerden uzaklaşmamış ve bunlara birleşen ara sokaklarda yer almıştır.

Kasabada bulunan 313 işyerine karşılık kapladığı alanın nispeten az oluşunun nedeni, Cumhuriyet Caddesi'ndeki işyerlerinin çoğunun iki katlı olmasıdır. Bazı konutların her iki katında farklı işyerlerinin bulunması kullanılan arazinin düşük bir oranda kalmasına neden olmuştur.

Yukarıda belirtilen yerlerin dışında Erzurum-Muş karayolu üzerinde bulunan bir benzin istasyonu, Yukarı Kayabaşı Mahallesi'nde bulunan bir hayvan pazarı yeri kasabanın başlıca ticaret alanlarını oluşturur. Hınıs'taki Bahçe, Kolhisar ve Karakula gibi mahallelerde perakende satış yapan birkaç işyerinin dışında (genelde bakkallar) hemen hemen hiç ticaret alanı bulunmamaktadır.

TABLO 25. Hınıs Kasabası'nda Fonksiyon Alanları'nın Dağılımı(1999).

Arazi Kullanılışı	Alan (ha)	Kullanılış %'si
Oturma Alanları	85	40
Yönetim Alanları	32	15
Eğitim ve Kültür Alan.	13	6
İş ve Ticaret Alanları	2	1
Sağlık Alanları	1	0,5
Sanayi Alanları	1	0,5
Mezarlıklar	8	4
Yeşil Alanlar	4	2
Yollar	67	31
Toplam	213	100

KAYNAK : Hınıs İlçe İmar Planı

2.2.4.1. Oturma Alanları

Yerleşmede oturma alanları 85 ha.lık bir alan teşkil etmektedir. Toplam alan içindeki oranı ise %40 kadardır. Hınıs'ta oturma alanları; doku özellikleri, yoğunluk, sosyal grupların tercihleri ve ekonomik nedenlere bağlı olarak dağılım göstermektedir. Oturma amaçlı konut yoğunluğunun en fazla olduğu yerler; yönetim, ticaret, eğitim gibi fonksiyonların da yoğunlaştığı Aşağı Kayabaşı, Yukarı Kayabaşı, Gülistan, Yeşilbahçe ve Yenikent mahallelerinin bulunduğu kesimdir. Bu mahallelerdeki oturma alanlarında, kasaba konutlarının %76'lık kısmı bulunmaktadır. Söz konusu mahallelerden Aşağı ve Yukarı Kayabaşı mahallelerindeki konutlar, daha çok ticarî amaca yönelik olanlardır. Gülistan, Yenikent, Yeşilbahçe mahallelerinde, ticarî amaca yönelik olanlar daha az olmak üzere, farklı amaçlara yönelik konutlar bulunmaktadır. Bununla beraber geriye kalan 6 mahalledekilerin neredeyse tamamı, aile konutu olarak kullanılmaktadır.

Hınıs Kabası'nda mahalleler dağınık olmasına karşılık, bunlar içerisinde yer alan aile konutları oldukça toplu bir şekil göstermektedir. Yerleşmede dağılış düzeni en gevşek olan mahalle, kırsal karakterini koruyan Kolhisar Mahallesi'dir. Bunun nedeni de ekonomik yapıdan kaynaklanan ihtiyaçlardır.

Esasen Hınıs'ta aile konutlarının dağılış düzenini belirleyen faktörler, sosyal altyapı ve ekonomik nedenlerdir. Belediye hizmetlerinin alınabildiği merkezi yerlerde oturma alanları daha çok yoğunlaşmıştır. Buna karşılık, hizmetlerin ulaşamadığı ve

2.2.3.1.c. Yerleşim Alanları

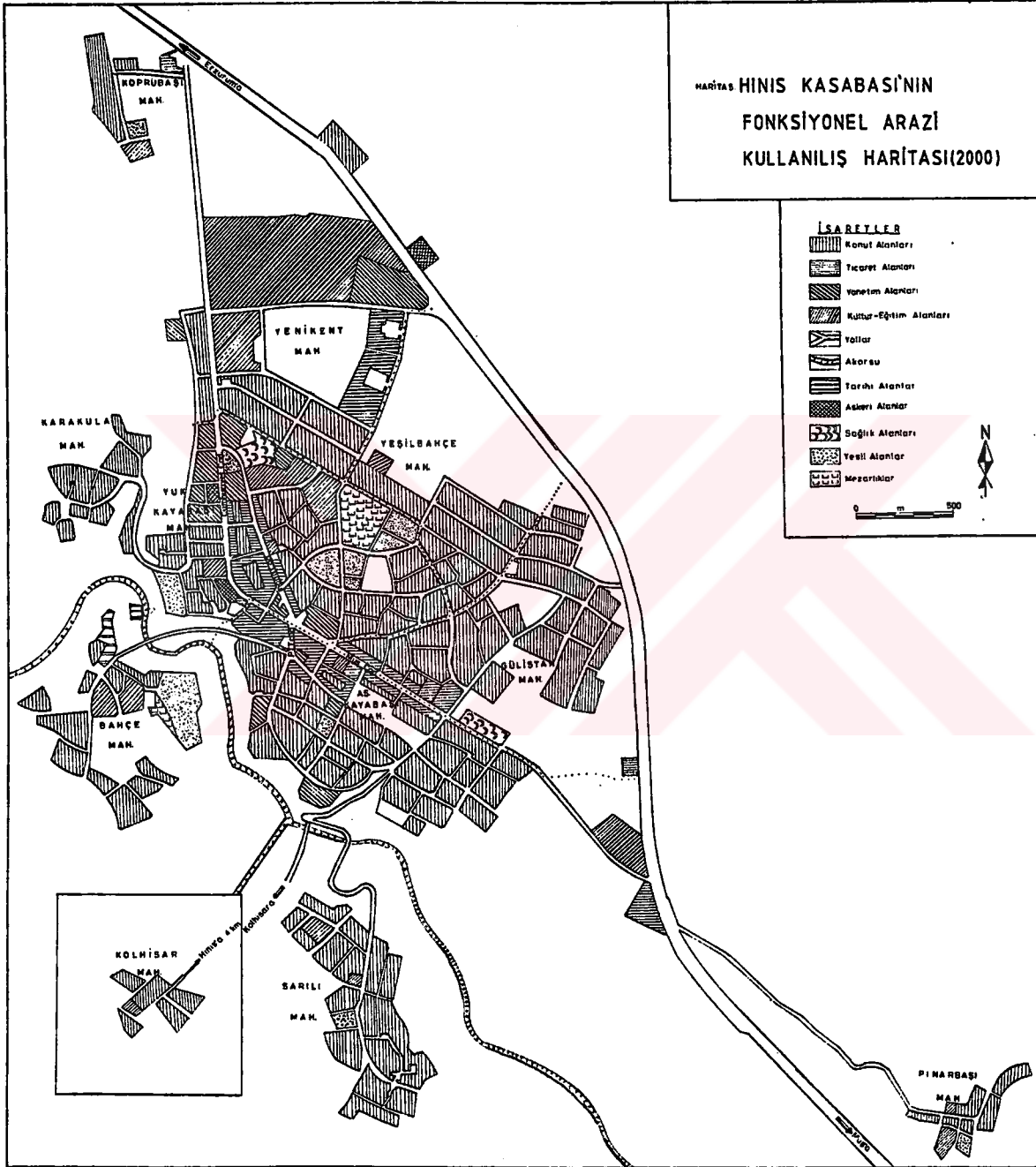
Yörede dağınık bir yerleşme düzeninin hakim olmasına rağmen, yerleşme alanları toplam arazi içerisinde fazla bir oran tutmamaktadır. Yaklaşık 213 ha.lık alana yayılmış olan yerleşim alanları %6'lık bir paya sahiptir. Kasaba konutlarının büyük bir kısmı, yerleşmenin toplu-dokulu bir özellik gösterdiği mahallelerde (A. Kayabaşı, Y. Kayabaşı, Gülistan, Yenikent, Yeşilbahçe) bulunmaktadır. İlçe merkezine bağlı olmasına rağmen daha uzakta kurulan mahallelerde ise, geniş alanlar yerleşmeden yoksun, çayır ve meralarla kaplıdır.

2.2.3.1.d. Kullanım Dışı Alanlar:

Genelde derin vadilerle yarılmış plato düzlüklerinden oluşan sahada, kullanım dışı kalmış arazi miktarı azdır. Bunun nedeni, düz alanların ya çayır-mera ya da tarım alanı olarak kullanılıyor olmasıdır. Kullanım dışı alanlar, yaklaşık 300 ha.dır. Toplam arazi içerisindeki değeri ise yaklaşık %9'dur. Hınıs'ta kullanıma elverişli olmayan araziler ise, çoğunlukla akarsu boylarındaki çok eğimli vadi kenarlarından oluşur. Özellikle kanyon vadilerin; yamaçlarının çok dik olması, dar taban kesimlerinin kaya düşmesi tehlikesine maruz kalması gibi nedenlerle kullanıma elverişli değildir. Bunların dışında sahada yüksekliği ve eğimi çok fazla olan kesimlere pek rastlanmamaktadır.

2.2.4. FONKSİYON ALANLARI

Hınıs Kasabası toplam olarak 213 ha.lık bir alana yayılmıştır. Hınıs'ın bir ilçe merkezi statüsünde oluşu ve hinterlandında geniş bir kırsal alanı bulunması nedeniyle, kısmen geliştiği ve bazı fonksiyon alanlarının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Hınıs Kasabası'nın genel arazi kullanılışı incelendiğinde, kullanılış alanları arasında oldukça büyük farkların olduğu görülür.

2.2.4.3: Yönetim Alanları

Hınıs Kasabası'nda, ilçe merkezi olmasından dolayı, çeşitli kamu kuruluşları yer almaktadır. Hınıs'ta yönetim fonksiyonu ile ilgili kuruluşlarının yanında, karayolları tesisleri ve Pancar Bölge Şefliği gibi kurumlar da bulunmaktadır. Kasabada yönetim alanları 32 ha.lık alan kaplamaktadır. Bunun toplam içinde ki oranı %15'dir. İlçe merkezinde kaymakamlığa bağlı idari kuruluşlar (nüfus, adliye, mal müdürlüğü vb.) aynı binada, yani hükümet konağında bulunmaktadır. Kasabanın yönetim alanları Cumhuriyet Caddesi'nin de katettiği Aşağı Kayabaşı ve Yukarı Kayabaşı mahallelerinde yoğunluk kazanmıştır.

Hınıs'taki yönetim amaçlı konutların belirli bir toplanma gösterdiği dikkati çeker. Ancak, kamuya ait hizmet binalarının günümüzde önemli oranda yer ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın karşılanması için gerekli olan araziler ise imar planına da uygun olarak, Hınıs Meslek Yüksekokulu'nun da bulunduğu Yeşilbahçe Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yönetim alanlarının bu konumda toplanması, hizmetin daha verimli ve etkin olması sonucunu doğurabilecektir.

2.2.4.4. Sanayi Alanları

Hınıs Kasabası'nda modern sanayi faaliyetleri gelişme fırsatı bulamamış olup, herhangi bir modern sanayi tesisi bulunmamaktadır. Sanayi faaliyetleri atölye tipi sanayi ile temsil edilmektedir. Atölye tipi sanayi kabul edilebilecek işyeri sayısı 41'i bulmaktadır.

Genellikle düşük kapasiteli olarak çalışan atölyelerin dağılımı incelendiğinde çoğunlukla belli bir toplanmanın ve gruplaşmanın gerçekleşmediği görülür. Zayıf ivmeli toplanmalar ise demir ve oto tamirhanelerinde dikkati çekmekte olup, bu atölyeler bugün Muş Caddesi boyunca ve caddenin kuzeyinde gelişmiştir. Bu işyerleri birbirinden ayrı, birkaç dükkanlı kümeler halinde kurulmuştur. Kuruluş yeri olarak bu kesimin seçilmesi gürültü kirliliğini önlemek açısından olumlu olmuştur. Günümüzde ise artık bunları toplu tutma gayreti gösterilmelidir. Bir kısım küçük sanatlar, ayakkabı imalatçıları ve elektrikli alet tamircileri, Cumhuriyet Caddesi'nde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu atölyelerde tamir ve aynı zamanda satış işleri yapıldığından insanların kalabalık olduğu caddelerde kurulmaları oldukça normaldir.

Hınıs'ta sanayi faaliyetleri için kullanılan alan geniş olmayıp, sadece 1 ha. kadardır. Bunun yerleşme alanı içerisindeki payı %0,5'tir. Atölye tipi sanayi faaliyetlerinin bugün için yer ihtiyacı bulunmamaktadır. Ancak yeni açılacak sanayi tesislerini, Muş Caddesi'ne yönlendirerek burasını sanayi caddesi haline getirmek akılcı olacaktır.

2.2.4.5. Eğitim ve Kültür Alanları

Hınıs'ta en geniş yer kaplayan üçüncü kullanım alanını eğitim ve kültür alanları oluşturur. Kasabada hemen hemen her mahalleye dağılmış durumda bulunan eğitim kurumlarının, az-çok toplu dokulu bulunduğu yer, Yenikent Mahallesi'dir. Çok programlı lise, ilköğretim okulu ve endüstri meslek lisesi gibi eğitim kurumlarının yanında İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü de belirtilen mahallede bulunmaktadır. Ayrıca, 2000 yılı içerisinde hizmete açılan yatılı bölge okulu da bu kesimde yer almaktadır. Bu eğitim kurumu spor salonu, yatılı kısmı ve derslikleriyle oldukça geniş bir alan kaplamaktadır.

Yenikent Mahallesi'ndeki eğitim alanı dışında, Hınıs İlçe Merkezi'nin dağınık yapısına uygun olarak, eğitim kurumları da oldukça dağılmışlardır. Merkezden uzak her mahalle, bir ilköğretim kurumuna sahiptir. Kolhisar, Sarılı, Bahçe ve Köprübaşı mahallelerinde yer alan ilköğretim okulları sadece birinci kademe eğitim verebilmektedir. Bu okulları bitirip 6.sınıfa geçen öğrenciler, merkez mahallelerdeki ikinci kademe ilköğretim okullarına gelmektedirler. Bazılarında oldukça az sayıda öğrenci bulunan (Kolhisar İlköğretim Okulu 1999'da 13 Öğrenci) bu okulların kapatılarak öğrencilerinin merkezdeki okullara nakledilmesi daha rasyonel bir yol olacaktır.

Hınıs'ta kültürel amaçlara hizmet eden alanlar, oldukça küçük yüzölçümlüdür. Bu alanlar, 1 kütüphane ve 7 camiden oluşur. Hınıs Halk Kütüphanesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde oldukça merkezi bir konumda bulunmaktadır. Buna karşılık camiler nüfusun yoğun olduğu merkezi mahallelerde belli aralıklarla ve merkezden uzak olan büyük mahallelerde bulunmaktadır.

Hınıs'ta eğitim ve kültür alanları 13 ha. gibi bir alan kaplamaktadır. Bunun toplam yerleşme alanı içerisinde ki oranı ise %6'dır. Gelecekte yeni açılacak eğitim ve kültür tesislerinin Yenikent Mahallesi'ndeki yatılı bölge okuluna doğru kaydırılması

hem bu sahanın fonksiyonel olarak canlılık kazanmasına hem de eğitim kurumlarının bir araya toplanmasına yardımcı olacaktır.

2.2.4.6. Diğer Kullanılış Alanları

Araştırma sahasında kullanılış alanı ve fonksiyonel özellikleri bakımından daha az öneme sahip olan bazı arazi kullanılışları da vardır. Bunlar sırasıyla sağlık alanları, yeşil alanlar, mezarlıklar ve askeri alanlardır.

Hınıs'ta sağlık alanları oldukça dardır. Bunların yayıldıkları toplam alan 1 ha.dır. Kasabada bir devlet hastanesi ve bir de sağlık ocağı bulunmaktadır. İnönü Caddesi'nin kuzey girişinde bulunan Sağlık Ocağı ve Cumhuriyet Caddesi'nin güneydoğu çıkışında yer alan Hınıs Devlet Hastanesi'nin kuruluş yerleri belirlenirken, ilçe halkının sağlık kuruluşlarına daha kolay ulaşması düşünülmüş olmalıdır. Çünkü her iki sağlık kuruluşu, birbirinden uzak konumlarda yer almaktadır.

Yerleşmede yeşil alanlar oldukça azdır. İlçe Merkezi'nde 2 çocuk bahçesi, iki de oyun alanı bulunmaktadır. Bunlar da ihtiyaçlara cevap vermekten uzaktır. Sağlık Ocağı batısında İnönü Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi'nin birleştiği yerde bulunan park, kasabada dikkati çeken tek yeşil alandır. Aslında Hınıs Kasabası'nda yeşil alanları arttırabilmek mümkündür. Hınıs Çayı Vadisi'nde yapılacak planlama ve peyzaj çalışması hem ilçenin yeşil alanını arttıracak hem de vadinin bir turizm sahası olarak gelişmesine neden olabilecektir. Kasabadaki tek spor alanı ise Gülistan Mahallesi'nde bulunan spor salonudur.

Hınıs İlçe Merkezi'nin iki mahallesinde mezarlık bulunmaktadır. Yerleşmede 8 ha.lık alan kaplayan mezarlıklardan, Yukarı Kayabaşı Mahallesi'nde bulunan tamamen oturma alanları içerisinde kalmıştır. Bahçe Mahallesi'nde bulunan mezarlık mahallenin kenarında olmasına rağmen, yine de aile konutlarına çok yakındır. Mezarlıkların bugün oturma alanları içerisinde kalması yerleşmenin zamanla bu kesimlere yayıldığını göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşilmemiş olan Yukarı Kayabaşı Mahallesi, 1950'li yıllardan itibaren yerleşmenin kuzeye doğru ilerlemesi nedeniyle iskâna açılmış ve buradaki mezarlık, yerleşme sahasının ortasında kalmıştır. Bu mezarlıklardan Bahçe Mahallesi'nde bulunan daha eski olmalıdır. Çünkü burası yerleşmenin plato düzlüklerindeki ilk yeridir.

Hınıs'taki askeri alanları ise Jandarma ve Askerlik Şubesi'ne ait alanlar oluşturur. Her iki askeri alan da Cumhuriyet Caddesi üzerinde ve oldukça merkezi konumlarda yer almaktadır.

2.2.5.BELEDİYE SINIRLARI İÇERİSİNDE KALAN KIRSAL YERLEŞMELER

Hınıs Kasabası idari bakımdan bir ilçe merkezidir. Kasabada 1925 yılında kurulan belediye teşkilâtı, ilçe merkezinin nüfusunu arttırmak amacıyla, her sayım döneminde sınırlarını biraz daha genişletmiştir. İlçe merkezinin kurulmuş olduğu yerin jeomorfolojik özelliklerinden dolayı, zaten dağınık olan yerleşme dokusu, belediye yöneticilerinin sınırları genişletme çabasıyla, iyiden iyiye dağınık bir hal almıştır. Bu nedenle, çevredeki bazı kır yerleşmeleri bile, ilçe merkezine bağlı birer mahalle olarak sayılmaya başlanmıştır.

Hınıs belediye sınırları içerisinde, kır yerleşme şekillerinden komlar bulunmaktadır. ERİNÇ, araştırma sahasındaki komları, zirai faaliyetlerle beraber hayvancılık yapılan bir veya birkaç aile tarafından kurulmuş, bir veya birkaç haneli küçük yerleşmelerdir¹³⁴ şeklinde tanımlamıştır. Aşağı Murat Havzası'nda araştırmalar yapan SARİBEYOĞLU'na göre kom, köy içinde davarı koymak için yapılmış, bir veya birkaç ağıl ile çoban kulübesinden ibaret yerleşmelerdir.¹³⁵ KODAY'a göre ise Hınıs çevresinde komlar, mahallelere değişik uzaklıklarda olan, ekonomik bakımdan bağımsız, idari bakımdan ilçe merkezine bağlı, mülkiyeti şahıslara ait otlak ve ekip biçme alanlarının iç içe olduğu, hakim ekonomik faaliyeti hayvancılığın teşkil ettiği, fakat yer yer ekip biçme faaliyetlerinin de yapıldığı, aynı soydan gelen ailelerin oturması için yapılmış birkaç ev ve eklentilerinden oluşan, devamlı iskân edilen birer çiftlik yerleşmesi olarak tanımlanabilir.¹³⁶

İskân edilmeleri çok eskilere dayanan bu komların kurulmasındaki temel amaç, hayvancılık faaliyetlerini daha iyi ve rahat bir şekilde yürütebilmektir. Komlardaki hakim ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Sahadaki plato yüzeylerinde çayır ve meraların geniş, su kaynaklarının bol ve hayvan yetiştirilmesine oldukça uygun olması, söz konusu

¹³⁴ ERİNÇ, S.,1953,, s:87, İSTANBUL

¹³⁵ SARİBEYOĞLU, M., Aşağı Murat Bölgesi'nin Beşeri Coğrafyası. Ankara Üniv. D.T.C.F. Doğu Anadolu Araştırma İstasyonu Yayınları ,NO:1, s:36, ANKARA

¹³⁶ KODAY, S., 1999, a.g.e, s:357-383, İSTANBUL

kırsal yerleşmelerin kurulmasına vesile olmuştur. Nitekim KODAY'ın ALAGÖZ'e atfen, kom yerleşmelerinin Türkiye'de en yoğun olduğu yer olarak Doğu Anadolu ve özellikle de Hınıs İlçesi'nin yer aldığı Yukarı Murat-Van Bölümü'nü belirtmesi, ilçenin hayvancılık açısından son derece yüksek potansiyel arz etmesindendir.¹³⁷

Anadolu'da konar-göçer hayat sürerek hayvancılıkla uğraşan aşiretler, XVI ve XVII. yüzyıldan itibaren yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır.¹³⁸ Bunun sonucunda, göçebe yaşamın karakteri değişmiştir. Aşiretler göç hareketlerini, bir kışlık bir de yazlık olmak üzere yıldan yıla değişmeyen, belli iki yerleşme yeri arasında yapmaya başlamışlardır. Böylelikle Anadolu'da, aşiretlerin kış aylarını geçirdikleri birçok kırsal yerleşme ortaya çıkmıştır.

Araştırma sahasındaki kom yerleşmelerinin meydana gelmesindeki nedenlerden birisinin de, söz konusu konar-göçer aşiretlerin, Hınıs ve çevresindeki sahalarda da yerleşik hayata geçmeleri olduğu düşünülmektedir. Nitekim, Hınıs'taki kom yerleşmelerinin bazılarında 1990 yılına kadar yaylalara göçün önemli bir ekonomik faaliyet olması, komların aynı soydan gelen aileler tarafından oluşturulması ve çoğunluğunun kuruluş yeri olarak korunaklı vadi içlerinin seçilmesi, bu yerleşmelerin konar-göçer hayattan vazgeçenlerin kışlık ihtiyacı için oluşturulan kırsal yerleşmeler olduğu düşüncesine ağırlık kazandırmaktadır.

Hınıs Kasabası belediye sınırları içerisinde, 1999 yılı itibariyle 9 adet kom yerleşmesi bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğunda az-çok ekip biçme faaliyetleri yapılmaktadır. Arazinin uygun olduğu ölçüde buğday, arpa ve yonca en başta gelen tarım ürünleridir. Kısık Komu, Hamidefendi Komu gibi yerleşmelerde patates, lahana, ıspanak, fasulye, salatalık vb. gibi sebzeler de yetiştirilmektedir.¹³⁹

¹³⁷ KODAY, S.,1999, a.g.e. S:360, İSTANBUL

¹³⁸ KOCA, H.,1995, Gözne'de Yayla Turizmi. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:1, S:281-302, ERZURUM

¹³⁹ KODAY, S.,1999, a.g.e. S:366, İSTANBUL

TABLO 26: Hınıs'ta Belediye Sınırları İçinde Kalan Kom Yerleşmeleri (1999)

Komun Adı	Bağlı Olduğu Mah.	Uzaklığı	Hane Sayısı	Nüfusu
Misrik Komu	Bahçe	8	3	15
Çermik Komu	Bahçe	5	3	15
Fakının Komu	Bahçe	3	3	15
Kısık Komu	A.Kayabaşı	6	7	50
Hamidefendi Komu	Yeşilbahçe	5	5	10
Alibey Komu	Gülistan	4	4	30
Nusretbey Komu	Gülistan	2	3	10
Rüstem Komu	Köprübaşı	2	2	10
Necmettin Komu	Köprübaşı	2	2	8
Toplam			32	163

KAYNAK: KODAY 1999'dan Yararlanarak Hazırlanmıştır.

Söz konusu kom yerleşmelerinden kasaba merkezine en uzak olanı 3 haneli 15 kişinin yaşadığı Misrik Komu'dur. Bu komun bağlı bulunduğu Bahçe Mahallesi'ne olan uzaklığı 8 km.dir. Kasabaya bir köy kadar uzakta bulunan bu ve benzeri kom yerleşmelerinin hiçbir belediye hizmeti almaları mümkün değildir. Toplam 32 hane ve 163 nüfustan oluşan bu yerleşmeler günlük ihtiyaçlarını kasaba merkezinden karşılamaktadırlar. Ancak bu durum, kom yerleşmelerinin ilçe merkezine bağlanmaları için yeterli bir neden olmamalıdır. Tahmin edilebileceği gibi buradaki amaç, kasaba nüfusunu fazla göstererek İller Bankası tarafından dağıtılan belediye payını arttırmaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, kom yerleşmeleri ilçe merkezine oldukça uzaktır. Bu komları, ilçe merkezi sınırları içerisinden çıkararak idarî bakımdan yakınlarındaki bir köye bağlamak ya da bu küçük yerleşme ünitelerinin birden fazlasını bir araya toplayarak bir muhtarlık sistemi altında birleştirmek doğru olacaktır. Nitekim, yurdumuzda çok yerleşmeli muhtarlık sistemi ile eş anlamlı olan ve daha eski yıllarda uygulanan divan sistemine (Kocaeli Yarımadası'nın doğusunda bugün bile devam etmektedir)¹⁴⁰ benzer bir yapılanma modeli uygulanabilir. Hınıs'taki devamlı kom yerleşmelerini bu şekilde idari statü kazandırmak, belediye sınırlarının daha sağlıklı

¹⁴⁰ SERGÜN, Ü.,1986, Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşme. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No:3370, s:81, İSTANBUL

tespit edilmesi ve komlarda yaşayanlar açısından faydalı olacaktır. Bu tip kırsal yerleşmeleri bir araya getirerek hepsini bir muhtarlık altında toplayan sistemin doğruluğunu çeşitli araştırmacılar da kabul etmektedir.¹⁴¹

Bununla beraber, Hınıs'taki kom yerleşmelerinden bazıları, oldukça büyüyerek bugün bir köy yerleşmesi veya Hınıs Kasabası'nın bir mahallesi durumuna gelmiştir. Karadeniz Bölgesi'nden 1924 yılında Hınıs'a gelen ailelerin kurduğu ve Laz Komu (Şemseddin Komu) olarak tanınan yerleşme, bugün Hınıs'ın Pınarbaşı Mahallesi'ni meydana getirmektedir.¹⁴² Hınıs'ta 1990 yılına kadar bazı komlar, yılın belli dönemlerinde kullanılan (özellikle kış aylarında) geçici kır yerleşmeleri şeklinde bulunuyorlardı. Ancak bu yıldan sonra, terör olaylarının artması ve devletin yaylalara göçü yasaklamasıyla kom yerleşmelerinin tamamı devamlı yerleşmeler halini almışlardır.

Araştırma sahasında kom yerleşmeleri, kuruluş yeri olarak, genellikle vadi içlerini seçmişlerdir. Bundaki en önemli neden ise su temininin kolaylığıdır.¹⁴³ Başka bir araştırmaya göre de, Doğu Anadolu'da kır yerleşmelerinin vadi içlerinde toplanmasının temel nedeni sıcaklık şartlarının daha uygun olmasıdır.¹⁴⁴

Genelde birer hayvan çiftliği olarak belirtilebilecek olan bu komlar, yöre ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak bunların idari problemlerinin bir an önce çözülmesi ve düzeltilmesi yararlı olacaktır.

Komlardaki konutlar, doğal çevre şartlarından son derece etkilenerek, ailelerin ekonomik yapılarına uygun bir şekilde yapılmıştır. Yapı malzemesi olarak yakın çevreden kolayca temin edilebilen; bazalt ve ignimbritlerin çoğunlukta kullanıldığı konutlarda, ekonomik faaliyetlere uygun olarak eklentiler gelişmiştir.

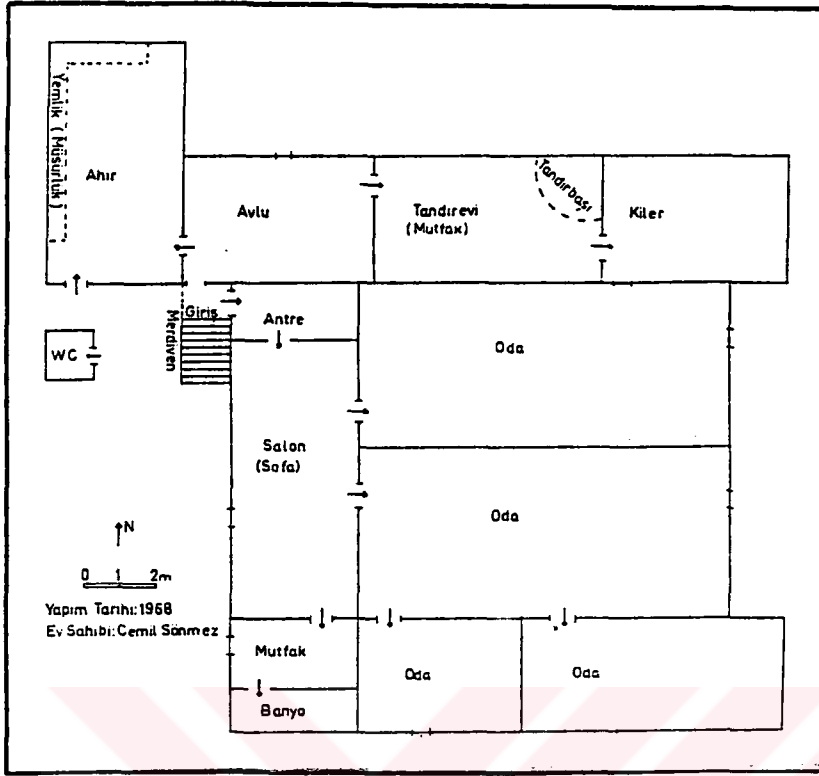
Daha çok taş malzemenin kullanıldığı bu kırsal yerleşmelerdeki konutlarda sınırlı ölçüde de olsa ahşap malzemeye rastlanmaktadır. Konutlarda ahşap malzeme, kasaba konutlarında olduğu gibi, daha çok çatı destekleri için kullanılmıştır.

¹⁴¹ TUNÇDİLEK, N., 1967, Türkiye İskân Coğrafyası Kır İskânı (Köy altı İskân Şekilleri). İstanbul Üniv. Ede. Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay. No :49, s:132, İSTANBUL

¹⁴² KODAY, S., 1999, a.g.e. S:371, İSTANBUL

¹⁴³ KODAY, S., 1999, a.g.e. S:371, İSTANBUL

¹⁴⁴ ERİNÇ, S., 1953, a.g.e. s:37, İSTANBUL

ŞEKİL 17. Alibey Komu'nun Aile Konutu Planı (KODAY 1999'dan)

Genelde kasaba konutlarıyla benzerlik gösteren komlardaki konutlar, onlardan farklı olarak daha büyük yapılmışlardır. Bu yerleşmelerde aynı aileden birçok kişi yaşadığından dolayı konutlardaki oda sayısı fazladır. Bu konutların kasaba konutlarından bir diğer farkı da girişte *hol* denilen bir boşluğun bırakılmasıdır. Burada ki amaç, dışarıda ki soğuk havanın doğrudan doğruya iç kesimdeki odalara girmesini önlemektir.

2.1.6. KONUTLAR

İnsanların barınma, korunma, ısınma ihtiyaçlarını karşılamak için inşa ettikleri konutlar, en eski beşerî tesislerdendir. İlkçağlardan beri sürekli olarak değişip geliştirilen konut tipleri, XIX. ve XX.yüzyıllarda bütün dünyada büyük bir ilerleme göstermiştir. Günümüzde, Dünya üzerinde büyük yer kaplayan konutlar, değişik fonksiyonlarıyla, yerküre üzerinde insanoğlunun yaptığı değişikliklere örnektir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ TUNÇDİLEK, N.,1967, a.g.e., s:34, İSTANBUL

İnsanlar kötü hava şartlarından, vahşi hayvanlardan ve diğer insanlardan korunmak, yemek, dinlenmek ve uyumak için ihtiyaçlarına uygun konutlar inşa etmişlerdir. Başlangıçta mağaralar, ağaç kovukları gibi doğal barınaklar kullanılırken, zamanla basit kulübeler, çadırlar, müstakil evler ve çok katlı apartmanlar oluşturulmuştur . Konut denilince, sadece ailelerin yaşama alanı olarak kullanılanlar değil; ticari, dini, kültürel, eğlence, sanayi ve askeri ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış bütün binalar kastedilmektedir.¹⁴⁶

Araştırmanın bu bölümünde Hınıs'taki konutların doğal ve beşeri çevre ile olan ilişkilerini değerlendirilecektir.

2.2.6.1. Doğal Çevre Şartları ve Konutlar

Hınıs Kasabası'ndaki konutların yapı malzemelerinde, inşa tarzlarında ve kuruluş yerlerinin belirlenmesinde doğal çevrenin etkisi gözlenmektedir. Konutların yapı malzemelerinde litolojik yapının, yapılış tarzlarında jeoloji ve iklimin, kuruluş yerlerinde ise bölgenin jeomorfolojik özelliklerinin rolü olmuştur.

Hınıs'ta, özellikle de eski tip konutlarda yapı malzemesi olarak yakın çevreden temin edilebilen, taş kullanılmıştır. Jeolojik yapının konutlar üzerindeki bir başka etkisi de, kat sayısının belirlenmesinde olmuştur. Sahanın birinci dereceden deprem bölgesi olması nedeniyle, özellikle 1966 depreminden sonra inşa edilen, konutlar daha çok tek katlı olarak inşa edilmiştir. Kasabada sadece afet konutları ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde rastlanan 2 ve 3 katlı binalar dışında iki ve daha fazla katlı binalara rastlamak güçtür. Yerleşme genelinde bahçeli müstakil evler geniş yayılım gösterir.

Doğal çevrenin konutlar üzerinde ki etkisini yansıtan bir başka özellik de, iklim şartlarıdır. İklim özellikle aile konutlarının yapılış şekillerini etkilemektedir. Ülkemizde sıcaklık faktörü evlerin şekil ve fonksiyonlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır.¹⁴⁷

Buna göre şiddetli karasal iklimin görüldüğü Hınıs'ta, kış soğuklarından korunmak için konutların duvarları kalın, pencereleri küçük inşa edilmektedir. Ayrıca çatılar da kalın toprak örtü ile kaplanıp sıcaklık kaybı önlenmeye çalışılmaktadır. İklim ile konutlar arasındaki bir başka ilişki ise, konutların iç bölmelerinde gözlenmektedir.

¹⁴⁶ DENKER, B.T.,1977, Yerleşme Coğrafyası, Kır Yerleşmeleri . İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yay. No:2275, Coğrafya Enstitüsü Yay. NO:72, s:59, İSTANBUL.

¹⁴⁷ TUNÇDİLEK, N.,1967, a.g.e. s: 35, İSTANBUL

Bunun için insanların daha fazla kullandıkları odalar ile dışarısı arasında, daha çok kom konutlarında gördüğümüz, hol görevi yapan bir boşluk bırakılmaktadır. Böylece dışarıda ki soğuk havanın doğrudan içeriye girmesi önlenmiştir. Ayrıca yörede kar yağışlarının fazla olması, 1966 depreminden sonra ve yeni inşa edilen konutların sac çatılı olmasına neden olmuştur.

Jeomorfolojik özelliklerin konutlar üzerinde ki en büyük etkisi, kuruldukları yer ve dağılışı üzerinde olmuştur. Varto depreminden büyük hasar gören yerleşmenin, bundan sonra kuzeye çıkma eğiliminin nedeni, sağlam bir temel ihtiyacı olduğu kadar yamaçtaki toprak kayması, vadi içinde ki kaya düşmeleri ve yüksek taban suyundan etkilenmemek içindir.

Doğal çevre şartlarından toprak ve bitki örtüsünün meskenlere olan etkisi ise yardımcı yapı gereci şeklinde kullanılmalarıdır. Ahşap malzeme oldukça sınırlı olmakla beraber, sahada çatı gereci olarak kullanılmaktadır. Yörenin hakim bitki örtüsü olan step formasyonu, 1966 depreminde ayakta kalabilen birkaç evde görüldüğü üzere, kerpiç malzemenin yapımında kullanılmaktadır. Yerleşmede toprak malzeme, kerpiç yapımı dışında, eski tip meskenlerde çatı örtüsünün yapımında da kullanılmaktadır.

2.2.6.2. Sosyal Yapı ve Konutlar

Hınıs halkı gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle konutların inşa şekillerinde ve fonksiyonların belirlenmesinde tarihi faktörler, alışkanlıklar oldukça etkili olmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu ilerlemeye rağmen, yenilikleri benimseyemeyen, genellikle geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlayan halk, eski konut yapma alışkanlıklarını aynen devam ettirmiştir. Bu nedenle Hınıs'ta eski ve yeni tip evlerde, fonksiyonlar açısından büyük farklılıklar gözlenmemektedir. Bu konutların ancak yapı malzemelerinde bir nebze değişiklik yapılmıştır. Varto depreminde yıkılan konutların yerine yapılanlar bile, aynı plânda ve düzende inşa edilmişlerdir. Alışkanlıklardan vaz geçilememesinin bir nedeni de, nesilden nesile aynı ekonomik faaliyetin devam etmesidir. Hınıs'ta sosyal yapının konutlar üzerindeki başka bir etkisi de, bazı konutların birden fazla ailenin oturması için düzenlenmesidir.

Ataerkil aile yapısının yaygın olduğu ilçede evlenen oğullar baba evinden ayrılmamaktadırlar. Bu yeni aile için bazen evin bir odası ayrılırken, bazen de aynı bahçede bitişik bir ev yapılmaktadır. Eğer evlenen oğula evin bir odası ayrılmışsa, bu

odanın dışarıyla bağlantısını kuran kapı odanın dış cephesinden açılmaktadır. Ayrıca ataerkil aile tipinin bir sonucu olarak, özellikle eski tip meskenlerde, birden fazla odada *çelav* denilen banyo yerleri ayrılmaktadır. Bu tip banyo yerlerine Erzurum Ovası ve çevresinde *kehriz* adı verilmektedir.¹⁴⁸

Sosyal yapının konut şekilleri üzerinde ki bir diğer etkisi de, özellikle çevre mahallelerdeki bahçeli evlerde görülen yüksek dış duvarlardır. Ailenin mahremiyetinin korunması amacıyla yapılmış olan bu duvarlar, ayrıca evi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı da korumaktadır. Bunlar konutların ayrılmaz parçalarıdır.

2.2.6.3. Ekonomik Yapı ve Konutlar

Konutların inşa tarzının belirlenmesinde doğal çevre ve sosyal etkilerin yanısıra, ekonomik yapının da etkisi vardır. Hınıs'ta faal nüfusun %54'ü tarım kesiminde çalışmaktadır. Tarımsal nüfus ise kasabanın daha çok kenar mahallelerinde ikamet etmektedir. Yerleşmede tarımsal faaliyetle geçimini sağlayan halkın, oturdukları konutlar, bu ekonomik faaliyet türünün ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir. Bu insanların yaşadıkları konutlarda, ekonomik faaliyetleri ile bütünleşmiş eklentileri bulunmaktadır. Bu tip konutların en önemli eklentilerini ahırlar meydana getirir. Sahip olunan hayvan sayısına göre, bazen birden fazla olan ahırların bitişiğinde genelde samanlık bulur. Yine bu eklentilerin yanın da ambarlar bulunmaktadır. *Kalağ* ise hayvan yetiştirilen evlerde her zaman rastlanılabilen eklerdendir. Kışlık yakacak ihtiyacı için tezeklerin konulduğu bu bölüm, ahırın yakınında fakat ondan bağımsız şekilde bulunmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan ve köy kökenli olan ailelerin konutlarında bir başka eklenti olarak *tandırhaneler* bulunmaktadır. Günümüzdeki konutlarda, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlayan tandırlar, özellikle eski tip meskenlerde karşımıza çıkmaktadır.

Yörede, tarımdan başka bir ekonomik faaliyetin amacına uygun konutlar inşa edilmemiştir. Yani, bir ticarethane veya atölye tipi sanayi kolu için yapılan herhangi bir konuta rastlanmamaktadır. Bu faaliyetler, her hangi bir amaca hizmet etmeden inşa edilen ve daha sonra yapılan düzenlemelerle amaca uygun hale getirilen konutlarda sürdürülmektedir.

¹⁴⁸KODAY, S., 1995, Dadaşköy Meskenleri. Atatürk Üniv. Fen Edeb. Fak . Araştırma Dergisi , Sayı:21, s: 37, ERZURUM

Konut sahiplerinin ekonomik yapısını yansıtan başka bir özellik de, kullanılan malzeme çeşididir. Gelir seviyesi yüksek olan ailelerin yaptığı konutlar, günümüzün konforunu yakalayan endüstriyel malzemelerle inşa edilmiştir. Bu insanlar bir nebze olsun alışkanlıklarından kurtulmuşlardır. Oysa gelir seviyesi düşük olan ailelerin yaptığı konutlarda ise; doğal çevreden sağlanabilen, elde edilmesi kolay ve ucuz, günümüzün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak malzemeler kullanılarak sadece bir barınak elde etme kaygısı güdülmüştür.

2.2.6.4. Yapı Malzemesine Göre Konutlar

Coğrafi çevrenin konutlar üzerinde ki etkisi, yapı ve inşa gereçleri yönünden çok belirgindir.¹⁴⁹ Araştırma sahamızda 1966 depreminde ayakta kalabilen konutlar incelendiğinde, kullanılan yapı malzemeleri bakımından çevrenin etkisinin çok fazla olduğu görülür. Bu eski konutların çoğunluğunu taş yapılar meydana getirmekle beraber aralarında *Bağdadi* tipte yapılmış konutların da olduğu görülmektedir.

Hınıs'ın kuruluş yerinin litolojisinin bir sonucu olarak, bazalt ve ignimbirit gibi volkanik kökenli taşların konut yapımında yoğun olarak kullanıldığı dikkati çeker. Hınıs Çayı Vadisi'nden kolayca temin edilebilen bazalt ve ignimbirit gibi volkanik malzeme, 1966 yılından önce taş meskenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu deprem sonucu halâ kaldırılmayan enkazlarda yapılan gözlemlerde, bu konutların iç bölmeleri arasında dahi bazaltların duvar malzemesi olarak kullanıldığını görülmektedir. Volkanik malzemelerden inşa edilen bu meskenlerin çatıları ise *Keran* denilen tahtaların kurulup üzerlerinin toprakla örtülmesi sonucu meydana getirilmişlerdir. Düz toprak çatılı bu konutların duvarlarında ise bağlayıcı olarak çamur harcı kullanılmıştır. Bu nedenle 1966 depreminde kasabadaki taş meskenlerin pek çoğu yıkılmıştır.

Yapı malzemelerine göre eski tip konutlardan bağdadi evleri de ayırmak doğru olacaktır. Varto depremini en az zararla atlatan bu evlere, günümüzde Aşağı Kayabaşı Mahallesi'nde terkedilmiş olarak rastlanmaktadır. Bugün boş kalan veya depolama amaçlarına yönelik olarak kullanılan bu konutlarda yaşayanlar, eski konutların yakınına yapılan modern konutlara taşınmışlardır. Bu bağdadi evlerde dolgu malzemesi olarak çamur harcı kullanılmıştır. Bu harç ise ağaç dallarıyla desteklenmiş ve dışları tekrar

¹⁴⁹ DOĞANAY, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, Milli Eğitim Basımevi, s:320, İSTANBUL

çamurla sıvanmıştır. Temellerinde yine taş malzemenin bulunduğu bu evlerde çatılarında ise ahşap malzeme çoğunlukta kullanılmıştır. Ayrıca çatılar, çamurla sıvanan yan duvarları yağıştan korumak için yaklaşık 25-35 cm. yan duvarın dışına çıkarılmıştır.

Araştırma sahasında modern konutlar diyebileceğimiz, endüstriyel malzemenin daha fazla kullanıldığı meskenlerde dahi doğal çevrenin etkileri görülmektedir. Varto depreminden sonra yapılmaya başlanan bu konutlarda yine taş malzeme de kullanılmıştır. Konutların temellerinde kullanılan bazaltlar, iç bölmeler ve dış duvarlarda yerini tuğlaya bırakmıştır. Ülkemizin sanayisinin gelişmesi, konutlarda kullanılan sanayi ürünlerinin çeşidini ve miktarını arttırmıştır. Buna bağlı olarak depremde sonra yapılmaya başlanan bu konutlarda, bağlayıcı madde olarak çimento harcı kullanılmıştır. Aynı şekilde duvarların dışı da çimento ile sıvanmıştır. Bu konutlarda, taş malzemenin kullanıldığı başka bir bölüm de bahçe duvarlarıdır. Konutların çatıları ise kar örtüsünün daha çabuk temizlenebilmesi için sacla örtülmüştür. Hınıs'ta inşa edilen en modern konutta dahi, taşı yapı malzemesini bulmak olağandır. Çünkü bu malzeme hem kolay hem de daha ucuz olarak temin edilebilmektedir.

2.2.6.5. Çatı Şekillerine Göre Konutlar

Konutların doğal çevre ile olan ilişkilerini yansıtan özelliklerinden biri de, çatı şekilleridir. Çatılar fizikî çevre şartlarından özellikle iklimle ilişki içindedir. Yağışların miktarı ve çeşidi çatı şekillerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Araştırma sahasında 1966 depreminden sonra, terk edilen konutlarda çoğunlukla düz toprak çatılar yaygındır. Yörenin kış aylarında yoğun bir kar örtüsü altında kaldığını düşünüldüğünde, hem toprak malzemeli hem de düz olan bu çatılar oldukça sakıncalıdır. Kar yağışının fazla olduğu günlerde çatının ağırlaşarak çökmesi muhtemeldir. Bu tip çatılar inşa edilirken yörede *keran* ismi verilen ağaç gövdeleri, yan duvarlar üzerine oturtulmuştur. Bunların üzeri tahtalarla kaplandıktan sonra üstlerinin toprakla kapatılmış olduğu gözlenir. Kar ve yağmur yağışlarıyla topraktan sızan su, bu ahşapları çürütmekte ve çatının çökmesine neden olmaktadır. Hınıs-Varto depreminde bu tip çatıların çökmesi can kaybını arttıran bir neden olmuştur. Günümüzde, düz çatılı konutlar aile konutu olarak kullanılmamaktadır. Bu tip konutlar, Bahçe ve Sarılı mahalleleri gibi hayvancılığın yoğun olduğu kesimlerde çoğunlukla ahır olarak kullanılmakta ve çatının üzeri yağışa karşı tedbir olarak naylon örtü ile kaplanmaktadır.

Hınıs Kasabası 1966 depreminden sonra âdeta yeniden inşa edilmiştir. Bundan sonra inşa edilen konutların çatılarında, çağdaş yapı malzemeleri kullanılmasına rağmen çevrenin etkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Çatılar artık, düz değil tek veya birkaç yöne eğimli yapılmaya başlanmıştır. Bu çatılardan tek yöne eğimli olanların eğimi, arka cephedeki duvarın yükseltilmesiyle, birden fazla yöne eğimli çatıların eğimi ise ahşap malzeme desteği ile yapılmaktadır.

2.2.6.6. Kat Sayılarına Göre Konutlar

Araştırma sahasında konutların kat sayısına gelince, bölgenin birinci dereceden deprem kuşağı içerisinde olması nedeniyle konutlarda kat sınırlandırmasına gidilmiştir. Hınıs'ta daha çok tek katlı konutlar bulunmaktadır. Genelde bahçeli, müstakil evleri oluşturan bu tek katlı konutlara, Cumhuriyet Caddesi dışındaki tüm cadde ve sokaklarda rastlamak mümkündür. Tek katlı konutlar genelde eklentileriyle bulunurlar ve aile konutlarını oluştururlar. Araştırma sahasında iki ve daha çok katlı konutlar genelde Cumhuriyet, İnönü, PTT caddelerinde görülebilmektedir. Bu konutların giriş katları işyerlerine ayrılırken, üst katları ise aile konutu olarak kullanılmaktadır. Özellikle Cumhuriyet Caddesi'nde her iki katın da farklı işyerleri tarafından kullanıldığı konutlar da bulunmaktadır.

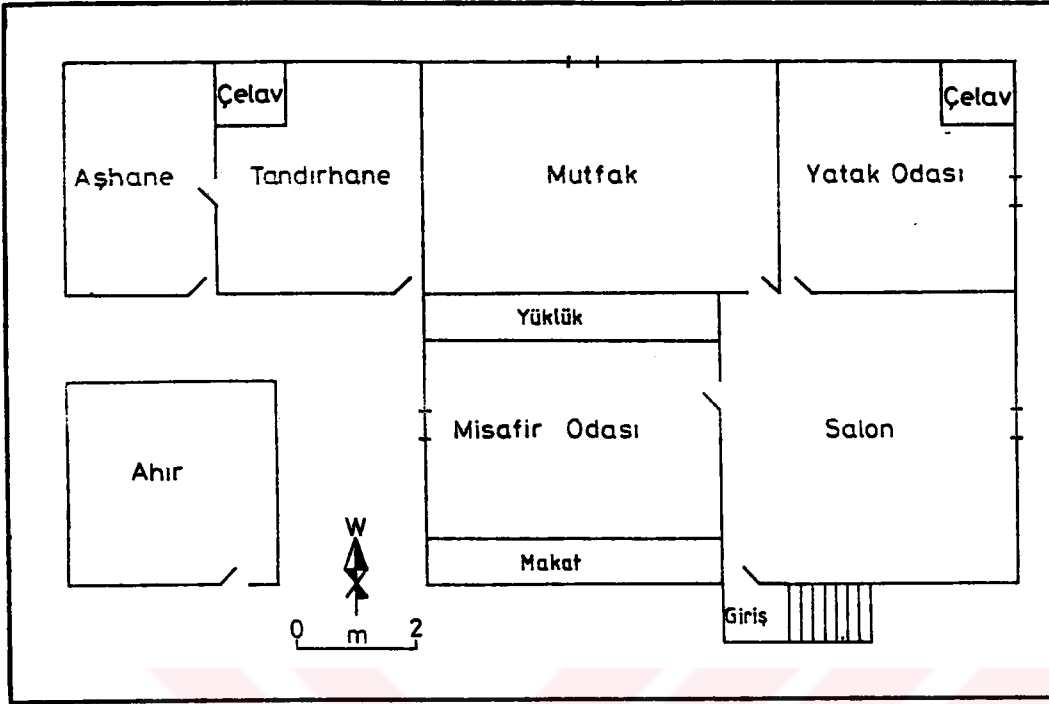
Kasabada kat sayısı en fazla olan konutlar, kamu tarafından inşa edilen adliye lojmanları ve afet evleridir. Hınıs-Varto depreminden sonra 1966 yılında yapımına başlanan afet evleri, ancak 1999 yılı yaz aylarında teslim edilebilmiştir. Kat sayıları 3'tür. Çoğunluğunun Muş Caddesi üzerinde, bir kısmının da Yenikent Mahallesi'nde bulunduğu bu konutlar, Hınıs'ın en yüksek binalarını meydana getirirler.

2.2.6.7. Konutların Düzenleniş Tarzı, Eklentileri ve Fonksiyonları

Araştırma sahasındaki konutların düzenleniş tarzı ve fonksiyonları gelenek-görenek, sosyal ve ekonomik yapıya göre değişiklik göstermektedir. Ülkemizin değişen ekonomik yapısına bağlı olarak, Hınıs'ta da konutların düzenleniş tarzı ve fonksiyonlarında değişiklikler olmuştur. Kasabada genelde yeni tip konutlar yaygın olmasına rağmen, 1966 depreminde yıkılmayan birkaç konut da vardır. Bunları eski tip mesken olarak ayırmak doğru olacaktır.

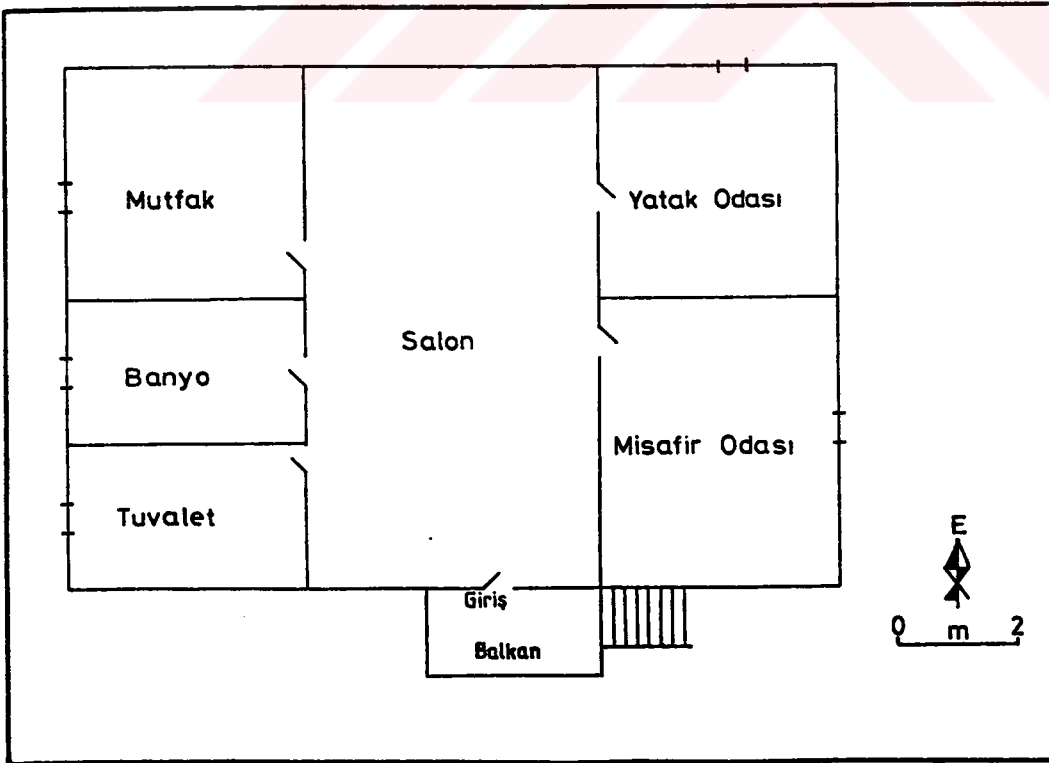
Bu meskenlerin yapımında çoğunlukla doğal çevreden temin edilen malzemeler kullanılmıştır. Ayrıca bu meskenler, Hınıs'ta coğrafi çevrenin etkisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Genelde birbirine yakın eklentilerden oluşan bu meskenler, gelenek-görenek ve ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir. Eve giriş genelde birkaç basamaklı merdivenden olur. Bunun nedeni tabanın nemden etkilenmemesi için yüksekte yapılmış olmasıdır. Kapıdan geçişte öncelikle büyük bir salona girilmektedir. Salon; oturma, konuşma, yemek yeme gibi faaliyetlerin yapıldığı kesimi oluşturur. Salondan mutfak, yatak odası ve misafir odasına geçilmektedir. Mutfak, yemek yapmanın yanında bazen de yemek yenen yer konumundadır. Diğer odaların içinde de amaca hizmet eden bazı eklentileri görmek mümkündür. Örneğin misafir odasında yatak vb. eşyaların konulduğu **yüklük** ile misafirlerin oturması için yapılan **makat** her zaman tercih edilen ilavelerdir. Yatak odasında ise yörede **çelav** denilen genelde odanın bir köşesine yapılmış banyo yeri bulunmaktadır. Halkın örf ve adetlerine uygun olarak yapılan bu eklenti Erzurum çevresinde genelde köy evlerinde ve eski tip meskenlerde yaygındır.

Eski tip konutlarda eklentiler ekonomik yapıya hitap eden şekilde düzenlenmiştir. Başlıca eklentiler **tandırhane**, **aşevi** (ambar), **ahır** ve **kalağ**'dır. Bunlardan tandırhane ve aşevi konuta bitişikken, ahır bazı konutlarda bitişik bazılarında ise ayrı bulunmaktadır. Tandır eklentisi, genelde konuta bitişik olmasına rağmen giriş kapısı dışarıdan veya ayrı bir yerden olabilmektedir. Tandırhanenin uygun bir köşesinde ise aile bireylerinin banyo ihtiyacı için bir çelav daha bulunmaktadır. Aşevi olarak nitelendirdiğimiz bölüm de, tandırhaneye bitişiktir. Burada genelde ailenin temel gıda maddeleri ve kışlık yiyecekleri depo edilmektedir. Ahır ise evden fazla uzaklaşmadan yine bahçede bulunur. Sahada **merrek** denilen samanlıklar, bazen ahırın içinde bazen de bir eklenti olarak ahırın hemen kenarında bulunmaktadır. Kalağ ise, yine ahırın hemen yanında bulunmaktadır. Burası kışlık yakıt ihtiyacı için tezeklerin saklandığı yerdir.

ŞEKİL 18: Hınıs'ta Eski Tip Bir Konut Planı

Hınıs'ta yeni tip olarak ayırabileceğimiz konutlar ise günümüz ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Bu konutlarda gelenek ve göreneklerin etkisi oldukça azalmıştır.

ŞEKİL 19: Hınıs'ta Modern Bir Konut Planı

Yeni tip konutların giriş yerleri, eski tip konutlarda olduğu gibi yerden yaklaşık bir metre kadar yüksekte bulunmaktadır. Merdivenle önce üzeri örtülmüş bir balkona çıkılıp daha sonra içeri girilmektedir. Girişte, insanların pek çok ihtiyacını karşıladığı büyük salon yer almaktadır. Salon evi ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi insanların temel ihtiyaçlarını karşıladıkları, ikincisi ise yaşam faaliyetlerini sürdürdükleri kesimdir. Bu meskenlerde yeni bir gelişme olarak, banyo ve tuvalet aile bireylerinin ortak kullandıkları bölümler şeklinde düzenlenmiştir. Eski tip konutların yatak odalarında rastladığımız çelavlar da kaldırılmıştır. Ayrıca tuvaletler konutların içine inşa edilerek dışarı ile bağlantı tamamen kesilmiş, tüm faaliyetler evin içine alınmıştır. Kasabadaki yeni tip konutlarda çok önemli eklentiler bulunmamaktadır.

2.2.7. HINIS'IN FONKSİYONLARI

Hınıs'ta, 15-64 yaş arasında bulunan nüfus dilimleri, çalışma çağı nüfusunu oluşturur. Kasabada daha küçük yaştaki nüfusun bir kısmı ekonomik faaliyetlere katılıyor ise de, bu durum yıl genelini kapsamadığı için çalışma çağı olarak 15 yaş ve üzerindeki nüfus kabul edilmiştir. Hınıs İlçe Sağlık Ocağı'nın 1999 yılı nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı tablolarına göre iktisaden faal yaşta olan nüfus 4828 kişidir. Sahada yapılan gözlem ve analizlere göre çalışma çağı nüfusunun %60,2'si (2908 kişi) faal durumda bir işte çalışmaktadır. Bu işgücünün sektörlere göre dağılımı incelendiğinde ise, tarım ve hizmetler sektörünün büyük bir orana ulaştığı görülür (Tablo 28).

Hınıs, idari bakımdan bir ilçe merkezi olsa da faal nüfusun %54,1'lik bölümü tarımla uğraşmaktadır. Ülkemizde idari bakımdan ilçe merkezi olmasına rağmen nüfusunun büyük oranı tarımla uğraşan yerleşmelerin sayısı oldukça fazladır.¹⁵⁰ Bu nedenle ilçe merkezi olmasına rağmen, şehir olarak nitelenemeyecek bu yerleşmelerde, diğer fonksiyonlar gelişmiş olsa bile tarım fonksiyonu önemini kaybetmez.

2.2.7.1. Tarım Fonksiyonu

¹⁵⁰BULUT, İ.,1998, Torul'un Coğrafi Ettüdü. Atatürk Üniv. Yay No:876, K.K.E.F. Yay: 95, Araştırma Serisi NO: 35, s:123, ERZURUM

Hınıs'ta hakim ekonomik faaliyet kolu tarımdır. Kasabada yaklaşık %54'lük kısmı bu alanda istihdam edilmektedir. Yerleşmenin içinde bulunduğu doğal ve beşerî şartlar, nüfusun çoğunluğunun tarımla uğraşmasını zorunlu kılmaktadır. Hınıs'ta yaklaşık 292 aile (1573 kişi) geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır. Kasabanın tüm mahallelerinde tarımla geçimini sağlayan nüfus mevcuttur. İlçe merkezinde tarımsal faaliyetlerin en yoğun olduğu yerler, kasaba merkezinden uzakta kurulmuş mahalleler ve komlardır. Özellikle Kolhisar, Bahçe, Köprübaşı, Pınarbaşı ve Sarılı mahallelerinde geçim tamamen tarımsal faaliyetlere dayanır. Sözü edilen beş mahalle, gerek fizikî yapıları gerekse fonksiyonları açısından bir köy yerleşmesinden farksızdır. Gerçekten kuruluş yerlerinde dahi tarım fonksiyonunun belirleyici olduğu bu mahallelerde, tarım hakim ekonomik faaliyet durumuna geçmiştir. Bu nedenle söz konusu mahalleleri kasaba ile bütünleştirmek şimdilik pek olanaklı görülmemektedir.

Hınıs'ın yönetim ve ticaret fonksiyonlarının belirgin olduğu Aşağı ve Yukarı Kayabaşı mahallelerinde de, tarımla uğraşanların olduğu ve bunların konutlarında da bu amaca hizmet eden eklentilerin bulunduğu görülür. Şehirsel fonksiyonların az çok belirmeye başladığı bu mahallelerde dahi, tarımsal fonksiyonun tamamen ortadan kalkmaması, ülkemizdeki kasaba yerleşmelerinin ortak özelliğidir. Kasabanın yönetim ve ticaret merkezi olarak belirtilebilecek bu mahallelerden çevreye doğru gidildiğinde (bugünkü Yeşilbahçe ve Gülistan Mahallelerine doğru), tarımsal fonksiyonların yeniden hakim duruma geçmeye başladığı görülür. Demek ki, Hınıs'ta uzakta kurulan mahallelerin yanında merkezi mahallelerden çevreye doğru gidildikçe de yerleşmenin gerek fizikî gerekse beşerî yapısında (nüfusunda) tarımsal fonksiyon hakim duruma geçmektedir.

Hınıs Kasabası'nda nüfusun çoğunluğu, tarımsal faaliyetlerden hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Kasabada hayvancılığın etkileri, özellikle konutlarda görülmektedir. Hayvancılığa hizmet eden konutların yapılması, tarım fonksiyonunun yerleşme dokusu üzerindeki etkisini göstermektedir.

Sonuç olarak belirtilebilir ki, Hınıs'ta, insan faaliyetleri ve yerleşme dokusu üzerindeki en önemli etki, tarım fonksiyonuna aittir. Tarım, Hınıs için vazgeçilmez bir ekonomik faaliyettir. Kasabanın bugün kazandığı tüm fonksiyonların gelişmesinde tarımın önemli rolü olmuştur. Hınıs'ın sahip olduğu arazi, özellikle hayvancılık için

oldukça müsaittir. Bu nedenle tarım fonksiyonu Hınıs'ın gelişmesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir istihdam alanıdır.

2.2.7.2. Hizmetler Fonksiyonu

Hınıs, yerel merkez olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle kasabada, hizmetler fonksiyonu oldukça gelişmiştir. Çalışan nüfusun %40'lık kısmı bu sektörde istihdam edilmektedir. Bu fonksiyon yerleşmeye bağlı köyleri olduğu kadar; kısmen de Karayazı, Karaçoban, Tekman ilçe merkezleri ve bazı köylerini de etkisi içine almaktadır.

2.2.7.2.a. Yönetim Fonksiyonu

Hınıs kasabası tarihin her döneminde idari bir merkez olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanının uzun yıllar sancak merkezi olan yerleşme, Cumhuriyetin ilanından iki yıl sonra, 1925'de belediye teşkilatına kavuşmuştur. Uzun yıllar; Merkez, Halilçavuş ve Karaçoban olmak üzere üç bucağa sahip olan ilçe, 1988 yılında Karaçoban adlı yeni bir ilçe teşkilatının kurulmasıyla nüfus ve toprak kaybına uğramıştır. Bunun sonucunda 1985'de 62661 kişilik nüfusa sahip olan Hınıs ilçesinin, 1990 nüfus sayımında ancak 45514 kişilik bir nüfusa sahip olduğu anlaşılmıştır.

Yönetim fonksiyonu, herhangi bir yerleşmenin etki sahası tam olarak tespit edilebilen tek fonksiyonudur. Hınıs İlçesi yönetim alanı içerisinde 1997 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 2 bucak ve 82 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu sayım devresi itibarıyla ilçede 45430 kişi bulunmaktadır. Karaçoban'ın ilçe olarak ayrılmasından dolayı Hınıs'ın ilçesinin yüzölçümü 600 km² düşerek 1199 km² olmuştur. İlçe teşkilatını oldukça eski olmasından dolayı, Hınıs'ta hemen hemen tüm kamu kuruluşları bulunmaktadır. Yaklaşık 83 yerleşmenin yönetim merkezi durumunda olan Hınıs'ta, idari hizmetler gelişmiştir.

Hınıs Kasabası yönetim fonksiyonunda istihdam edilen 330 kişi vardır. Bunlar toplam çalışan nüfusun %11,3'ünü, hizmet fonksiyonunda çalışanların ise %21,2'sini oluşturmaktadır. Hınıs Kasabasının yönetim fonksiyonunun etki alanı, ilçe idari sınırları olarak belirtilebilir. En uzağı 45 km olan, 82 köy yerleşmesi Hınıs'ın yönetim fonksiyonundan faydalanmaktadır. Bu nedenle, kasabaya resmi iş günlerinde gününbirlik gelip dönen insan sayısı oldukça fazladır.

Karaçoban'ın yeni ilçe teşkilatı oluşturularak ayrılımlarından sonra, idari bakımdan fonksiyonel etki bölgesi daralan Hınıs, buna rağmen bölge içerisinde ki merkezi fonksiyonundan bir şey kaybetmemiştir. Çünkü Hınıs'ın yönetim fonksiyonunu destekleyen ticaret, eğitim gibi fonksiyonları da gelişmiştir.

Kasabada bulunan kamu kuruluşlarında yönetici vasfında olan kişiler genelde ülkemizin değişik yörelerinden gelmişlerdir. Günümüzde başka illerden Hınıs'a yapılan göç olayının en önemli sebebi olan bu kuruluşlar, yerleşmede her zaman belli bir nüfus istihdam edebilecektir. Gelişmiş bir yerleşme olma amacıyla idarî yapılanmasını tamamlamış olan Hınıs'ın, bu kuruluşları destekleyecek sosyal kurumlardan yoksun olduğu göze çarpmaktadır. İdarî hizmetlerde çalışanlara hitap eden sosyal tesislerin yapılması, Hınıs'ta yaşam seviyesini yükseltecek ve dışardan gelenler için cazip bir hale getirecektir.

**TABLO 27. Hınıs'taki Yönetim Alanında İstihdam Edilen Nüfusun
Kamu Kuruluşlarına Göre Dağılımı (1999)**

Kamu Kuruluşu	Sayısı	%si
Adliye	68	20,6
Diyanet İşleri Müdürlüğü	60	18,4
Jandarma, Askerlik Şubesi	45	13,6
Belediye Başkanlığı	40	12,1
Emniyet Teşkilatı	29	8,7
Tapu- Kadastro Müdürlüğü	22	6,6
İlçe Tarım Müdürlüğü	15	4,5
Maliye Müdürlüğü	15	4,5
Tedaş A.Ş	14	4,3
Nüfus, P.T.T, Karayolları	14	4,3
Meteoroloji ve Kültür Hiz.	8	2,4
Toplam	330	100.0

KAYNAK: İlçe Mal Müdürlüğü Verileri ve Anket Sonuçlarından

2.2.7.2.b Ticaret Fonksiyonu

Araştırma sahası, bulunduğu yöre içinde ticaretin en çok geliştiği merkezlerdendir. Hınıs'ta 313 ticarî işyeri bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi banka şubesidir. Yerleşmenin ticaret fonksiyonu, yönetim fonksiyonundan farklı olarak etki bölgesini idarî sınırların dışına taşımaktadır. Hınıs'ın ticaret fonksiyonu etki alanı, Karayazı, Karaçoban, ve Tekman'a kadar genişletilebilir. Hınıs'ın bu ilçelerle sınır

olması ve hepsine hemen hemen aynı uzaklıkta bulunması kısmen bir ticaret merkezi olmasına neden olmuştur.

Söz konusu üç yerleşme, özellikle kış mevsiminde, günlük ihtiyaçlarını bağlı oldukları il merkezine uzak olmalarından dolayı, daha çok Hınıs'tan karşılamaktadır. Bunun için günübirlik olarak kasabaya gelip dönülmektedir. Hınıs'taki ticarî işyerleri incelendiğinde çoğunluğunun perakende ticarete yönelik olduğunu görülür. Kasabadaki işyerlerinin %46,3'ünü bakkal dükkanları oluşturmaktadır. Bu işyerlerinde et ürünlerinden kuru gıdalara kadar tüm tüketim maddelerini bulmak mümkündür.

TABLO 28: Hınıs'ta Bulunan Ticari İşyeri Türleri ve Sayıları (1999)

İşyeri Türü	Sayısı	İşyeri Türü	Sayısı
Bakkal	145	Fırın	3
Kahvehane	27	Kitap, Kırtasiye	5
Toptan Gıda	26	Fotoğrafçı	1
Kasap	16	Eczane	2
Berber – Kuaför	14	Manav	4
Lokanta	12	Sihhî Tesisatçı	2
Manifatura – Konfeksiyon	10	Otel	3
Gıda Maddeleri Satıcısı	5	Tüp Bayii	3
Terzi	4	Muhasebeci	1
Canlı Hayvan Taciri	5	Banka Şubesi	2
Petrol Ofisi Bayii	3	Diş Hekimi	1
Müteahhit	1	Beyaz Eşya	3
İnşaat Malzemesi	6	Kuru Temizleme	1
Oto Alım-Satımı	2	Saatçi	1
Tekel Bayii	2	Taksici	3
TOPLAM			313

KAYNAK: Belediye İşyeri Ruhsat Defteri ve Yerinde Yapılan Gözlemler.

Perakende ticaret yerleşmedeki pek çok işyerinde görülen bir özelliktir. Bakkal dükkanlarının fazla olmasının sebebi, yerleşmeye günlük geliş gidişlerin oldukça fazla olmasıdır. Ayrıca Hınıs'taki 26 adet toptan gıda satan işyeri Karaçoban'daki işyerlerine mal pazarlamaktadır. Burada Hınıs'ın pazar özelliği belirmektedir. Perakende ticarete çevre köylerle sınırlanan pazarın etki sahası; her ilçe merkezinde bulunmayan kuru temizleyici, muhasebeci, saatçi ve toptan satış yapan işyerleriyle; Karaçoban, kısmen de Karayazı ve Tekman ilçelerine kadar genişlemektedir. Kasabanın sahip olduğu pazar fonksiyonunun kanıtlayıcısı olarak, yerleşmeye dışarıdan gelenlerin en çok ihtiyaç

duydukları, lokanta- kahvehane ve otel gibi işyerlerinin sayısı verilebilir. Hınıs'ta 12 lokanta, 26 kahvehane, 3 otel bulunmaktadır. Temel ihtiyaçlardan olan giyim eşyası satışları, perakende olarak 10 dükkanda yapılmaktadır. Manifaturacılarla yapılan görüşmede özellikle Karaçoban halkının da giyim eşyası ihtiyaçlarını Hınıs'tan karşıladıklarını belirlenmiştir. Hınıs, sadece temel ihtiyaç maddeleri ile değil beyaz eşya, marangoz, tornacı, mobilya imalatçıları, oto yedek parçacısı ve traktör-oto tamirhaneleriyle de çevre yerleşmeler üzerindeki pazar ve merkeziyet etkisini güçlendirmektedir. Ancak kasabada ham maddelerin değil, mamül maddelerin pazarlanması şeklinde bir ticaret vardır. Bu da oldukça canlı olan ticari faaliyetlerden halkın tamamının yararlanmasına engel olmaktadır. Örneğin hayvansal hammaddeye yönelik ticarî faaliyetlerin yoğunlaşması tarımsal nüfusun da ticarete katılması yönünden önemlidir.

Hınıs'ta ticaretin canlı, işyerlerinin de oldukça çeşitli olmasına rağmen alışverişler de istenen kalite yakalanamamaktadır. Bunun en büyük nedeni, dükkan sahiplerinin daha fazla satış yapmak için çok çeşitli ürünleri ticarethanelerde bulundurması ve özellikle küçük esnafın işyerlerinin yanında, tarım faaliyetleriyle de uğraşmasıdır. Kalitenin sağlanabilmesi için işyerlerinin altyapılarının tamamlanarak modern bir yapıya kavuşturulması ve daha önemlisi ticaretin ihtisaslaşması (uzman kişilerce, özellikleri bilinen ürünlerin pazarlanması) gerekmektedir.

Hınıs'ın üç ilçenin pazarı olması ve ticarî işyerlerinin çeşitliliği göz önüne alındığında, belki bir şehir yerleşmesi olabileceği düşünülmektedir. Ancak diğer fonksiyonlar ve söz konusu ticarethanelerde verilen hizmet dikkate alındığında ise bu düşüncüyü destekleyecek belirtiler söz konusu değildir.. Bununla beraber Hınıs, ticarî hizmetler bakımından Erzurum'un gelişmiş ilçelerindendir.

2.2.7.2.c. Sağlık Fonksiyonu

Hınıs'ın sağlık fonksiyonu diğer hizmet fonksiyonlarına göre daha az gelişmiştir. Yerleşmenin yönetim ve ticaret merkezi olmasından kaynaklanan merkeziyet gücünün etkisi ve diğer ilçe merkezlerinden daha gelişmiş sağlık kuruluşlarına sahip olması bu fonksiyonu azda olsa geliştirmiştir. Bununla beraber 1990'lı yılların başlarından itibaren yörede yoğunlaşan terör olayları, sağlık ve eğitim hizmetlerini olumsuz etkilemiştir. Hınıs Devlet Hastanesi 1991 yılında 4 uzman doktora sahip olmasına rağmen, bunu

takip eden yıllarda tamamen doktorsuz kalmıştır. Bu durum terörün bölgeye verdiği en büyük zararlardan biridir. Yaklaşık 6 yıl uzman doktoru olmayan kasaba, ancak 1999 yılında bir uzman doktora kavuşmuştur.

Hınıs'ta bir Devlet Hastanesi bir de Sağlık Ocağı bulunmaktadır. Bu sağlık tesislerinde toplam 40 kişi istihdam edilmektedir. Devlet Hastanesi 1970 yılında kurulmuştur. Hastanede 1999 yılı itibariyle; 1 uzman doktor, 4 pratisyen doktor, 2 sağlık memuru, 6 hemşire, 3 ebe ve 9 diğer personel olmak üzere 25 kişi çalışmaktadır. Kasabanın tek sağlık ocağı olan Merkez Sağlık Ocağı'nda ise 4 pratisyen doktor, 3 sağlık memuru, 2 hemşire, 3 ebe ve 3 diğer personel olmak üzere toplam 15 görevli bulunmaktadır. Tüm bu olumsuz koşullara rağmen sağlık kuruluşlarında oldukça fazla miktarda poliklinik yapılmaktadır. Sağlık kurumlarının etki alanı da hemen hemen aynıdır. Genelde Hınıs, Karaçoban ilçeleri ve köyleri buradaki sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Ancak buradaki müdahaleler, teknik donanımın yetersiz olmasından dolayı, daha çok ilk yardım şeklinde yapılmaktadır. Daha önemli vakalar, Erzurum'daki sağlık kurumlarına gönderilmektedir.

Toplam 50 yatak kapasiteli Hınıs Devlet Hastanesi modernleştirildiği ve yeterli sayıda doktora kavuşturulduğu takdirde hem yerleşmenin sağlık fonksiyonu gelişecek hem de etki sahasındaki nüfusun önemli bir problemi çözülebilecektir.

2.2.7.2.d. Eğitim Fonksiyonu

Eğitim fonksiyonu ve kültürel hizmetler, yerleşmelerin etki sahalarının belirlenmesinde önemlidir.¹⁵¹ Hınıs İlçe Merkezi eğitim fonksiyonu yönünden gelişmeye aday bir yerleşmedir. Bugün kasabada 14 adet ilk ve orta dereceli okul ve bir meslek yüksek okulu bulunmaktadır. İlk ve orta dereceli okulların 8'ini ilköğretim, 6'sını da meslek eğitime bağlı kurulmuş liseler oluşturmaktadır. Kasabada Çok Programlı Lisenin yanında İmam Hatip, Kız Meslek, Endüstri Meslek ve Sağlık Meslek gibi branş eğitimi veren liseler bulunmaktadır. Hınıs Sağlık Meslek Lisesi ve 2000 yılında eğitim-öğretime başlayan yatılı ilköğretim bölge okulu, yerleşmenin çevre ilçeler üzerindeki fonksiyonel etkisini arttırmaktadır. Bununla beraber 1998 yılında açılarak, 1999 yılında öğrenci almaya başlayan Hınıs Meslek Yüksek Okulu, Hınıs'ın eğitim fonksiyonu

¹⁵¹ ZAMAN, M.,DOĞANAY, S.,2000, Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:3, s:245-287, ERZURUM

açısından etki bölgesini ülke geneline yaymıştır. Meslek Yüksek Okulu 1999 yılında 2 bölümü, 28 öğrencisi ve 7 öğretim görevlisi ile eğitime başlamıştır. Bu yüksek öğretim kurumunun teknik altyapısı tamamlandığı takdirde, daha çok öğrenciye hizmet verebilecektir.

Hınıs İlçe Merkezi'ndeki okullara, yatılı öğrenciler haricinde çevreden gelen öğrenci sayısı azdır. Bu sayı 80'i geçmez. Bu öğrenciler taşınmalı olarak gütübirlik köylerinden getirilip götürülmektedir. Köylerden gelen öğrenci sayısının az olmasının nedeni, buralarda da taşıma usulüyle birkaç köyün öğrencisinin bir araya toplanarak eğitim öğretim verilmesidir. Bu nedenle kasabaya, merkeze bağlı birkaç köyden öğrenci gelmektedir. Yatılı bölge okulunun açıldığı 2000 yılına kadar, ilköğretim baz alındığında Hınıs'ta eğitim fonksiyonunun etki alanı oldukça daralmaktadır. Ancak mesleki eğitim içeren lise öğretimine gelindiğinde etki alanı, Karayazı, Karaçoban, Tekman ilçelerine kadar genişletilebilmektedir. Çünkü bu ilçelerden Hınıs'taki meslek liselerine ve Çok Programlı Liseye gelen öğrenciler vardır. Söz konusu ilçe merkezlerinde yaşayanların, çocuklarını Erzurum yerine Hınıs'a götürmelerinin sebebi, yakınlık ve yerleşmeler arasındaki kültür birliğidir. Bununla beraber 2000-2001 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim alanında da Hınıs'ın eğitim fonksiyonu etki alanının genişleyeceği tahmin edilmektedir.

Hınıs eğitim alanında gelecek için umut vermektedir. Özellikle yatılı ilköğretim bölge Okulunun açılması ve buradan mezun olacak öğrencilerin kasabadaki liselere dağılması yerleşmenin bu fonksiyonunu geliştirecektir. Bilindiği gibi, herhangi bir yerleşmenin eğitim fonksiyonunun gelişmesi, iktisadî hayatta ve genel hizmetler alanında da önemli bir istihdam hacmi yaratabilmektedir.¹⁵²

2.2.7.3. Sanayi Fonksiyonu

Araştırma sahasında faal nüfusun %6'sı sanayi alanında istihdam edilmektedir. Bu durum, ülkemizde fonksiyonları yeni belirmeye başlayan küçük belediyelerin ortak özelliğidir¹⁵³. Kasabada günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak kurulmuş olan atölyeler ve tamirhanelerden başka sanayi faaliyeti yoktur. (Tablo 32)

¹⁵² GÜNER, İ., 1997, İğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:32, s:79-99, İSTANBUL

¹⁵³ ÖZGÜR, M., 1996, Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler . Ankara Üniversitesi D.T.C. Fak. Coğrafya Araştırmaları Der. Sayı:12 , ANKARA

Bu atölyelerin yaklaşık 1/3'ini demirci ve kaynakçılar meydana getirir. Bunun nedeni de tarımın hakim ekonomik faaliyet olmasıdır. Demirci ve kaynakçı atölyelerinin müşterisi genelde kırsal kesim nüfustur. Yerleşme geneline baktığımızda da işyerlerinin çoğunu tamircilikle ilgili atölyeler oluşturur.

Hınıs'ta ham maddeye yönelik sanayinin kurulması, kasabanın gelişmesinde etkili olacaktır. Hayvancılığın bu kadar yaygın olduğu, hayvan sayılarının onbinlerle ifade edildiği ilçede, hayvansal maddeleri işleyen bir sanayi faaliyetinin gelişmemesi acıdır. Hınıs'a öncelikle mandıralar kurulmalı ve hayvansal hammaddelerden mamül maddeler üretilmelidir. Bununla beraber kasabadaki mevcut atölyelerin kapasitelerine uygun çalıştırıldığını söylemek zordur. Ticaret fonksiyonu gelişmiş olan Hınıs'ta sanayi faaliyetlerini geliştirip, mamül maddeler halinde satış yapılabilmesi, hem ilave kazanç yönünden hem de ticareti canlandırma bakımından olumlu sonuç verecektir.

Hınıs'ta etkisi en az hissedilen fonksiyon sanayidir. Buna bağlı olarak etki bölgesi de dardır. Kasabadaki atölyelerden faydalanmak için kasabaya, Hınıs ve çevre ilçelere bağlı köylerden çok fazla olmamakla birlikte, gelenlere rastlanmaktadır.

Hınıs'ın sanayi fonksiyonu etki bölgesinin, belirsiz olmakla beraber fazla geniş olmadığı düşünülmektedir. Tarım ve hizmet fonksiyonlarının kasaba için vazgeçilmez olmasına rağmen, bunların yanında sanayinin de geliştirilmesi akılcı olacaktır. Hizmet fonksiyonlarının geliştiği Hınıs'ta sanayinin gelişmesi, yerleşmenin etki bölgesini daha da genişletecektir.

2.2.8. HINIS'IN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ

Geniş anlamıyla fonksiyon *zaman içinde akıp giden faaliyetler veyahut yapılan iş anlamına gelmektedir.*¹⁵⁴ Şehirsel fonksiyon denildiğinde ise bir yerleşmedeki insanların istihdam edildiği iş grupları akla gelmektedir. Hınıs ilçe merkezinde, nüfusun iş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde tarımın ilk sırada, hizmetler sektörünün ikinci sırada sanayi sektörünün de üçüncü sırada geldiği görülür.

¹⁵⁴ KARABORAN, H.,1989, Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 3, Sayı :1 s: 87, ELAZIĞ

TABLO 29: Faal Nüfusun Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı (1999)

Sektörler	Çalışan Nüfus	Çal. Nüf. İçin. Oranı
Tarım	1573	%54
Hizmetler	1154	%40
Sanayi	181	%6
Toplam	2908	100

KAYNAK: İlçe Mal Müdürlüğü, Belediye Verileri ve Anket Sonuçlarından.

Ülkemizde yerleşmeler kırsal ve kentsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki sistemi birbirinden ayırmak yani kırsal nerede bittiğini kentin nerede başladığını kesin kriterlerle ortaya koymak çok güçtür. Bu çerçevede ilk olarak değerlendirilen nüfus kriteri, araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmış ve bir fikrin etrafında toplanılamamıştır.¹⁵⁵

Nüfus kriteri ile kırsal ve kent ayrımı yapanlardan TUMERTEKİN, 10000 nüfus miktarının kırsal-kent ayrımı için yeterli olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ EMİROĞLU ise, ülkemiz genelinde 10000 nüfusun ayırıcı olabileceğini yinelemiştir.¹⁵⁷ Kırsal ve kent ayrımında bir nüfus bareminin olması gerektiğini ancak bunun çok sağlıklı olmadığını, çünkü nüfusu 9900 ile 10100 olan iki ayrı yerleşmenin birbirinden çok farklı olmayacağını belirten DOĞANAY, bu ayrımındaki sakıncaları değinmektedir.¹⁵⁸ DOĞANAY, kırsal ve kent ayrımında fonksiyonel gruplandırmaya önem vermiş ve faal nüfusun sektörlere göre dağılımını göz önüne alarak kırsal-kent ayrımına gitmiştir. O'na göre, faal nüfusun %50'den fazlası tarımla uğraşan yerleşmeler kırsal, %50'den azının tarımla uğraştığı yerleşmeler ise kentseldir.¹⁵⁹ Yerleşmelerin kırsal-kentsel olma özelliklerini belirtmede

nüfus kriterinin yeterli olmadığını kaydeden bir başka araştırmacı da YÜCEL'dir. Ona göre bu ayrım, yerleşmelerin fonksiyonlarında ve buralardaki nüfusun yaşam şekillerinde aranmalıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ DOĞANAY, H., 1997, a.g.e. s:421, İSTANBUL

¹⁵⁶ TUMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar. İstanbul Üniv. Yay No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yay No: 72, s:23, İSTANBUL

¹⁵⁷ EMİROĞLU, M., 1975, Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus. Ankara Üniv. D.T.C.F. Coğrafya Araş. Dergisi, Sayı:7, s: 125-158, ANKARA.

¹⁵⁸ DOĞANAY, H., 1997, a.g.e. s:421, İSTANBUL

¹⁵⁹ DOĞANAY, H., 1997, a.g.e. s:424, İSTANBUL

¹⁶⁰ YÜCEL, T., 1961, Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler. Türkiye Coğrafyası Dergisi, Yıl:XVI, Sayı:20, s:25, ANKARA

Birçok coğrafyacı bilim adamının yapmış olduğu bu ayrımlar resmi kurumlarca dikkate alınmamıştır. Bugün, D.İ.E. yerleşmelerin fonksiyonlarına bakmaksızın il ve ilçe merkezlerini şehir, diğer yerleşmeleri ise kır olarak kabul etmektedir. Bu nedenle ülkemizde şehir karakteri taşımasına rağmen, şehir olarak nitelendirilen pek çok yerleşme bulunmaktadır. D.İ.E.'nin yerleşmelerin nüfusuna bakmadan yaptığı bu değerlendirme oldukça yanlıştır. Çünkü, ülkemizde nüfusu 2000 civarında olan ilçe merkezleri de vardır. Öte yandan nüfusu 15000-20000 olup da halâ kasaba karakterinden kurtulamamış yerleşmeler de bulunmaktadır. Öyleyse kır-kent ayrımında kullanılacak nüfus kriteri bölgelere ve yaşam koşullarına göre değiştirilmelidir. Bir yerleşme, bazen 10000 nüfusa ulaşmadan şehrsel fonksiyonlar gösterebileceği gibi, bazen de nüfusu 20000'e ulaşsa bile şehir olarak tarif edilemeyebilir.

Hınıs İlçe Merkezi, 442 Sayılı Köy Kanunu'na ve D.İ.E.'nin yapmış olduğu nüfus sayımına göre şehir yerleşmesidir. Ancak ilçenin gerçek nüfusu göz önüne alındığında, Hınıs'ın bir kasaba yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Merkez Sağlık Ocağının 1999 yılında yaptığı nüfusun yaş ve cinsiyet oranı tablolarına göre, yerleşme nüfusu 7976 kişiden ibarettir. Hınıs, bu nüfus miktarı ve gelişen bazı fonksiyonları ile büyük ve gelişmiş bir kasabadır. Bunun en belirgin örneği faal nüfusun sektörlere göre dağılımı incelendiğinde görülür. Hınıs'ta faal nüfusun %54'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu durum, DOĞANAY'ın da vurguladığı kriterlere göre, bir kasaba yerleşmesini ifade etmektedir.

Kasabalar köy ile kent arasında geçiş tipini oluşturan yerleşmelerdir. Fonksiyonları itibariyle şehirler kadar gelişmemiş olan kasabalar, diğer taraftan köylerden daha çok imkanlara sahiptir. ÖZÇAĞLAR'ın tespitine göre nüfusu itibariyle orta büyüklükteki kasabalar grubuna giren¹⁶¹ Hınıs'ı, fonksiyonları itibariyle büyük bir kasaba olarak tarif etmek doğru olacaktır. ÖZGÜR'ün yaptığı araştırmaya göre ise Hınıs, faal nüfusun sektörlere dağılımı düşünüldüğünde, tersiyer tipinde tarım- hizmet kasabası grubuna girmektedir.¹⁶² Bir başka araştırmada da Doğu Anadolu'da, faal nüfusunun %50'den fazlası tarım sektöründe çalışan ilçe merkezlerinin şehir değil tarım-

¹⁶¹ ÖZÇAĞLAR, A., 1996, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar, Şehirler) . Erol Yayınevi, s:8, ANKARA.

¹⁶² ÖZGÜR, M., 1996, a.g.e. s:13, ANKARA

hizmet kasabası olacakları yinelenmektedir.¹⁶³ Gerçekten de Hınıs'ta tarım ve hizmetler sektöründe istihdam edilen nüfusun, çalışan nüfus içerisinde ki oranı %94'dür.

Hınıs'ın gelişmiş bir kasaba olmasında en büyük pay, doğal olarak hizmetler fonksiyonuna aittir. Yerleşmenin, Erzurum ilinin en eski ilçe teşkilatlarından birine sahip olması nedeniyle yönetim hizmetlerinin çekim gücünün fazla olması, Karayazı-Karaçoban ve kısmen de Tekman ve köyleri için önemli bir ticaret merkezi olması Hınıs'a bazı fonksiyonel özellikler kazandırmıştır. Hınıs'ın, özellikle pazar fonksiyonunu ortaya çıkaran ticari faaliyetlerin canlılığı ve çeşitliliği düşünüldüğünde, yerleşmenin küçük bir şehir olabileceği akla gelmektedir. Çünkü yerleşmede iş bölümünün olması, ticari aktivitelerin ihtiyaçları karşılayabilmesi ve çevresindeki bazı ilçe yerleşmelerini ticari yönden kendisine bağlamış olması, ancak şehirlerde görülebilen bir merkezilik özelliğidir. Fakat işyerlerinin yerleşme içerisindeki dağılışı düzenleri ve diğer fonksiyonlarının fazla gelişmemiş olması, bu düşüncüyü ikinci plâna itmektedir. Çünkü kasabaların genel özelliği olan, tek bir caddenin ticari canlılığa sahip olması, Hınıs'ta da karşılaşılan bir durumdur. Hınıs'taki işyerleri Cumhuriyet Caddesi'nde yoğunlaşmıştır. Yerleşmenin diğer kesimlerinde ticari faaliyetlerden söz edilememektedir. Yönetim fonksiyonları ve yerleşim plânı bakımından da bir şehri anımsatan Hınıs; sağlık, eğitim, diğer sosyal hizmetler, nüfus yapısı ve nüfus miktarı açısından yine bir kasaba özelliğine bürünmektedir. Çünkü yerleşmedeki sağlık, eğitim vb. hizmetler bugün için istenilen düzeyde değildir. Zaten, nüfus yapısı ve gerçek nüfus miktarı açısından da Hınıs bir kasabayı temsil etmektedir.

Sonuç olarak yönetim ve ticaret fonksiyonlarının geliştiği, fakat bunun yanında diğer fonksiyonlarının bunlara uyum sağlayamadığı Hınıs'ı, büyük ve gelişmiş bir kasaba olarak tarif etmek doğru olacaktır.

¹⁶³ YİĞİT, A., HAYLI, S., KARAKAŞ, E., 1995, Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, C:7, Sayı:1-2, s:345-361, ELAZIĞ.

3.BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA

3.1.1. TARIM

Hınıs Kasabası'nda nüfusun büyük bir kısmı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Tarım denilince akla hemen ekip-biçme faaliyetlerinin gelmesine rağmen, hayvancılık da aslında bir tarımsal faaliyettir. Zaten Hınıs'ta tarımsal nüfusun büyük bir kısmını hayvancılıkla uğraşanlar meydana getirmektedir. Hayvancılıkla uğraşan nüfus, hayvancılığı desteklemek amacıyla ekip-biçme faaliyetini de sürdürmektedir. Kasabadaki hayvancılığın ekip-biçme faaliyetlerinin önüne geçmesinde, coğrafi şartların rolü olduğu kadar, sosyo-kültürel faktörlerin de etkisi vardır. Çünkü insanlar alışkın oldukları ekonomik faaliyetlerden vazgeçememektedirler. Ayrıca tarımda elde edilen verimin düşük olması, modernizasyonun yapılmaması, halkın bilinçsiz olması ekip-biçme faaliyetlerinin hayvancılığın gerisinde kalmasına neden olmuştur. Bununla beraber, iklim şartlarının ekip-biçme faaliyetlerini güçleştirmesi önemli bir sorundur. Bu nedenle halk hayvancılığa yönelmiştir.

Yöre tarımının en dikkat çekici özelliği, ekstansif metotların kullanılmasıdır. Gübre kullanımı son derece yetersizdir. Büyükbaş hayvancılığın gelişmiş olmasına karşılık, elde edilen doğal gübre, umumiyetle yakacak olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık sunî gübre kullanımı da yetersizdir. Bir yandan halkın alım gücünün zayıf olması, öte yandan gübrenin nasıl ve ne şekilde kullanılacağına bilinmemesi tarımın gelişmesini engelleyen bir başka nedendir. Toprağın verimliliği arttırılamadığından, bu ihtiyacı karşılamak için nadas uygulamasına gidilmektedir. Bu da hem bölge hem de ülkemiz için maddi kayıplara neden olmaktadır. İlçe Tarım Müdürlüğü'ne göre, tüm ilçe genelinde tarım arazilerinin %40'a yakını nadasa bırakılmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerde makineleşme de tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu faaliyetlerin her aşamasında insan gücünden yararlanılmaktadır. Kasabaya traktör ancak 1970'li yılların başlarında girebilmiştir. Aynı şekilde ilaçlama, sulama işlemleri de yeterince yapılamamaktadır. Tarımda modernizasyon sağlandığı takdirde Hınıs, pek çok ürünü yetiştirebilecek bir potansiyele sahiptir.

3.1.1.Ekili Alanlar:Hınıs İlçesi belediye sınırları içerisinde 1999 yılı itibariyle yaklaşık 832 ha.lık ekili-dikili alan bulunmaktadır. Bu arazinin yaklaşık 798 ha.1 tarla tarımı, 34 ha.lık bölümü de sebze tarımı için kullanılmaktadır. Sahada sebze tarımı, su temininin kolay olduğu akarsu boylarında yapılırken, tarla tarımı için genelde plato düzlükleri tercih edilmektedir.

TABLO 30: Hınıs'ta Ekili Alanların Ürünlere Göre Dağılımı ve Üretim Miktarları (1999)

Ekilen Ürün	Ekilen Alan (ha)	Verim (kg/ha)	Alınan Ürün(ton)
Buğday	465	600	279
Arpa	100	900	90
Çavdar	20	600	12
Fiğ	30	560	17
Yonca	34	750	25
Korunga	20	1000	20
Nohut	13	1000	13
Kuru Fasulye	10	1600	16
Mercimek	10	950	9
Şeker Pancarı	98	18000	1764
Patates	3	20000	60
Toplam	810	-	2305

KAYNAK :İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri

TABLO 30'un incelenmesinden de anlaşılabacağı üzere, ekimi en fazla olan ürün tahıllardır. Tahılların içinde ise buğday birinci sırada gelmektedir. Tahılların daha fazla yetiştirilmesinde; hayvancılığı destekleyen ürün olmaları, iklime uyum sağlamaları, fazla işçilik gerektirmemeleri ve sulak arazinin az olması önemli rol oynamaktadır. En fazla ekilen ürün olmasına rağmen buğday tarımından yüksek bir verimlilik sağlanamamaktadır. Buğday tarımının ekstansif yöntemlerle yapılması verimin oldukça düşük olmasına neden olmaktadır. Tarımı doğal koşullara bağlı olarak yapıldığından, iklim özelliklerinin durumuna göre üretim miktarı değişmektedir. Kurak olan yıllarda verim oldukça düşmektedir. Bu yıllarda İlçe Tarım Müdürlüğü, ekim için çiftçiye buğday dağıtmaktadır.

Hınıs'ta buğday tarımı kışlık ve yazlık olmak üzere iki farklı metotla yapılmaktadır. Hasat ise Ağustos- Eylül aylarındadır. Makineleşmenin sağlanamaması ve topoğrafyanın etkisiyle, kasabada buğday ve arpa hasadı klasik yöntemlerle

yapılmaktadır. Ürünler genelde pazarlanmamakta ve kışlık ihtiyaçlar için konutlarda yapılan özel eklentilerde (merek, samanlık) saklanmaktadır. İlçe Tarım Müdürlüğü'ne göre, kasabada tür itibariyle de yumuşak ve sert buğdaylar yetiştirilmekle beraber, çoğunlukla yumuşak buğday türleri hakimdir.

Buğdaydan sonra ekim alanı en geniş olan ürünler, arpa ve şeker pancarıdır. Arpa tarımı genelde buğday tarımı ile aynı şartlarda ve zamanlarda yapılmaktadır. Sulama imkanının zorlaştığı yerlerde, buğday ile beraber ekim ürünü olarak seçilmektedir. Kasabada malt arpası dışında kalan arpa türlerinin ekilmesi, bu tarımın hayvancılığa yönelik olarak yapıldığını göstermektedir.

Hınıs'ta şeker pancarı tarımı, hayvancılığa alternatif olarak düşünülmekte ve desteklenmektedir. Bu amaçla Hınıs ve Karaçoban ilçelerini içine alan bir bölgeyi kontrol eden Hınıs Pancar Bölge Şefliği kurulmuştur. Pancarın ekimi bu kuruluş tarafından yapılmakta, işçilik ve diğer faaliyetler ise çiftçiler tarafından yürütülmektedir. Ekim uzman kişiler tarafından yapıldığından uygun yerler seçilmektedir. Bu nedenle pancarın ekildiği yerler su sorununun olmadığı bölgelerdir. Kasabada sulama sorunu sadece akarsu boylarında çözülmüştür. Diğer kesimlerde ise sulama halâ büyük bir sorundur. Hınıs'ta pancar tarımının az bir oranda kalmasının nedeni tarıma elverişli plato düzlüklerinde sulama sorununun olmasıdır. Bu kesimlerde sulama olanakları artırıldığı takdirde, şeker pancarı kasabada önemli bir gelir kaynağı olacaktır.

Ekiminde modern metotların uygulandığı pancarın, daha sonraki işlemlerinde teknik yöntemler uygulanmamaktadır. Bu nedenle verim düşük seviyelerde kalmaktadır. Ortalama verim dekara 2-3 ton olurken, bazı kesimlerde 1 tonu bile bulmamaktadır. Buna rağmen kasabada en fazla ürün şeker pancarından elde edilmektedir. Kasabadaki üretim miktarı her yıl benzer rekoltede gerçekleşmektedir. Çünkü üçlü münavebe sistemi uygulanmaktadır. Yani pancar üretimine uygun olan araziler, 3 gruba ayrılarak her yıl bir grubuna ekim yapılmaktadır. Devlet politikası olarak uygulanan bu sistemde zamanla değişiklikler olmaktadır. Örneğin 1980 yılına kadar dörtlü olan münavebe sistemi, şeker ihtiyacının artmasından dolayı 2000 yılında üçlü yararlanma sistemine çevrilmiştir. Günümüzde de devam eden bu üçlü münavebe sisteminin altyapı hizmetleri tamamlandığı takdirde 2001 yılında tekrar dörtlü münavebeye çevrileceği belirtilmektedir. Hınıs'ta üretilen şeker pancarı, Muş Şeker Fabrikası'na gönderilmektedir.

Hınıs'ta ekili alanlar içerisinde yer alan diğer tarım ürünleri gerek alanları gerekse üretim miktarları açısından pek önem arz etmezler. Bunlar genelde kışlık ihtiyaçları ve hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapılan tarımsal faaliyetlerdir.

Araştırma sahasındaki sebze alanları 34 ha.lık bir alana yayılmıştır. Bunlar ticari amaçlardan çok günlük ihtiyaçlara karşılamaya yöneliktir.

TABLO 31. Hınıs'ta Sebze Ekim Alanlarının Dağılımı ve Üretim Miktarları (1999)

Ekilen Ürün	Ekilen Alan (ha)	Verim (kg/ha)	Alınan Ürün (ton)
Biber	1	1600	1,6
Domatez	3	4500	13,5
Taze Fasulye	3	1700	5,1
Salatalık	4	2700	10,8
Karpuz	2	10000	20
Kavun	2	10000	20
Lahana	4	12200	48,8
Soğan	3	4100	12,3
Toplam	22	-	132,1

KAYNAK : İlçe tarım müdürlüğü Verileri.

Genelde vadi içlerinde sürdürülen sebze tarımı, konutların yakınlarında devam eden bir faaliyet olarak dikkat çekmektedir. Her çeşit sebzenin yetişebildiği araştırma sahasında, halkın bilinçsiz olması ve hayvancılıktan vazgeçememesi yüzünden, bu tarımsal faaliyetler canlılık kazanamamaktadır.

3.1.2. Dikili Alanlar

Araştırma sahasında dikili alanlar 7 ha.lık bir alana yayılmıştır. Genelde meyve ağaçlarının yetişmesine imkan vermeyen bir iklimin mevcut oluşuna karşılık, vadi içlerindeki korunaklı alanlarda meyve ağaçları yetişebilmektedir. Yöredeki meyve ağaçları, vejetasyon süresinin kısa olmasından dolayı, olgunlaşma devresi kısa yaz mevsimine sığan türlerden meydana gelmektedir. Bunlar vişne, kiraz, elma, erik ve armut ağaçlarıdır. Elma, kiraz, vişne gibi meyvelerin belli bir yoğunluk kazanmış oluşuna karşılık, tarımı ticari amaca yönelik değildir. Bu meyvelerin tarımında da, yine geleneksel metotlar kullanılmakta ve fazla bir verim alınamamaktadır. Günümüzde verimi düşük olan bu araziler modernleştirildiği takdirde meyve üretimleri artacaktır.

Yukarıda belirtilen meyvelerden üretimi en fazla olan elma ve vişnedir. Ancak bunlar da ailelerin kendi ihtiyaçları için tüketilmektedir.

3.1.3. Hayvancılık

Hınıs'ta en yaygın olan tarımsal faaliyet hayvancılıktır. Bölgedeki iklim koşulları ve topoğrafik yapının, tarla tarımını sınırlandırması nedeniyle, hayvancılık faaliyeti ön plana çıkmıştır. Ayrıca yörede, geniş çayır-mera alanlarının yer alması da, hayvancılığı destekleyen bir başka faktördür.

Hınıs'ta hayvancılık başlı başına büyük bir faaliyet kolu olmasına rağmen, bu ekonomik faaliyet, sanayi ve ticareti etkileyememiştir. Kasabada hayvansal ürünler oldukça fazla elde edilmesine karşılık, bunları mamül maddeye çevirecek mandıralar ve pazarlayacak ticarethaneler bulunmamaktadır. İlçe genelinde çoğunlukla küçükbaş hayvan yetiştirilmekte iken, Hınıs kasabasında bu durum değişmektedir. İlçe merkezi ve belediye sınırları içerisinde kalan komlarda 1650 büyükbaş, 1041 küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir.

TABLO 32. Hınıs Kasabası ve Belediye Sınırları İçinde Kalan Kom Yerleşmelerindeki Hayvan Varlığı (1999).

Yerleşme yeri	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Toplam
Yeşilbahçe Mahal.	223	20	243
A. Kayabaşı Mah.	41	-	41
Karakula Mah.	57	17	74
Pınarbaşı Mah.	17	-	17
Kolhisar Mah.	164	110	274
Yenikent Mah.	34	15	49
Sarılı Mah.	249	154	403
Y. Kayabaşı Mah.	29	-	29
Köprübaşı Mah.	169	-	169
Bahçe Mah.	164	10	174
Komlar	513	715	1228
Toplam	1660	1041	2701

KAYNAK: İlçe Tarım Müdürlüğü verileri ve KODAY 1999'dan Yararlanarak Hazırlanmıştır.

Kasabada, ilçenin geri kalan kesimine göre büyükbaş hayvan sayısının artmasının nedeni, buralarda ekme-biçme faaliyetlerinin daha fazla yapılmasıdır.¹⁶⁴ Küçükbaş hayvanlar ekili alanlara zarar verdiklerinden sayıları ilçenin diğer kesimlerine oranla azaltılmıştır.

3.1.3.1. Büyükbaş Hayvancılık

Araştırma sahamızda beslenen hayvanlar maddi olarak yöreye çok büyük katkı sağlamaktadırlar. Toplam 1650 olan büyükbaş hayvan sayısının %94,6'sını sığır türleri meydana getirir. Geri kalan %5,4'lük bölüm ise yük ve çeki hayvanlarından oluşmaktadır.

Büyükbaş hayvanların beslenmesi büyük ölçüde klasik yöntemlerle yapılmaktadır. İlkbaharda meralara çıkarılmaya başlayan hayvanlar yaz sonunda tekrar yerleşmelerdeki ahırlara getirilmektedir. Hayvanlar kış aylarında ahırdan hiç çıkarılmamakta ve kuru ot ile beslenmektedirler.

Sığırlardan elde edilen gıda ürünlerinden başka, bazı büyükbaş hayvanların da güçlerinden faydalanılmaktadır. Sahadaki engebeli arazilere traktörün girememesinden dolayı, öküz ve at gibi hayvanlar hem çift işinde hem de yük taşımada kullanılmaktadır. Özellikle yüksek yaylalardan elde edilen kışlık otlar bu hayvanlar tarafından taşınarak yerleşmelere getirilmektedir.

Yetiştirilen sığırlar içinde tür bakımından en yaygın olanları *yerli kara* ve *doğu kırmızısı* gibi türlerdir. Bunların yanında *holshtein* ve *sementhal* gibi verimi yüksek olan ırklara çok az rastlanmaktadır. Modern besiciliğin yapılmadığı, fabrika yemlerinin çok az kullanıldığı kasabada, yerli ırklardaki süt verimi günlük 2-3 kg. da kalırken, yabancı ırklarda 10-15 kg. a kadar çıkabilmektedir.

Hınıs'ta hayvancılık faaliyetleri oldukça büyük bir potansiyeli taşımasına rağmen, bu değerlendirilememiştir. Modern yöntemlerin uygulanmaması, üretilen süte pazar bulunamaması, meraların kötü kullanımdan dolayı vasıfsız hale getirilmesi ve hastalıkların önlenememesi hayvancılığın en büyük sorunlarıdır.

Büyükbaş hayvanlarda en çok rastlanan hastalıklar; sarılık, antrax, brusella ve şaptır. Bunlar özellikle yaz aylarında görülmektedir. Bazılarının nedeni de coğrafi

¹⁶⁴ KODAY, S.,1999, a.g.e. s.366, İSTANBUL

çevreden kaynaklanmaktadır. Örneğin antrax, toprağın yazın aşırı kurumasından dolayı, hayvanın ota beraber toprak yemesinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan sarılık ve şap hastalıkları da sıcaklığın ortaya çıkardığı mikrobik ortamların sonucunda meydana gelirken, brusella (yavru atması) ise büyük ölçüde cahillikten kaynaklanmaktadır. Halkın sunî tohumlama işini günah olarak görmesi, vasıfsız boğa kullanımına yol açmakta, bunun sonucunda da brusella (yavru atması) meydana gelebilmektedir.

3.1.3.2. Küçükbaş Hayvancılık

Hınıs İlçe Merkezi'nde 1999 yılı itibariyle 1041 baş küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunların 200 kadarı yani %19'u keçilerden, geri kalanı ise koyunlardan oluşmaktaydı. Daha çok büyükbaş hayvancılığın yaygın olduğu kasabada, küçükbaş hayvanlar için özel bir çaba harcanmaz. Bu nedenle yerleşmede küçükbaş hayvancılıkta da ekstansif metotlar uygulanmaktadır. Hayvanların beslenmesi yaz aylarında meralarda otlatılarak, kışın da kuru ot verilerek yapılmaktadır. Ticari amaca yönelik olarak, küçükbaş hayvan besleyen ailelerde, meralarda otlatma işi kar yağışının başladığı döneme kadar devam etmektedir. Kar yağışının geç meydana geldiği yıllarda (örneğin 1999) bu otlatma Aralık ayına kadar devam edebilmektedir. Kasaba arazilerinin bu şekilde bilinçsiz kullanılması, meralarda kaliteyi oldukça düşürmektedir. Bu nedenle kasaba halkının kullandığı otlak alanları giderek verimsizleşmektedir. Bundan da, hayvancılık faaliyeti olumsuz şekilde etkilenmektedir.

Kasabadaki koyun türlerinden en önemlileri mor ve kırmızı koyundur. Et ve süt verimleri oldukça düşük olan bu türlerin yetiştirilmesinin nedeni, coğrafi şartlara uyum sağlayabilmeleridir. Ortalama olarak 0,5-1 lt/gün süt verimi olan bu hayvanların ıslah edilmesi yararlı olacaktır. Coğrafi çevreden kaynaklanan bazı hastalıkları küçükbaş hayvanlarda da görmek mümkündür. Bunlar arasında enterotoxami, çiçek, şap gibi hastalıklar bulunmaktadır.

3.1.3.3. Kümes Hayvancılığı

Hınıs Kasabası'nda 1999 yılı itibariyle yaklaşık 1374 adet kümes hayvanı bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğunu tavuklar meydana getirirken hindi, kaz, ördek gibi türlerin sayısı azdır. Ticari amaç taşımayan bu faaliyet ailelerin yumurta ihtiyacını karşılamak için yapılmaktadır. Hemen hemen her ailenin bir kümesi ve birkaç kümes

hayvanı bulunmaktadır. Kasabanın beyaz et ihtiyacı ise daha çok dışarıdan karşılanmaktadır.

Ayrıca güvercin yetiştiriciliği de ilçe merkezinde önemlidir. Bunlar genellikle ilçe içi ve dışına pazarlanmaktadır. Güvercin fiyatları bazen tavuk fiyatları ile yarışmaktadır.

Bölgede ki kümes hayvanlarında en çok rastlanan hastalık türü, Newcastle hastalığıdır. Bu hastalığa yakalanan hayvanların kanatları felç olmaktadır. Bu hastalığı ancak aşılama yoluyla önlemek mümkündür. Fakat bu bakımdan da yeterli bir çalışma dikkati çekmez. Bölgede ot türlerinin çeşitli olması ve tahıl tarımı, kümes hayvanlarının yem ihtiyacını karşıladığından, bu faaliyet kolu yöre için potansiyel bir kaynak oluşturmaktadır.

3.1.3.4. Arıcılık

Hınıs'ta arıcılık faaliyeti gelişmemiştir. Bölge halkının bu konuda bilgisiz olması, ilgi duymaması ve gelir getireceğine inanmaması, arıcılık faaliyetinin gelişmemesine neden olmuştur. Oysa, yörede arıcılık için büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Zengin bir floranın ve pek çok çiçek türünün bulunması arıcılık için iyi bir ortam oluşturmaktadır. Bununla beraber Hınıs'ta arıcılıkla geçimini sağlayan aile sayısı azdır. Öte yandan kış aylarında kar örtüsünün uzun süre yerde kalması bu faaliyetin bütün bir yıl yapılmasını engellemiştir. Kasabada mevsimlik bir arıcılık faaliyeti söz konusudur. Bu nedenle ilçe merkezinde toplam 7 yerli arıcı kış mevsiminde başka illere gitmektedir. Hınıs'ta özellikle 1990'lı yılların başlarına kadar arıcılık, daha çok göçebe gelen kişilerce yapılmaktaydı. Kasabaya, en fazla Karadeniz Bölgesi'nden arıcılar gelmektedir. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi arıcıları yaz aylarında kovanlarını büyük çoğunlukla Erzurum, Kars, Bingöl, Bitlis ve Ardahan illerine getirmektedir.¹⁶⁵

Bunda esas neden bölgeye olan yakınlık ve arıcılık için doğal şartların uygun olmasıdır. Ancak arıcılıkta yaylacılık gibi son yıllarda oldukça azalmıştır. Arıcılık amacıyla gelen kişiler için güvenlik sorununun ortaya çıkması, ayrıca kaymakamlıkça bu kişilerden konaklama kirası istenmeye başlanması, başka illerden gelen arıcı sayısını

¹⁶⁵ KODAY, Z.,1995, Hopa İlçesi'nin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Yayınlanmamış Doktora Tezi, s:259, ERZURUM

oldukça azaltmıştır. İlçe Tarım Müdürlüğü kasabadaki arıcılık potansiyelinin farkında olup değişik yıllarda kurslar düzenlemektedir. Ancak yine de, Hınıs halkı bu faaliyet türüne alışmamıştır. Bununla beraber günümüzde Hınıs ilçe merkezinde, yaklaşık 300 kovandan 9000 kg bal alınabilmektedir.¹⁶⁶

Yörede bulunan arı türlerinin çoğunluğunu *kafkas türü* arılar oluştururken ender olarak ta melez türlere rastlanmaktadır. Az çok teknik yöntemlerle yapılan arıcılıkta, bir çerçeveden yaklaşık 2,5-3 kg süzülmemiş (petekli) bal elde edilmektedir.

Arılarda görülen en tehlikeli hastalık *varoa zararlısı*dır. Erkek arıları larva halindeyken yiyen bu zararlı, yetkili kuruluşlara bildirilmesi zorunlu olan parazitlerdendir. Bu hastalık ancak kovanlar yakılarak suretiyle durdurulabilmektedir. Bundan başka kasabadaki arılarda Amerikan ve Avrupa Yavru Çürüklüğü hastalıkları da görülebilmektedir. Dünya genelinde de görülebilen bu hastalık ilaçlama yoluyla bir derece önlenabilir.

3.2.SANAYİ

Hınıs, ülkemizde modern sanayinin gelişmediği yörelerden biridir. Kasabada hayvancılığa dayanan modern sanayi kuruluşları açısından, önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Ancak bu değerlendirilmemiştir. Hınıs'ta sadece atölye tipi sanayi tesislerine rastlanmaktadır.

TABLO 33. Hınıs'ta Atölye Tipi Sanayi Tesisleri ve Bunlarda Çalışan İşgücü (1999)

İşyeri Türü	Sayısı	Çalışan Nüfus	Oranı (%)
Demirci	10	40	22,1
Kaynakçı	2	5	2,8
Mobilya İmalatçısı	3	27	14,9
Oto Tamircisi	5	33	18,2
Lastikçi	3	7	3,9
Tornacı	3	9	4,9
Marangoz	4	20	11,1
Ayakkabı imalatı	3	12	6,7
Değirmen	1	4	2,2
Elektrikli Ev Alet.Tami.	7	24	13,2
Toplam	41	181	100

KAYNAK: Belediye İşyeri Ruhsat Defteri ve Yerinde Yapılan Gözlemler

¹⁶⁶ İlçe Tarım Müdürlüğü Hınıs İlçesi Arıcılık İstatistikleri

Hınıs'ta 41 adet atölye tipi sanayi işyeri bulunmaktadır. Bunlardan demirciler, tarım alet ve edevatları yapmaktadırlar. İlçe genelini etkisi altında tutan kasabada, üretilen tarımsal aletler de az-çok çeşitlenmektedir. Daha çok ilkel tarıma hizmet eden çapa, tırpan gibi el aletleri imal eden atölyelerde, diskover ve pulluk gibi daha modern tarımsal aletlerin, ancak tamir işleri yapılmaktadır.

Yerleşmedeki atölyeler genelde yakın çevredeki kırsal yerleşmelere hizmet etmektedirler. Bu iş yerleri, Hınıs'ın bir merkez olmasından dolayı gelişmişlerdir. Atölyeler hammadde ihtiyaçlarını büyük ölçüde ilçe dışından karşılamaktadırlar. Tortum'dan ceviz ağacı, Sarıkamış'tan çam tomruğu getiren atölyeler, Hınıs Çayı Vadisi'nde bulunan titrek kavaklardan da yararlanmaktadırlar. Bu kavaklar kasabadaki marangozhanelerde işlenerek konutlarda kullanılan ahşap malzemeler elde edilmektedir.

Kasabada motorlu taşıtlara yönelik olarak kurulmuş olan atölyelerde tamir işleri yapılmaktadır. Bu işyerlerinde traktörlerden araba çeşitlerine kadar her çeşit motorlu araç tamiri yapılmaktadır. Ancak bu işyerlerinde de iyi bir hizmet bulmak güçtür. Hınıs'ın ulaşım potansiyeli değerlendirildiğinde bu tip işyerlerinin sayısı, kalitesi ve istihdam gücü artacaktır.

Kasabada elektrikli ev aletleri tamircilerinin fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bunun nedeni ise yerleşmenin yerel bir merkez oluşudur. Bu tip işyerleri daha çok bir merkez olma özelliği taşıyan yerleşmelerde gelişebilmektedir. Bu nedenle Hınıs'ta, bu tip atölyeleri bulmak zor değildir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hınıs'ta hayvansal hammaddeleri değerlendirecek kuruluşlar bulunmamaktadır. Kasabada mandıra yoktur. Bu çok büyük bir eksikliktir. Bu nedenle hayvansal ürünler, kıt imkanlarla değerlendirilmeye çalışılmakta, bu da ekonomik olmamaktadır. Ayrıca kasabada yetiştirilen küçükbaş hayvanların yünlerinden faydalanılıp ev tipi sanayi de geliştirilmelidir. Dokumacılığın ön plana geçirilebileceği bu tip tesisler, kasabadaki sanayi faaliyetlerini çeşitlendirme yönünden de yararlı olacaktır.

3.3. TİCARET

Hınıs'ta yapılan gözlemler, mevcut işyerlerinin sayısı ve çeşitliliği ticaret fonksiyonunun geliştiğini gösterir. Nitekim, kasabada ticari işyerlerinin sayısı 313'tür

(Tablo 28). Yerleşmede çalışan nüfusun %12,7'si ticaretle uğraşmaktadır. Ticarete konu olan mallar, daha çok dışarıdan ilçe merkezine getirilen sanayi ve endüstri ürünleridir. Daha önce de belirtildiği gibi kasabada perakende ticaret oldukça gelişmiştir. Bunun nedeni Hınıs'ın yerel bir merkez ve pazar olmasıdır. İlçe Merkezine bağlı köylerden ve komşu ilçelerden oldukça fazla miktarda sayıda günlük gidiş-gelişler olmaktadır. Bu da kasabada perakende ticaret yapan işyerlerinin sayısını arttırmaktadır.

Perakende satış yapan işyerlerinin fazla olmasının bir nedeni de, kasabada sermaye gücünün az olmasıdır. Gerçekten büyük kuruluşlar meydana getirecek sermaye birikimi oluşamamakta ve sermayenin bir kısmı da batıdaki il merkezlerine kaymaktadır. Küçük perakende dükkanların açılmasında fazla bir sermayeye ihtiyaç olmaması ve özel bir beceri gerektirmemesi, sayılarının artmasına neden olmuştur. Esasen bu işyerleri birer işportacı gibi her çeşit ürün satmaktadırlar.

Hınıs'ta toptan ticaret faaliyetlerinin de yoğunlaştığı göze çarpar. Çevre ilçelerin bağlı oldukları il merkezlerine uzaklıklarının fazla olması, ayrıca bölgede hüküm süren şiddetli kış şartları, bu ilçeleri yeni bir ticari merkez aramaya sevk etmiştir. Bu nedenle Hınıs'ta toptan ticaret nispeten gelişmiştir. Toptan ticarete konu olan, özellikle gıda ve inşaat malzemesi satışlarında Karayazı ve Karaçoban ilçelerine yönelik olanlar belli bir oran teşkil eder. Bu faaliyetler Hınıs'ın yerel bir pazar olma özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

Buna rağmen Hınıs'ta günlük ve haftalık pazarlar kurulmamaktadır. Bu durum hemen hemen Doğu Anadolu'nun büyük kısmında benzer olmasına rağmen, Hınıs gibi pazar potansiyeli yüksek olan yerleşmeler için önemli bir kayıp olarak görülmelidir. Pazar geleneğinin geliştirilmesi özellikle hayvansal ürünlerini satamayan halk için büyük bir fırsat olacaktır. Yörede oldukça fazla miktarda elde edilen hayvansal ürünler, bu sayede dışardan pazara gelecek kişilere satılabilecektir. Böyle bir pazar kurulduğu takdirde, Erzurum gibi büyük nüfus kitleleri barındıran il merkezlerine hayvansal gıdalar pazarlayan tüccarları kasabaya çekmek daha kolay olacaktır. Pazar, sadece bu faaliyete katılanlara değil tüm ticari işyerlerini de canlılık getirecektir.

Ticari fonksiyon açısından ilçe sınırlarının yanısıra Karayazı, Karaçoban ve Tekman gibi ilçe merkezlerini de etkileyen Hınıs, Erzurum ve ülkemizin diğer büyük merkezlerinden etkilenmektedir. Toptan gıda ürünlerinde Erzurum'la büyük ilişkisi

bulunan ilçe, beyaz eşya ve konfeksiyon ürünlerinde İstanbul'un etki bölgesinde kalmaktadır.

3.4. ULAŞIM

Doğu Anadolu Bölgesi'nde beşerî faaliyetler genelde yüksek dağların arasında uzanan akarsu vadilerinde toplanmıştır. Bu nedenle plâto yüzeyinde veya düzlüklerde kurulan yerleşmeler ulaşım açısından, vadi içlerindeki kadar avantajlı değildir. Günümüzde ülkemizin doğusunu batısına bağlayan yollar, genelde doğu-batı yönünde uzanan vadileri izlemektedir. Nitekim tarihte de durum aynıdır. Doğu Anadolu'yu Batı Anadolu kıyılarına ulaştıran kervanlar da günümüzde kullanılan yollara yakın mevkilerden geçmişlerdir. Hınıs, tarihin her döneminde ve günümüzde, kuzeydeki Aras ve güneydeki Murat Çayı vadilerinin gölgesinde kalmıştır. Dolayısıyla kasabada ulaşım fonksiyonu gelişmemiştir.

Hınıs'ta ulaşım imkanları bölgesel bir etkiden daha çok yöresel etkilere sahiptir. Bunun yanında önemi az da olsa transit geçişlere sahne olur. Karaçoban ve Varto ilçelerinin Erzurum'a bağlanmalarında Hınıs bir geçiş noktasıdır. Diğer faaliyetlerde olduğu gibi ulaşım da yerleşme, çevre yerleşmeleri az da olsa etkilemektedir.

Kasabanın Erzurum'a olan uzaklığı 150, Muş iline olan uzaklığı 110 km.dir. Özellikle Erzurum'la bağlantıyı kolaylaştırıcı ulaşım faaliyetleri yapılmaktadır. Akşam saatlerine kadar Hınıs'tan Erzurum'a ve Erzurum'dan da Hınıs'a minibüs seferleri düzenlenir. Ayrıca Karaçoban ve Varto'dan Erzurum'a gelip dönen minibüsler de Hınıs'tan geçtiklerinden, yerleşmenin Erzurum'la bağlantısı oldukça güçlenmektedir. Kasaba ile köyler arasında ki bağlantı ise her gün yapılan minibüs seferleri ile gerçekleşmektedir. Her köyün bir veya iki minibüsle ilçe merkezine olan bağlantısı sağlanmaktadır.

Hınıs'a ulaşan yolların kalitesi son yıllarda artırılmıştır. Yakın zamana kadar büyük bölümü toprak olan, Erzurum-Hınıs yolunun düzeltilmesi, ayrıca bölgenin güvenlik sorununun çözülmesi, kasabanın göz ardı edilen bir özelliğini ortaya çıkarabilecektir. Günümüzde Erzurum'dan Van ve Bitlis'e giden araçlar Ağrı üzerinden oldukça fazla bir yol kat etmektedirler. Oysa, yukarıda belirttiğimiz olumsuz koşullar düzeltildiği takdirde, Erzurum'la bu iller arasındaki bağlantı Hınıs ve Varto üzerinden

yapılabilecek ve yol önemli ölçüde kısılacaktır. Bu transit geçiş sağlandığı takdirde kasabanın ekonomik faaliyetlerinin de olumlu bir şekilde etkileneceği kesindir.

Yerleşmede haberleşme sorunu da son yıllarda büyük ölçüde çözülmüştür. İlçe merkezinde telefonsuz ev yok gibidir. Bunu yanında radyo ve televizyon gibi modern iletişim araçlarından da oldukça yararlanılmaktadır. Hemen hemen her evde hem de ikişer adet bulunan çanak antenler, aslında yörenin ekonomik yapısıyla tezat oluşturmaktadır. Bunun yanında günlük gazeteler her gün ilçe merkezine ancak öğlen ve daha geç saatlerde ulaşmaktadır.

3.5. TURİZM

Araştırma sahasında değerlendirilmeyen potansiyellerinden biri de turizm kaynaklarıdır. Bölgenin uzun yıllar yatırımlardan uzak kalması, daha sonrada meydana gelen güvensizlik ortamı, Hınıs ve çevresinin doğal güzelliklerinden faydalanılmamasına neden olmuştur.

Kasabanın jeomorfolojik özelliklerinden doğan tabii güzellikleri oldukça fazladır. Türkiye’de çok az yerde görülebilen karakteristik kanyon vadiler, turizm için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Genellikle 50-60 m. arasında yüksekliğe sahip kanyon vadiler, bazı yerlerde 100 m.ye varan değerler gösterebilmektedir. Kilometrelerce uzanan kanyonlar ve bu kanyon vadiler içerisinde meydana gelen mağaralar gerçekten görülmeye değerdir. Bu sahada doğa restoranların, piknik ve gezi alanlarının yapılması yararlı olacaktır. Bunun yanında Bingöl Dağı ve üzerindeki yaylalar; kış mevsiminde kayak, yaz mevsiminde de dağ turizmine potansiyel oluşturması açısından oldukça önemlidir. Bu jeomorfolojik değerlerin düzenlenip turizme açılması gerekmektedir. Bingöl Dağı’nda kayak pistleri ve dağ evlerinin yapılması bölgenin gelişmesi için yapılabilecek önemli yatırımlar arasındadır.

Kasabada bu doğal güzelliklerden başka, turizmi destekleyen beşerî yapılar da bulunmaktadır. Hınıs Kalesi bunlar arasındadır. Bugün büyük kısmı yıkılmış olan kale, restore edildiği takdirde turizm için önemli bir kaynak olacaktır. Hınıs Kasabası’nın ilk kurulduğu konumda bulunan, Alâeddin Bey Camii’de değerlendirilmesi gerekli olan bir başka eserdir.

GELİŞMEYİ GÜÇLEŞTİREN TEMEL SORUNLAR ve BAŞLICA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Doğal Çevre Şartlarından Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Araştırma sahasının jeomorfolojik özelliklerinin ortaya çıkmasında, tektonik hareketler büyük rol oynamıştır. Bu nedenle, ilçe merkezi ve yakınında bulunan faylar, yerleşme için önemli doğal sorunların başında gelmektedir. Hınıs'ın güneybatısındaki Karlıova'ya kadar uzanan KAF ve DAF hattına bağlı olarak yerleşmede, tahribi yüksek depremler meydana gelmektedir. Bu nedenle kasabada inşa edilecek konutların, I. dereceden depreme dayanıklı olması ve kesinlikle kat sınırlandırılmasına uyulması gerekmektedir. Ayrıca zemin etütlerinin yapılması, elde edilecek sonuçlara göre de oturma alanlarının düzenlenmesi yararlı olacaktır. Bunlara ilaveten, Hınıs Çayı Vadisi'ne yakın bulunan mahallerde konutların vadiden belli uzaklıklarda inşa edilmesi sağlanmalıdır. Böylelikle herhangi bir deprem anında vadi yamaçlarında meydana gelebilecek kütle hareketlerinden, konutların olumsuz etkilenmesi önlenebilecektir.

Hınıs'ın yerleşim planı da jeomorfolojik özelliklerden olumsuz etkilenmiştir. Kasabada mahalleler, akarsular tarafından derince yarılmış bünye platformu olarak belirtilebilecek, plato yüzeylerinde kurulmuştur. Bu haliyle mahalleler, birbirlerinden uzakta yer alırlar. Hınıs'ta plato yüzeyinin, akarsular tarafından dar aralıklarla yarılması mahallelerin ayrılmasına ve yerleşmenin dağınık bir yapı kazanmasına neden olmuştur. Bu durum ise A.Kayabaşı, Y.Kayabaşı, Yenikent, Yeşilbahçe ve Gülistan mahalleleri dışında kalan yerleşim yerlerinde yaşayanların, belediye hizmetlerini alamamasına neden olmaktadır. Esasen, kasaba ve yakın çevresinin jeomorfolojik şartları da bölgede, toplu-dokulu bir yerleşme planının yapılmasını güçleştirmektedir. Bununla beraber yerleşmenin bugünkü Yenikent ve Yeşilbahçe mahallelerine doğru ilerletilmesi hem zeminin sağlamlığı, hem de kasabayı az-çok toplulaştırması bakımından olumlu katkı sağlayabilecektir.

Hınıs'ta jeomorfolojik özelliklerden kaynaklanan bir başka sorun da sıcaklık terselmesidir. Araştırma sahası, Doğu Anadolu'nun karakteristik dağ arası havzalarından birinde yer alır. Bu nedenle, orografik şartlar, kış aylarında sıcaklık

terselmesine yol açmaktadır. Bu durumun, ileride hava kirliliği yaratılabileceği unutulmamalıdır.¹⁶⁶

Hınıs'ta iklim özelliklerinden kaynaklanan olumsuz şartlar da vardır. Sahada iklimin olumsuz etkilerinin başında beşerî faaliyetleri kısıtlaması gelmektedir. Gerçekten kasabada, kış mevsiminin çok uzun ve soğuk, buna karşılık yaz mevsimin kısa ancak şiddetli kurak olması, beşerî faaliyetleri oldukça güçleştirmektedir. İklim şartları, sahadaki doğal bitki örtüsünü de etkiler. Bölgede vejetasyon süresinin kısa olması, orman örtüsünün yetişmesini güçleştirmektedir. İklimin olumsuz etkilerinden biri de toprak örtüsü üzerinde görülmektedir. Kış mevsiminin çok uzun olması, bazı yıllar Haziran ayına kadar don olaylarının görülebilmesi, toprak oluşumunu olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber, soğuk devreden sıcak devreye geçişin hızlı olması, kar örtüsünün birden erimesi ve kar sularının sel karakterinde akışa geçmesi, toprağın aşırı yıkanması ve taşınmasına da neden olmaktadır.

2.Beşerî Çevreden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Araştırma sahasında beşerî çevrenin, doğal yapı üzerinde bazı olumsuz etkilerinin olduğu gözlenir. Yerleşmede yapı malzemesi olarak kullanılan ignimbrit ve bazaltlar Hınıs Çayı Vadisi'nden temin edilmektedir. Bunlar bazen bloklar halinde akarsu vadisinden toplanmakta, bazen de vadinin yamaçlarındaki ignimbrit sütunlarından kesilmek suretiyle elde edilmektedir. Her iki yararlanma biçiminin de bazı sakıncaları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, taşkınlara ortam hazırlarken ikincisi de vadi yamaçlarında kütle hareketlerine neden olabilmektedir. Bu nedenle, söz konusu yapı malzemelerinin temini kontrol altında tutulmalıdır.

Beşerî faaliyetlerin, doğal ortam üzerindeki bir başka olumsuz etkisi de bitki ve toprak örtüsünde görülmektedir. Araştırma sahasında orman örtüsünün yerini, çayır ve mera alanları almıştır. Mera alanlarında ise bilinçsiz otlatma (erken ve geç otlatma) hakimdir. Bu nedenle meralar oldukça tahrip edilmekte ve giderek verimsizleşmektedir. Bu durum, bitki tahribinin yanı sıra toprak erozyonuna da ortam hazırlar. Bu nedenle İlçe Tarım Müdürlüğü meraları kontrol altına almalı ve buralardaki otlatma zamanlarını tespit etmelidir.

¹⁶⁶ POLAT,S.,1999, a.g.e. S:179, ERZURUM

Sahadaki step vejetasyonunun tahribi, toprak erozyonuna neden olan bir başka beşerî çevre sorunudur. Hınıs ve çevresinde, özellikle geven türleri yakacak ihtiyacı için sökülmeaktadır. Bu nedenle de sahadaki topraklar aşınıp taşınarak tahrip olmaktadır. Bununla beraber step vejetasyonu sekonder özelliktedir. Bunun nedeni de orman örtüsünün uzun yıllar boyunca, yine tahripkar beşerî etkilere maruz kalmış olmasıdır.

Araştırma sahasında belediye sınırları içerisinde yer alan kom yerleşmeleri önemli problemlerdendir. Buralarda yaşayan insanların ilçe merkezi nüfusunda sayılmaları, yerleşmenin gerçek nüfusunun belirlenmesini engellemektedir. Öte yandan, bu yerleşmeleri belediye sınırlarının dışına çıkarmak, buralarda yaşayanlar için idari sorunlar yaratacağından, söz konusu kom yerleşmelerine resmi bir statü kazandırmak gerekmektedir. Bu kırsal yerleşmelerde muhtarlık sisteminin uygulanması yararlı olacaktır.

Beşerî çevreden kaynaklanan sorunlardan biri de göçtür. Hınıs'ta genç nüfus oranının yüksek olması buna karşılık istihdam alanlarının yeterli olmaması yerleşmeden dışarıya yapılan göçün nedenlerindendir.

Araştırma sahasında 1985 yılından sonra meydana gelen en büyük beşerî çevre sorunu, terör olaylarıdır. Terör nedeniyle Hınıs'ta, birçok köy, mezraa, kom vb. yerleşmeler büyük oranda terk edilmiştir. Kasaba, köylerden göç almış buna karşılık dışarıya da devamlı göç vermiştir. Terör nedeniyle bölgeye yapılacak yatırımlar aksamıştır. Bunlardan en çok da eğitim ve sağlık hizmetleri etkilenmiştir. Halen daha, kasabadaki en büyük sorunlar arasında yer alan eğitim ve sağlık sorunları öncelikle çözülmesi gereken problemlerdir.

Hınıs'ın toplum yapısından kaynaklanan bazı sorunları da vardır. Yerleşmede ataerkil aile yapısının korunması, bunun yanında yeniliklere kapalı bir toplum yapısının olması yerleşmede alışkanlıkların terk edilememesine neden olmaktadır. Babadan oğula aynı şekilde geçen ekonomik faaliyetler, sosyo-kültürel alışkanlıklar kasabanın çehresinin değişmemesine neden olmaktadır. Gerek ekonomik imkansızlıklar, gerekse yukarıda bahsedilen alışkanlıklar yerleşmedeki hayat standardının yükselmesini önlemektedir. Örneğin günümüzde dahi, konutlarda hayvanlarla aynı kapıları kullanan aileler bulunmaktadır. Bu gibi sağlıksız ortamların devam etmesinde, beşerî çevreni olduğu kadar, ekonomik yapının da olumsuz etkilerinin bulunduğunu unutmamak gerekir.

3. Ekonomik Yapıdan Kaynaklı Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Hınıs Kasabası'nda tarımsal ekonomi hakimdir. Bununla beraber sahanın devlet yatırımlarını yeterince alamaması, potansiyellerinin kullanılamaması, ekonomik yapının değişmesini de engellemektedir. Yörenin doğal şartlarının tarımda çeşitliliği azaltması, sahada sadece kuru tarım ve hayvancılığa dayanan tarımsal faaliyetlerin dahi entansif metotlarla desteklenememesi, bu faaliyetlerin ekonomik katkısını daha da azaltmaktadır.

Tarımda da pek çok sorun vardır. Bunlar arasında makineleşme ve gübre kullanımı konularında önemli problemler yaşanmaktadır. Halkın alım gücünün zayıflığı, teknik bilgilerden yoksunluk, tarımı yapılan sanayi ürünlerinin yaygınlaşmasını engellemiştir. Ekip-biçme faaliyetlerinden başka hayvancılık faaliyetleri de istenilen düzeye ulaşamamıştır. Hayvan ırklarının ıslah edilmemesi, hala et ve süt verimi düşük olan türlerin yetiştirilmesi, bölge ekonomisinin zararına olmaktadır. Ancak Hınıs'ın, bu olumsuz şartları düzeltebilecek potansiyeli mevcuttur. Bunun için halkın bilinçlendirilmesi ve yatırımların artırılması gerekmektedir.

Kasabada, ticaretin yoğun olmasına rağmen, ticarete konu olan mallar istenilen kaliteden erişememiştir. Ticarete ihtisaslaşmanın olmaması önemli bir sorundur. Bunun için yerleşmedeki ticari işyerlerinin sermayeleri artırılmalı, altyapıları geliştirilmeli, çalışanları eğitilmelidir.

Ekonomik yapının doğurduğu en önemli sorunlardan biride göç olayıdır. Yerleşmede göç olayı yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Gelir kaynaklarının kısıtlı olması, halkın daha rahat yaşama isteği göçe zorlamaktadır. Halk, ekonomik olarak tatmin olamadığından çareyi başka illere göç etmekte bulmaktadır. Hınıs'ta potansiyel halindeki ekonomik kaynakların kullanılmaya başlaması yerleşmeden dışarıya olan göçü durdurabilecektir.

SONUÇ

Hınıs, Erzurum İli'ne bağlı bir ilçe merkezidir. Erzurum'a yaklaşık 150 km. mesafede bulunan yerleşme, il merkezinin güneydoğusunda yer alır. Hınıs ve çevresi akarsular tarafından derince yarılmış volkanik bir plâtoyu andırır. Plâtonun oluşmasında, Alt-Orta Miyosende faaliyete geçen Bingöl Dağı'ndan çıkan volkanik malzemenin, Hınıs Depresyonuna doğru akışa geçerek, depresyonu doldurması etkili olmuştur. Bu nedenle, Bingöl volkanikleri olarak bilinen istif, sahanın jeolojik özelliklerinin belirlenmesinde rol oynamıştır. İlçe merkezinde, güneydoğu-kuzeybatı yönlü faylar görmek mümkündür. Günümüzde de tektonik açıdan oldukça hareketli olan yerleşmede, magnitüdü yüksek depremler meydana gelmiştir. Son olarak, 1966 yılındaki Hınıs-Varto depreminde kasaba büyük hasar görmüştür.

Hınıs'ta hakim jeomorfolojik birimler, derin yarılmış vadiler ve bunların arasında kalan yüksek plâto düzlükleridir. Sahanın, sık bir vadi ağına sahip olması beşerî faaliyetlerin yayılış alanını da kısıtlamıştır. Arazinin kısa mesafelerde akarsular tarafından yarılması, kasabanın dağınık bir yapıya sahip olmasını etkilemiştir. Bunun yanında sahada, bazı jeomorfolojik çekicilikler de bulunmaktadır. Özellikle Hınıs Çayı Vadisi'nde yer alan kanyonlar önemlidir.

Hınıs, yıllık ortalama, 6,1 °C sıcaklığa sahiptir. Görüldüğü gibi yerleşme ülkemizin ortalama sıcaklığı en düşük yörelerinden birisini oluşturmaktadır. Sahada, olağanüstü denilebilecek, mutlak ekstrem değerler dikkat çekmektedir. Kış aylarında -32 °C'ye kadar düşebilen sıcaklık değerleri, yaz aylarında da 35 °C'ye yükselebilmektedir. Yerleşmede güneşlenme süreleri kısadır. Yıllık ortalama 7 saat kadar olan güneşlenme süresi, atmosferik aktivitelere bağlı olarak, kış aylarında minimum yaz aylarında ise maksimum değerlerine ulaşır. Kasabada yıllık hakim rüzgâr yönü, kuzeybatıdır. Bunda topoğrafik özellikler belirleyici olmuştur. Sahada yağış değerleri sıcaklıklar kadar düşük değildir. Yerleşme, yıllık ortalama 582 mm. yağış almaktadır. Yağışın bu kadar yüksek olmasının nedeni, sahanın geçiş mevsimlerinde tropikal hava kütleleri ile kontinental hava kütlelerinin alan mücadelesine sahne olmasıdır. İlkbaharda, güneybatıdan Doğu Anadolu içlerine sokulan Akdeniz tali cephesi, Bingöl Dağı yüksek kütlesi etrafında cephesel yağışlara neden olur. Bu da, ilçe

merkezi yağış değerlerinin, çevresindeki diğer yerleşmelere göre yüksek olmasını sağlamaktadır.

Hınıs, akarsular bakımından oldukça zengindir. Kaynağını Bingöl Dağı'ndan alan Hınıs ve Kisre çayları önemli akarsulardır. Bu iki büyük akarsuya birleşen, sayısız yan kol bulunmaktadır. Akarsularda yağmurlu-karlı rejim görülmektedir. Sahadaki akarsularda en fazla akım, yağmurların fazla ve kar erimesinin hızlı olduğu ilkbahar aylarına rastlar. Akarsuların çekik devresi, yaz mevsiminde görülür. Bunların çoğunluğunda kuru döneme rastlanmaz. Kaynakların çıktığı Bingöl Dağı'ndan, Hınıs Depresyonu tabanına doğru kısa mesafelerde radyal, paralel, subparelel ve dantritik drenaj sahada görülebilmektedir.

Hınıs'ta orman örtüsünden söz etmek mümkün değildir. Hakim vejetasyon örtüsü antropojen steplerdir. Vadi içlerindeki korunaklı sahalarda görülebilen, titrek kavaklar ve söğütler sahadaki ağaç grubunu oluşturur. Bununla beraber plâto yüzeylerinde ve Bingöl Dağı eteklerinde uzun süre yeşil kalabilen dağ çayırlarına rastlanmaktadır. Sahanın yağış şartları, orman örtüsünün yetişmesine imkan vermesine rağmen, ekolojik şartların olumsuz etlileri bunu engellemektedir. Sahadaki bitki örtüsü üzerinde yoğun bir tahrip vardır. Bu durumun önlenmesi hem bitki örtüsü, hemde hayvancılık faaliyetleri için yararlı olacaktır.

Araştırma sahasında en fazla yayılış gösteren toprak tipini, kestane renkli topraklar oluşturur. Bundan başka, azonal topraklar grubundan, regosoller ve alüvyonlar sahadaki diğer toprak tipleridir. Bölgedeki toprak örtüsü üzerinde, iklimin olumsuz etkileri bulunmaktadır. Mevcut topraklarda aşırı yıkanma ve erozyon problemi vardır. Haziran başlarına kadar devam edebilen don olayları, toprak oluşumunu olumsuz etkiler.

Hınıs Merkez Sağlık Ocağı verilerine göre 1999 yılında kasabada, 7976 kişi yaşamaktadır. Ancak D.İ.E. nüfus sayımı sonuçları bu değerden çok yüksektir. Hınıs'ta 1997 genel nüfus tespitine göre, 23960 kişi bulunmaktadır. Ancak bu nüfusun ne kadar doğru olduğu tartışılmalıdır. Ülkemizin genelinde karşılaşılan nüfusun maksatlı olarak yüksek gösterilmesi, Hınıs'ta da ortaya çıkan bir problemdir. Hınıs, genç bir nüfusa sahiptir. Ancak yerleşmede istihdam alanlarını kısıtlı olması genç nüfusun aleyhine olan bir durumdur. Bu nedenle göç, kasaba için önemli bir problem olarak ortaya çıkar. Hınıs'ta son 30-35 yıllık sürede, yoğun bir göç olayı yaşanmıştır. Özellikle 1990-1995 yılları arasında, sahada görülen güvensiz ortam göç olaylarını arttırmıştır.

Hınıs'ın hangi tarihte, kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak M.Ö. 1400'lü yıllarda Hurri-Mitanni kültürüne mensup topluluklar tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Sırasıyla Hurriler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler, Bizanslılar ve Türklerin hakimiyetine geçen yerleşme farklı kültürlerle sahne olmuştur.

Yerleşmenin ilk kurulduğu konum, Hınıs Çayı Vadisi'dir. Tahminen XVII.yüzyıldan itibaren kademeli olarak yer değiştirmeye başlayan yerleşme, vadi yamacı üzerindeki düz alanlara doğru yayılmıştır. Bu yer değiştirmede, daha çok, doğal olayların etkili olduğu düşünülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Hınıs Çayı Vadisi'ne yakın konumlardan fazla uzaklaşamayan kasaba, 1966 Hınıs-Varto depreminden sonra daha kuzeydeki plâto düzlüğüne doğru gelişmiştir.

Hınıs, hizmetler fonksiyonu gelişmiş bir tarım kasabasıdır. Yerleşmenin özellikle, yönetim ve ticaret fonksiyonları gelişme göstermiştir. Her iki hizmet fonksiyonu da kasabanın bulunduğu yöre içerisindeki merkezîyet gücünü arttırmaktadır. Ticaret fonksiyonu göz önüne alındığında Hınıs'ın etki bölgesi; Karayazı, Karaçoban ve Tekman ilçelerine kadar genişletilebilir.

Kasabanın belediye yönetimi sınırları içerisinde, kırsal yerleşmeler bulunmaktadır. Hınıs'ta 1999 yılı itibariyle ilçe merkezine bağlı 9 adet kom yerleşmesi vardır. Bunlar kasabanın nüfusunu fazla göstermek amacıyla, belediye yönetimi içerisine alınmıştır. Komlarda hiçbir belediye hizmetine rastlamak mümkün değildir. Bunlardaki hakim ekonomik faaliyet hayvancılıktır.

Yerleşmedeki konutlar doğal çevreden son derece etkilenmiştir. Hınıs'taki eski ve yeni tip konutlarda, yapı malzemesi olarak çoğunlukla taş kullanılmaktadır. Taş malzeme, Hınıs Çayı Vadisi'ndeki bazalt ve ignimbritlerden temin edilmektedir. Hınıs'ta 1966 depreminden sonra kurulmaya başlanan mahallelerde, günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilen konutlar yer alırken, yerleşmenin ilk kurulan mahallelerinde eski tip konutlara rastlanmaktadır. Konutların eklentileri ve fonksiyonel özellikleri, ailelerin geçim şartları ve sosyal özelliklerine göre düzenlenmektedir.

Hınıs'ta, daha çok, tarım ekonomisi hakimdir. Bununla beraber, doğal şartların tarıma sınırlı derecede izin vermesi çeşitliliği de azaltmaktadır. Kasabada ekiliş sahası en fazla olan ürünler buğday, arpa ve şekerpancarıdır. Bunlarda da verim çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Yerleşmede hayvancılık, yoğun bir şekilde yapılır. Ancak bu faaliyetler de teknik yöntemlerden uzaktır. Hayvan ırkları ıslah edilmemiştir. Arıcılık

için büyük potansiyel bulunmasına rağmen değerlendirilmemiştir. Tarımın her alanında ilkel metotlar uygulanmaktadır.

Kasabada ticarî canlılık görülmektedir. Hınıs'ın bağlı bulunduğu il merkezine uzaklığının fazla, Karayazı, Karaçoban ve Tekman gibi ilçelere de yakın olması, ticaretinin gelişmesinde etkili olmuştur. Ticarete konu olan malların kalitesinin yükseltilmesi ve toptan ticaretin payının artırılması yerleşmenin etki sahası sınırlarını daha da genişletebilecektir. Ticarî işyeri sayıları ve türleri ihtiyaçları cevap verebilmektedir. Fakat ticarete ihtisaslaşma yoktur. Daha çok perakende ticaret yapılmaktadır.

Kasabada sanayi gelişmemiştir. Yerleşmede atölye tipi sanayi tarzında 41 işyeri bulunmaktadır. Bunların çoğunluğunu, demirci ve kaynakçılar oluşturur. Günlük ihtiyaçlara karşılık vermeye yönelik olan bu işyerlerinde, daha çok tamir işleri yapılmaktadır. İmalathane tarzında olan işyeri sayıları az olmakla beraber, her yerleşmede bulunamayan mobilya ve ayakkabı imalathaneleri yerleşmenin sanayi ve ticaret etki sahasını genişletmektedir. Kasabada hayvansal hammaddeleri değerlendirecek bir sanayi tesisi bulunmamaktadır. Yerleşmede, oldukça fazla miktarda elde edilen hayvansal gıdalar için, mandıraların kurulması yararlı olacaktır.

Turistik çekiciliklerin fazla olduğu kasabada, bu sektöre hizmet eden kuruluşlar bulunmamaktadır. Kasabada herhangi bir turizm gelirinden de bahsedilemez. Ancak, özellikle Hınıs Çayı Vadisi'nde yer alan kanyonların ve kalenin tanıtılması, bunların koruma altına alınarak turizme açılması gerekmektedir. Bu çerçevede, kale ve kanyonların bulunduğu sahalar sit alanı olarak ayrılmalıdır.

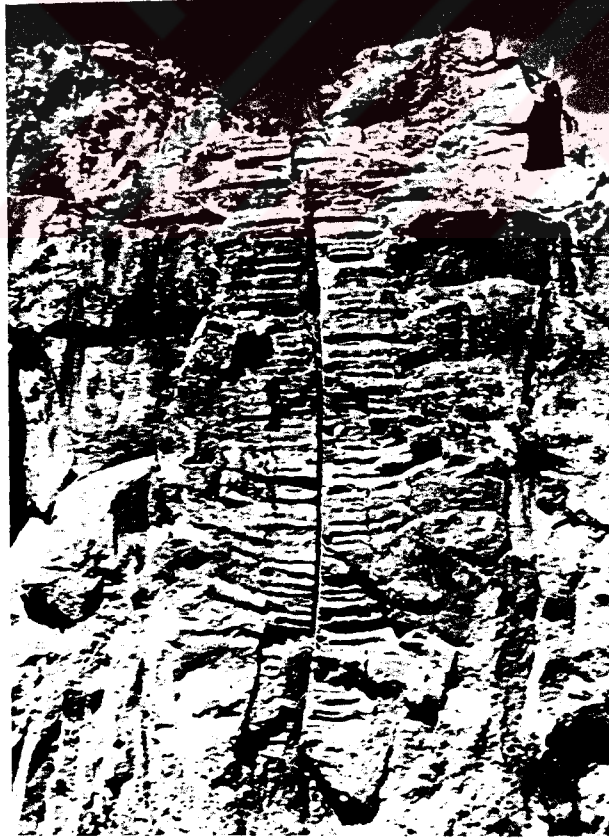
Hınıs, ulaşım bakımından günümüze kadar fark edilemeyen, önemli bir özelliğe sahiptir. Yerleşmenin bulunduğu coğrafi konum, Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde bölgenin kuzeyi ile güneyi arasındaki bağlantıyı kolaylaştıracak niteliktedir. Erzurum-Hınıs-Varto-Muş karayolunun yeniden düzenlenmesi ve kalitesinin artırılması, Erzurum'un Van Gölü Havzası'ndaki yerleşmelerle bağlantısını kolaylaştıracaktır.

Kasabanın özellikle hayvancılık ve turizm alanında yüksek potansiyelleri bulunmaktadır. Bununla birlikte hizmetler fonksiyonunun öneminin artırılması, sanayi tesislerinin kurulması yerleşme için gerekli yatırımlardır. Yukarıda değinilen olumsuz şartlar ortadan kaldırıldığı takdirde Hınıs, gelecekte kendine yetebilen küçük bir şehir yerleşmesi durumuna gelebilecektir.

FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAF 1. Hınıs Çayı Vadisi'nde Sarılı Mahallesi'ne giden yolu yaklaşık doğu-batı doğrultusunda kesen fay hattı.

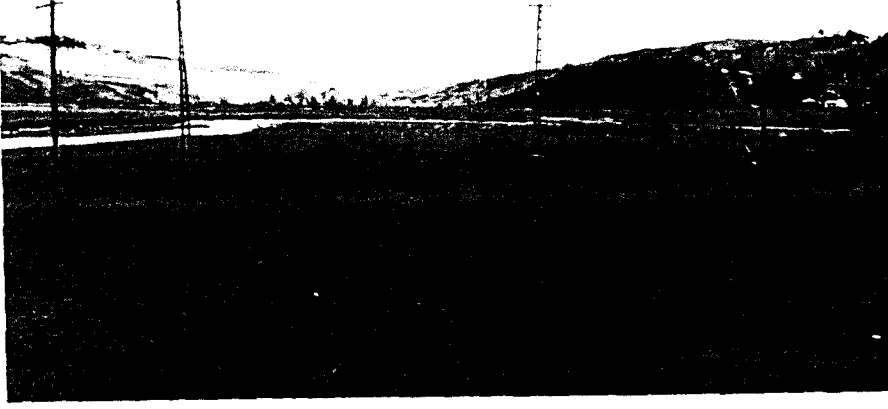
FOTOĞRAF 2. Hınıs Çayı Vadisi'nde yaklaşık kuzeydoğu-güneybatı yönünde gelişmiş olan faydan bir görünüm.

FOTOĞRAF 3. Hınıs İlçesi'nde geniş yer tutan platolardan ve Akdağ'dan bir görünüm.

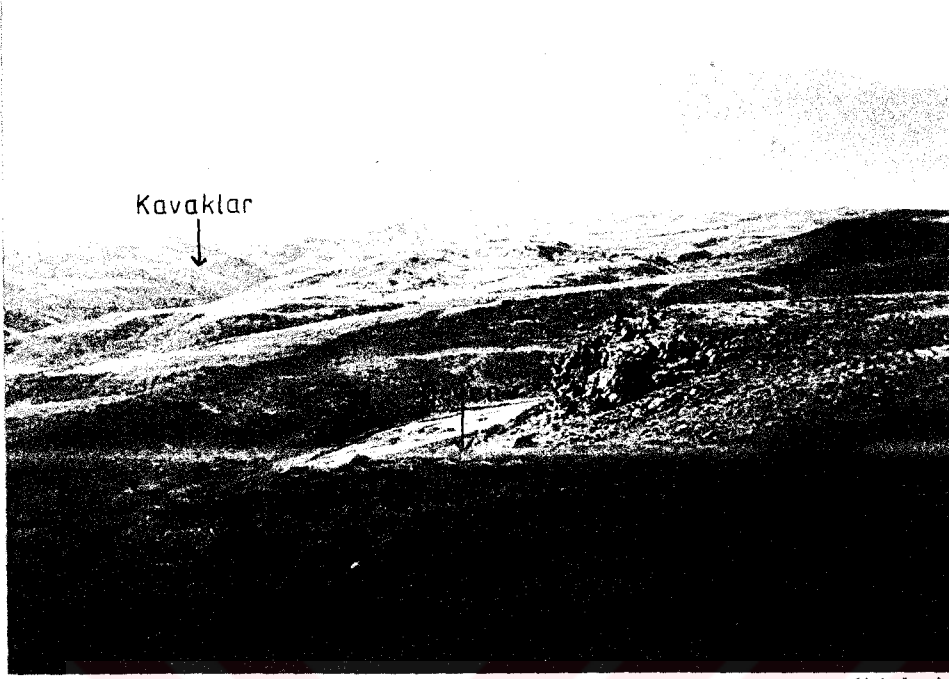
FOTOĞRAF 4. Hınıs Çayı Vadisi'ndeki ignimbrit sütunları ve alt kesimlerinde yer alan mağaralar.

FOTOĞRAF 5. Kisre Çayı Vadisi ve akarsu yatağındaki alüvyonlaşmadan bir görünüm.

FOTOĞRAF 6. Coğunlukla konutlar çevresinde görülen söğüt ve kavak ağaçları.

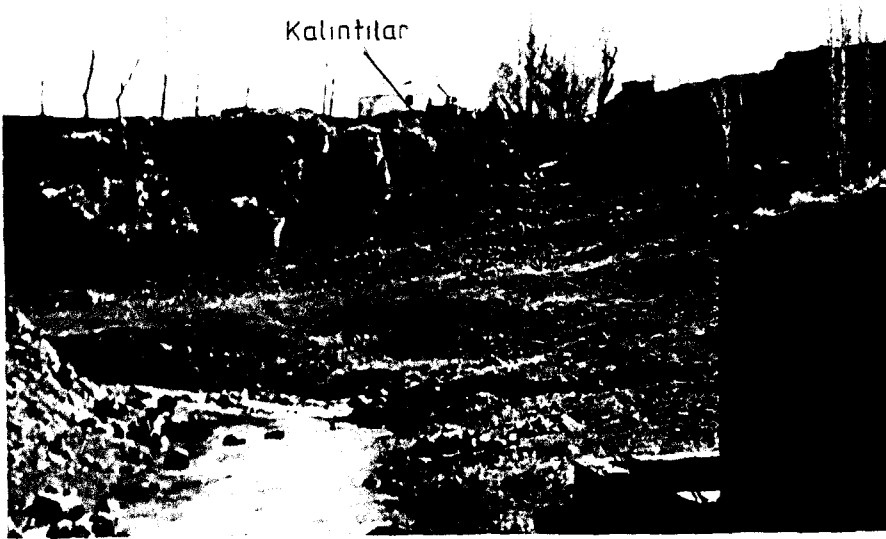
FOTOĞRAF 7. Hınıs çevresinde sıklıkla rastlanan gevenler ve vadi içlerindeki korunaklı alanlarda yetişen kavak koruluklarından bir görünüm.

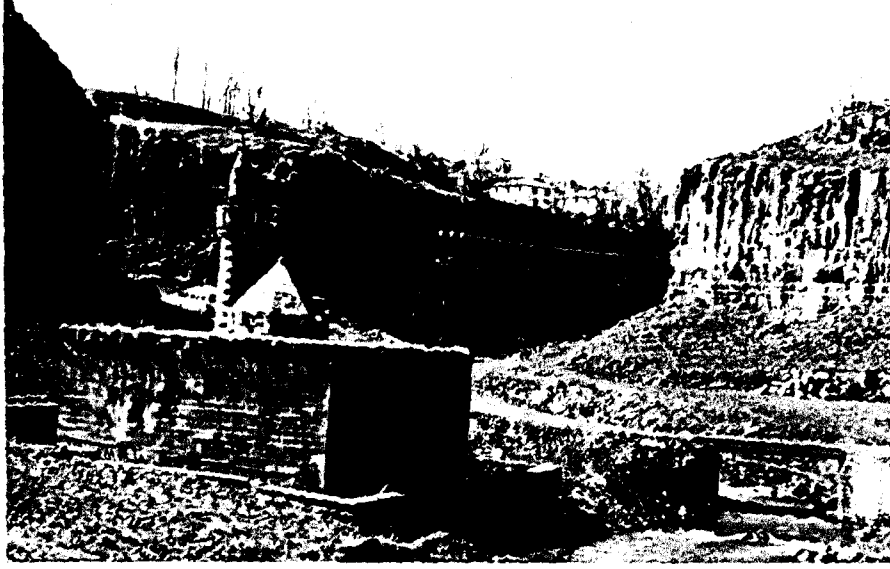
FOTOĞRAF 8. Hınıs Çayı'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 9. Hınıs Kalesi'nden bir görünüm.

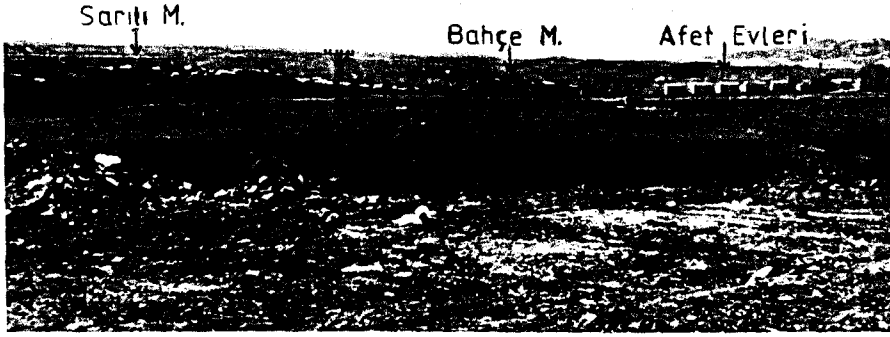
FOTOĞRAF 10. Hınıs Çayı Vadisi'nde yerleşmenin ilk kurulduğu konum ve kalıntılardan bir görünüm.

FOTOĞRAF 11. Hınıs Çayı Vadisi'nde 1734 yılında inşa edilen Alâaddin Bey Camii'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 12. Hınıs'ta en yüksek konutlardan birini teşkil eden Adliye Lojmanları'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 13. Hınıs'ta birbirinden uzak konumlarda kurulan yerleşme birimlerinden bir görünüm.

FOTOĞRAF 14. Hınıs Çayı'nın kenarında kütle hareketleri tehlikesi ile karşı karşıya olan konutlardan bir görünüm.

FOTOĞRAF 15. Hınıs'ta işyerlerinin yoğunlaştığı Cumhuriyet Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 16. PTT Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 17. İnönü Caddesi'nden bir görünüm.

FOTOĞRAF 18. Hınıs Çayı Vadisi'ndeki volkanik kayalardan yapı malzemesi elde edilmektedir.

FOTOĞRAF 19. Hınıs'ta eski tip konutlarda taş yapı malzemesinin kabaca kullanımı.

FOTOĞRAF 20. Hınıs'ta 1966 depreminde ayakta kalabilen bağdadi tipte yapılmış bir konuttan görünüm.

FOTOĞRAF 21. Hınıs'ta 1966 depreminden sonra yapılmaya başlanan Muş Caddesi'si üzerindeki afet konutlarından bir görünüm.

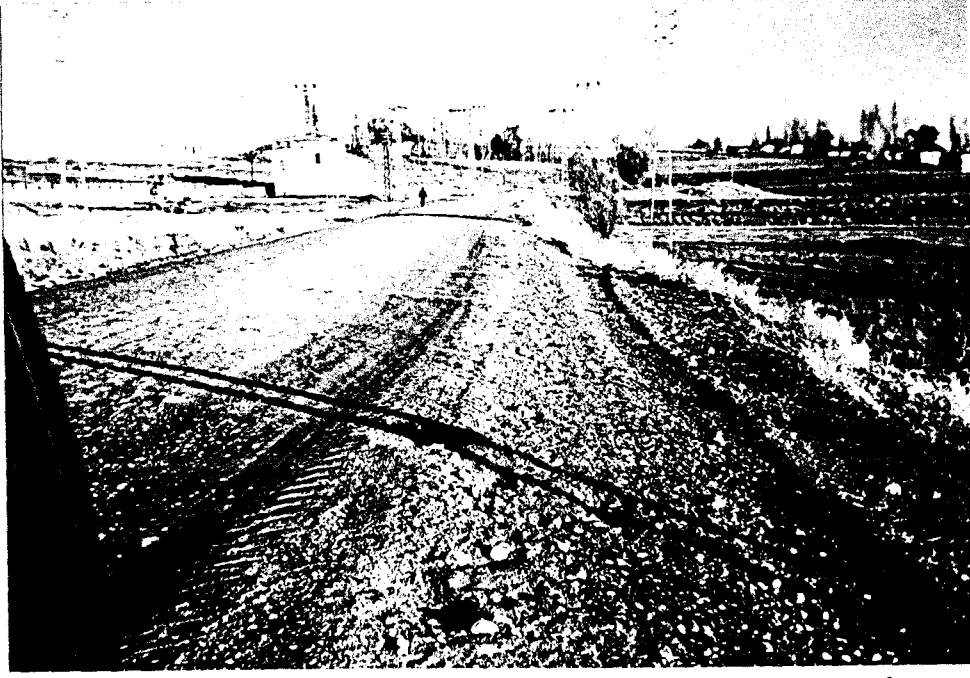
FOTOĞRAF 22. Hınıs'taki aile konutların çoğunda rastlanan bahçe duvarları.

FOTOĞRAF 23. Hınıs'taki komlar genellikle vadi içi konumları seçmişlerdir.
(Fotoğraf S.KODAY tarafından çekilmiştir.)

FOTOĞRAF 24. Alibey Komu'ndan bir görünüm.

FOTOĞRAF 25. Günümüzde Hınıs'ın Pınarbaşı Mahallesi'ni meydana getiren Laz Komu'ndan (Şemsettin Komu) bir görünüm.

FOTOĞRAF 26. Bingöl Dağı'na doğru yoğunluk kazanan çayır ve mera alanları.

FOTOĞRAF 27. Cumhuriyet Caddesi'nde işyerlerinin yoğunluk kazandığı kasaba meydanı.

FOTOĞRAF 28. Muş Caddesi üzerinde yoğunluk kazanan atölyelerden bir görünüm.

YARALANILAN KAYNAKLAR

- AİNSWORTH, W.F., 1868, A personal Narrative of The Euphrates Expedition, LONDON.
- AKBULUT, Y., 1995, Bingöl Tarihi. T.C. Kültür Bakanlığı Yay. No:1688, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi:128, ANKARA
- ALTINLI, İ.E, PAMİR, H.N, ERENTÖZ, C., 1963, 1/500,000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası İzahnamesi Erzurum Paftası. M.T.A. Yayını, ANKARA
- ALTINLI, İ.E., 1966, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi. M.T.A. Dergisi Sayı:66, ANKARA
- ARDEL, A., KURTER, A., DÖNMEZ, Y., 1969, Klimatoloji Tatbikatı, İstanbul Üniv Yay. No : 1123, Edeb. Fak. Coğrafya Enst. Yay. No :40, İSTANBUL
- ARINÇ, K., 1997, Ahlat Nazik Havzasının Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv. Yay no:845, Fen-Edeb Fak Yay No:96, Araştırma Prolesi No:67, ERZURUM
- ATALAY, İ., 1983, Muş Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Toprak Coğrafyası. Ege Üniv. Edebiyet Fak. Yay No:24, İZMİR
- ATALAY, İ., 1983, Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayın No:19, Ticaret Mat. T.A.Ş., İZMİR
- ATALAY, İ., 1989, Toprak Coğrafyası. Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay No:8, İZMİR.
- ATALAY, İ., 1992, Türkiye Coğrafyası. (Genişletilmiş Üçüncü Baskı) Ege Üniversitesi Basımevi, İZMİR.
- AYDIN, D., 1998, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı "Kuruluş ve Genişleme Devri" (1535-1556). Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi – Sayı 151, ANKARA
- BAYKARA, T., 1988, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1 "Anadolu'nun İdari Taksimatı" Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay. No:86, Seri:VII- Sayı:A.7, ANKARA
- BAYKARA, T., 1991, Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları (XVI. Yüzyıl). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XIV. Dizi-Sa.9, ANKARA

- BİLGİÇ,E., 1967, Eski Çağda Doğu ve Güneydoğu Anadolu. Çeşitli Yönleri İle Doğu ve Güneydoğu Anadolu. VIII.Türk Tüberküloz Kongresi, 15-18 Mayıs 1967, DİYARBAKIR
- BULUT,İ.,1998, Torul'un Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv. Yay No:876, K.K.E.F. Yay: 95, Araştırma Serisi NO: 35, s:123, ERZURUM
- BULUT,İ., 2001, Anadolu'da Fark Edilemeyen Ekolojik Bir Katliam; Geven Sökümü Nedenleri ve Sonuçlarına Coğrafi Bir Yaklaşım. Tabiat ve İnsan, Yıl:35, Sayı:1, ANKARA
- CUINET,V.,1892, La Turquie D'ASİE, Cilt:1, PARİS.
- ÇAKIR,S.,1989, Doğu Anadolu Göçerlerinin Sosyo-Ekonomik sorunları. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Der. Sayı :2, Cilt:3, ELAZIĞ
- ÇELİK,G.,1999,Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası. Bilim ve Sanat Vakfı, Dîvân İlmi Araştırmalar Derg. Yıl:4, Sayı:6, İSTANBUL
- D.İ.E. 1990 Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.
- D.S.İ. Hınıs Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu, (Arazi Çalışması Sonuçlarının Değerlendirilmesi), Basılmamış, ERZURUM
- DAVIS,P.H.,1965-1985, Flora of Turkey and The Aegea Islands. University Press, Edinburgh, Vol.1
- DENKER,B.T.,1977, Yerleşme Coğrafyası, Kır Yerleşmeleri . İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yay. NO:2275, Coğrafya Enstitüsü Yay. NO:72, İSTANBUL.
- DOĞANAY,H.,1995, Türkiye Ekonomik Coğrafyası (2. Baskı). Öz Eğitim Yayınları, İSTANBUL
- DOĞANAY,H.,1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982 , Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, Milli Eğitim Basımevi, İSTANBUL
- EMİROĞLU,M., 1975, Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus. Ankara Üniv. D.T.C.F. Coğrafya Araş. Dergisi , Sayı:7, ANKARA.
- ERİNÇ,S.,1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi, Yay. No:572, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:15, İSTANBUL

- ERİNÇ,S., BİLGİN,T.,1956, Türkiye Drenaj Tipleri. İ.Ü. Coğrafya Ens. Dergisi, Sayı:7, İSTANBUL
- ERİNÇ,S.,1965, Yağış Müessiriyeti Üzerine Bir Deneme ve Yeni Bir İndis. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, Yay., No:41, İSTANBUL
- EROL,O.,1994, Genel Klimatoloji, Gazi Büro Kitapevi, ANKARA
- ERZEN,A.,1992, Doğu Anadolu ve Urartular. Türk Tarih Kurumu yay. XX. Dizi –Sa.8^b.
- ERZURUM İL YILLIĞI,1998,Erzurum Valiliği Yayını.
- ERZURUM İLİ ARAZİ VARLIĞI.2000, T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını. İl Rapor No:25, ANKARA
- EVLIYA ÇELEBİ, Seyahatname, Cilt:1-2 Çevik Matbaası, İSTANBUL
- FIRAT,M.Ş.,1998, Doğu İlleri ve Varto Tarihi. Kamer yay. No :110, İSTANBUL
- GÜNER,İ.,1997, Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:32, İSTANBUL
- HÜSEYİN NAZIM PAŞA, Ermeni Olayları Tarihi-1. T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:15, ANKARA
- İNANDIK,H.,1971, Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş. İstanbul Üniv. Yay No:1219, Coğrafya Ens. Yay No:47, İSTANBUL
- KALAFAT,Y.,1992, Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar. Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi:11, ANKARA.
- KARABORAN,H.,1989, Şehir Coğrafyası ve Şehrsel Fonksiyonlar. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 3, Sayı :1, ELAZIĞ
- KATİP ÇELEBİ, Cihannûma. Müteferrika Tab'ı. 1145, İSTANBUL.
- KIRZIOĞLU,M.F.,1953, Kars Tarihi, Işık Matbaası, İSTANBUL
- KOCA,H.,1995, Gözne'de Yayla Turizmi. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:1, ERZURUM
- KOÇMAN,A., 1993, Türkiye İklimi. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay No: 72, İZMİR.
- KOÇMAN,A.,1993, Ege Ovaları'nın İklimi. Ege Üniv. Edeb Fak. Yay No:73, İZMİR.
- KODAY, S., 1999, Hınıs İlçesi'nde Kom Yerleşmeleri Üzerine Bir Araştırma. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:35, İSTANBUL

- KODAY,S., 1995, Dadaşköy Meskenleri. Atatürk Üniv. Fen Edeb. Fak . Araştırma Dergisi , Sayı:21, ERZURUM
- KODAY,Z.,1995, Hopa İlçesi'nin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Yayınlanmamış Doktora Tezi, ERZURUM
- KONUKÇU,E.,1992, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, ERZURUM
- KONYALI,İ.H.,1960, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi. Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Sayı:2, İSTANBUL
- KSENOPHON., Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), Dünya klasikleri Kültür Dizisi:8, Sosyal Yayınlar, (Türkçe Çeviri, Tanju Gökçöl), İSTANBUL.
- KURTMAN,F.,AKKUŞ,M.F.,1971,Doğu Anadolu'daki Ara Basenler ve Bunların Petrol Olanakları. M.T.A. Dergisi Sayı:77, ANKARA
- LYNCH,H.B.F.,1901, Armenia, Travels and Studies. Vol.1, Longmans, Green, And CO, LONDON
- LYOT,S.,1989, Ancient Turkey- A Traveller's History of Anotolia. LONDON. (Türkçe çeviri; Ender Varillioğlu, Tubitak Yayınları)
- MANSEL,A.M.,1945,Urartu Tarihi ve Medeniyeti. Üniversite Van Haftası.
- MESUT,A.,1992, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, 1918-1958. Doz Basım ve Yayıncılık Ltd. Şirketi, İSTANBUL
- MUMCU,U.,1999, Kürt Dosyası. Uğur Mumcu Araştırmacı Gazeteciler Vakfı Yay. No:25, İSTANBUL
- NİŞANCI,A.,1972, Türkiye'nin İklim Bölgeleri ve Yağış Özellikleri. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Sayı:5, ERZURUM.
- ÖLGEN,M,K.,1993,Türkiye'de Buharlaşma Koşullarını Etkileyen Faktörler ve Buharlaşma Rejim Tipleri. Ege Coğ. Der. Sayı:7, İZMİR.
- ÖZAV,L.,1991, Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Taş Medrese Yay. No:14 ,Araştırma İnceleme Serisi No:4, ERZURUM
- ÖZÇAĞLAR,A., 1996, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar, Şehirler) . Erol Yayınevi, ANKARA.

- ÖZEY,R.,2000, 1913'te Erzurum Vilayeti. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğit.Fak Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:3, ERZURUM
- ÖZGÜR,M., 1996,Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler . Ankara Üniversitesi D.T.C. Fak. Coğrafya Araştırmaları Der. Sayı:12, ANKARA
- PAMİR,H,N., BAYKAL,F., 1943, Bingöl Bölgesi ve Buranın Şimal ve Cenubundaki Jeolojik Yapı. M.T.A. Rap. No :1447, (yayınlanmamış), ANKARA
- POLAT,S.,1999, Hınıs ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Der. Sayı:3, ERZURUM
- SAN,M.S., 1982, Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, ANKARA.
- SARIBEYOĞLU,M., Aşağı Murat Bölgesi'nin Beşeri Coğrafyası. Ankara Üniv. D.T.C.F. Doğu Anadolu Araştırma İstasyonu Yayınları ,NO:1, ANKARA
- SERGÜN,Ü.,1986, Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşme. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No:3370, İSTANBUL
- SEVGİN,N.,1968, Kürtler. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 7, İSTANBUL
- SEZER,L.İ.,1996, Açık Hava Şartlarında Buharlaştırma Üzerine Yeni Bir Formül Denemesi. Ege Coğrafya Say:8, İZMİR.
- SUNGURLU,O.,1967, Erzurum-Hınıs Bölgesinde 1/25000 Ölçekli Erzurum J47, b3-b4 Paftalarına ait Jeolojik Detay Petrol Etüt Raporu. M.T.A. Rap. No :4176, ANKARA.
- SÜSLÜ,A.,1990, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:5, ANKARA
- ŞAROĞLU,F.,YILMAZ.Y.,1985, Doğu Anadolu'nun Neotektoniği ve İlgili Mağmatizması. Ketin Simpozyumu 20-21 Şubat 1984, s:149-162, T.J.K. Yayını, ANKARA
- ŞAROĞLU,F.,1986, Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi. M.T.A Rap. No :7877, ANKARA
- ŞAROĞLU,F.,YILMAZ,Y.,1986, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri. M.T.A. Dergisi Sayı:107, ANKARA

- ŞENGÖR,A.M.C.,1980, Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları. T.J.K. Konferans Serisi, No:2, İSTANBUL
- TARHAN,N.,1989,Hınıs-Varto (Erzurum-Muş) Dolaylarının Jeolojisi ve Petrolojisi. İstanbul Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İSTANBUL
- TATLI,A.,1988, Erzurum Bölgesi'nin Yaygın Çayır ve Mera Bitkileri. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Yayını. (FAO) Gözde Ofset, ANKARA
- TEMUÇİN,E.,1990, "Aylık Değişme Oranlarına Göre Türkiye'de Yağış Rejimi Tipleri." Ege Üniv. Edeb. Fak. Coğrafya Der., Sayı:5, İZMİR
- TEMUÇİN,E.,1996, Türkiye'de Kentleşmenin Sıcaklık Koşullarına Etkisi, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:8, İZMİR.
- TERLEMEZ,İ.,YILMAZ,A.,UYSAL,Ş.,1988, Hınıs (Erzurum Güneydoğusu) Dolaylarının Bazı Stratigrafik ve Tektonik Özellikleri. M.T.A. Der. Sayı:108, ANKARA
- THE ENCYCLOPAEDIA OF İSLAM, Editor: E.J. BRILL, Volume: I, C:5, LONDON
- TONBUL,S.,1996, Bingöl Dağı'nın Volkan Morfolojisi ve Volkanizma-Tektonik İlişkileri. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:1, Cilt:8, ELAZIĞ
- TUNCEL,M.,1991, Aras. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt.3, s:332-335, İSTANBUL
- TUNÇDİLEK,N.,1967, Türkiye İskân Coğrafyası Kır İskânı (Köy altı İskân Şekilleri). İstanbul Üniv. Ede. Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay. No :49, İSTANBUL
- TÜMERTEKİN,E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar. İstanbul Üniv. Yay No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yay No: 72, İSTANBUL
- TÜMERTEKİN,E.,ÖZGÜÇ,N., 1998, Beşeri Coğrafya. Çantay Kitabevi, İSTANBUL.
- TÜRK TARİHİNİN ANA HATLARI, 1931, Maarif Vekaleti yayını, İSTANBUL,.
- YAZICI,H.,1997, Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü (Yenice-Alpagut Arası), Atatürk Üniv. Yay. No:839, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay No:78, Araştırma Serisi No: 19, ERZURUM
- YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, Hınıs Maddesi. Ötüken Yayınları, Cilt:14, İSTANBUL

- YENİGÜN,N.B.,1992, Biz ve Hınıs'ımız. Hınıs'ı Geliştirme ve Güzelleştirme Derneği. Kent Matbaası. İSTANBUL.
- YİĞİT,A.,HAYLI,S.,KARAKAŞ,E., 1995, Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri. Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, C:7, Sayı:1-2, ELAZIĞ.
- YÜCEL,T., 1961, Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler. Türkiye Coğrafyası Dergisi, Yıl:XVI, Sayı:20, ANKARA
- ZAMAN,M.,DOĞANAY,S.,2000, Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane. Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğitim Fak. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:3, ERZURUM

ÖZGEÇMİŞ

İzmir'in Tire İlçesinde 1977 yılında doğdum. İlk öğrenimimi Akçaşehir Köyü İlkokulu'nda, orta ve lise öğrenimimi de Tire Şehit Albay İbrahim Karaoğlu Lisesi'nde tamamladım. 12 Eylül 1994'de kayıt yaptırdığım Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden 22 Haziran 1998'de mezun oldum. 28 Eylül 1998'de Yüksek Lisans Eğitimine başladıktan sonra, 07 Ocak 1999'da Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandım. Halen bu görevimi devam ettirmekteyim.

Arş.Gör. Halil HADİMLİ

14.06.2001

12. YÜKSEK LİSANS KURULU
DOĞRULAMA BİRİMİ